

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav hudební vědy

Diplomová práce

Autor: Lucie Poskočilová

Hudba v českém vězeňství

Music in Czech Prison System

vedoucí práce: Mgr. Vít Zdrálek, Ph.D.

konzultant: Mgr. Tereza Havelková, Ph.D.

Praha, 2018

Poděkování

Děkuji Tereze Havelkové a Vítu Zdrálkovi za čas a podporu, kterou mi během psaní této práce i po celou dobu studia věnovali, a za jejich cenné rady, podněty a připomínky, jež mi pomáhaly v mnoha situacích během výzkumu.

Děkuji ředitelům věznic za praktické umožnění výzkumu, a obzvláště zaměstnancům vězeňské služby a vězeňské duchovní služby za obětavost a podporu mého bádání. Velké díky patří především kaplanům vězeňské duchovní služby, kteří byli mými průvodci ve věznicích a zůstávali se mnou v kontaktu a byli mi nápomocní po celou dobu výzkumu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 28. 6. 2018

Podpis:

Lucie Poskočilová

Abstrakt

„Hudba v českém vězeňství“ je etnomuzikologickou studií fungování hudby ve vězení. Práce se soustředí na roli hudby v každodenním životě odsouzených a při výchovných aktivitách. Zabývá se vztahem odsouzených k hudbě, hudebními činnostmi ve věznicích a přístupem vězeňské služby ČR k hudebním aktivitám. Cílem diplomové práce je podat plastický obraz stavu hudby a hudebních aktivit v českém vězeňství, a zmapovat tak podoby, v jakých se hudba ve věznicích objevuje, a na základě výpovědí odsouzených a zaměstnanců vězeňské služby ukázat, jaké zde má funkce.

Ve vězení, tedy prostředí takzvané totální instituce, se lidé ocitají v extrémních podmínkách, které ovlivňují široké spektrum jejich prožívání. S nástupem do výkonu trestu odnětí svobody se odsouzený potýká s mnoha změnami, jež negativním způsobem ovlivňují kvalitu jeho života. Z výzkumu vyplývá, že hudba je pro některé vězně velmi důležitým prvkem, který může výrazně ovlivnit jejich chování a prožívání pobytu ve vězení a může kompenzovat jejich neblaze pocíťovaná omezení z toho vyplývající. Předkládaná diplomová práce se tak pokouší postihnout, zda a jak se v izolovaném prostředí mění u odsouzených vnímání funkce hudby oproti témuž během života na svobodě. Jakou roli hraje hudba v situaci uvězněného? A v jakém modu hudební produkce má vězeň k hudbě přístup?

Klíčová slova: vězení, totální instituce, hudba ve věznicích, poslech hudby, koncerty ve vězení, muzicírování, vnímání hudby, odsouzení, etnomuzikologie, etnografie, terénní výzkum

Abstract

„Music in Czech Prison System“ is an ethnomusicological study of the functioning of music in prison. The work focuses on the role of music in the everyday life of inmates and during the educational activities. It deals with the relationship of prisoners to music, musical activities in prison, and the approach of Czech Prison Service to musical activities. The aim of this master thesis is to present an image of the state of music and musical activities in the Czech prison system and to map out the forms in which the prison music appears, and to show what functions it has based on testimonies of convicts and prison staff.

In prison, the environment of a so called total institution, people find themselves in extreme conditions that affect the wide range of their experiences. While imprisoned an inmate is faced with many changes that negatively affect the quality of his life. Research shows that music is a very important element for some prisoners, which can greatly influence their behavior and experience in prison and can compensate for their negative constraints. This master thesis attempts to capture whether and how convict's perceptions of music is different in an isolated environment as opposed to experiencing it outside the prison. What role does music play in the prison situation? And in what mode of music production does the prisoner have access to music?

Keywords: prison, total institution, prison music, listening to music, jail concerts, playing music, music perception, inmate, convict, prisoner, live music, jail, Czechia, Czech Republic, ethnomusicology, ethnography, field research

Obsah

Úvod.....	7
Hudebně-etnografický výzkum věznice: témata a specifika terénu.....	7
Metoda a etika: problémy a úskalí	11
Stav bádání.....	14
Struktura práce	21
Poslech hudby ve vězení prostřednictvím médií	23
Jak a jakou hudbu mohou odsouzení poslouchat?	24
Význam poslechu hudby	31
Koncerty ve věznici	35
Etnografická momentka: Big beat ve věznici	36
Co soudili odsouzení o koncertě?	45
Aktivní provozování hudby ve vězení	58
Oficiální hudební aktivity	61
Muzicírování	73
Potlačená muzikalita ve vězení	76
Autonomní hudební aktivity v „totálním” prostředí	77
Závěr	79
Podoby a funkce hudby v českých věznicích: současný stav	79
Výzvy do budoucna.....	83
Použité zdroje	85
Přílohy.....	88

Úvod

Hudebně-etnografický výzkum věznic: témata a specifika terénu

Před třemi lety jsem na internetu náhodou narazila na článek „Tvrdá hudba pro tvrdé chlapy“¹. Jednalo se o recenzi koncertu hardcorové kapely „Status Praesens“, která v roce 2011 vystoupila ve věznici v Drahonicích. Zveřejněn byl na internetových stránkách Vězeňské služby České republiky, a jednalo se tedy o zprávu vydanou vnitřními orgány věznice. V podtitulu stálo: „Počátkem roku zazněla Věznicí Drahonice pořádná tvrdá muzika a odsouzení tak měli možnost zažít na vlastní kůži to, co mnozí ještě nezažili, a někteří si zase mohli připomenout okamžiky svého života na svobodě.“ Dále autor psal: „Prožitky by pro ně mohly být motivací pro bezproblémový pobyt ve vězení a co nejdříve návrat na svobodu.“

Tento článek ve mně vyvolal řadu otázek a začala jsem se blíže zajímat o problematiku hudby a „uzavřeného světa“, který je plně podřízen kontrole shora. Ze všeho nejdřív mě článek přiměl přemýšlet nad mechanismem výběru vystupujících umělců ve věznici. Proč právě hardcorová kapela? Jsou odsouzení „tvrdými chlapy“, kteří poslouchají „tvrdou hudbu“, jak autor v titulku naznačuje? Sleduje tím vězeňská služba nějakou svou politiku? Jakou roli ve výběru vystupujících kapel hraje hudební styl?

Při bližším zkoumání jsem zjistila, že koncerty „za mřížemi“ nejsou ničím neobvyklým. Například v pankrácké věznici vystoupila poprocková kapela „Chinaski“ (viz Příloha 1), v plzeňské věznici zahrál klasický houslista Roman Patočka (viz Příloha 2), poprockové „Imodium“ (viz Příloha 3) nebo třeba folkrocková skupina „Traband“ či zpěvák Tomáš Klus (viz Příloha 4), a další koncerty se pravidelně konají i v ostatních českých věznicích. Už z tohoto krátkého výčtu je patrné, že se jedná o kapely, uskupení a sólisty různých žánrů, a hudební styl tedy není rozhodujícím kritériem. Za jakých podmínek se koncerty konají? Z jakého důvodu je vězeňská služba pořádá? Jde o výchovný prostředek? Jsou koncerty „za odměnu“, nebo povinné? A jak je vnímají samotní vězni?

S rostoucím zájmem o toto téma jsem si uvědomila, že hudba ve vězení neznamena pouze koncerty vystupujících „zvenčí“, ale také „domácí produkci“, jako jsou například různé

¹ „Tvrdá hudba pro tvrdé chlapy“ Dostupné z: <<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/aktuality-220/tvrda-hudba-pro-tvrde-chlapy-8281>> [18. října 2015], dnes již nedostupné. Článek s totožným obsahem byl také uveden v časopise „České vězeňství“: Hykl, Jaromír. ‘Tvrdá muzika, pro tvrdé chlapy’, *České vězeňství: čtvrtletník pro vězeňství a kriminalitu* 1/2011, s. 37. Dostupné z: <<https://www.vscr.cz/informacni-servis/ke-stazeni/ceske-vezenstvi/>> [6. června 2018]

kapely, hudební kroužky nebo individuální muzicírování. Mimo to se zde objevuje samozřejmě i reprodukováná hudba, která je vězňům zpřístupněna za specifických podmínek. Začalo mě tedy zajímat, o jaký typ hudby se jedná a jakou má ve vězeňském prostředí funkci. Jak na člověka v trestu odnětí svobody hudba působí? A mění se u odsouzených její vnímání a prožívání?

Tématu hudby v českých věznicích jsem se proto začala věnovat ve svém etnografickém výzkumu k diplomové práci. Jelikož se touto problematikou v našem prostředí dosud nikdo nezabýval a nebyly dostupné žádné odborně relevantní informace, musela jsem postupovat zcela od začátku. Nejprve bylo nezbytné zajistit si přístup do terénu a být v přímém kontaktu s odsouzenými i se zaměstnanci věznice. Získání vstupu do vězeňského terénu je ve srovnání s běžnějším výzkumným prostředím mimořádně náročné, při prvních pokusech jsem se tak setkala s několika zamítnutými žádostmi (viz Příloha 5 a Příloha 6). Vězeňští pracovníci bývají totiž plně vytížení a návštěva z vnějšku, o kterou se musí některý ze zaměstnanců nepřetržitě starat, je pro ně nutně přítěží.

Trvalo několik měsíců, než se má žádost dostala na stůl kaplanovi vězeňské duchovní služby, kterého výzkum zaujal a rozhodl se ho podpořit. Vyjednal mi přístup do jednoho z nápravných zařízení, kde působil, zajišťoval mé návštěvy a zprostředkoval několik kontaktů, které mě ve výzkumu posunuly dál – do dalších věznic a k dalším zaměstnancům. Ukázalo se, že hudbu v tomto prostředí mají často na starosti právě vězeňští kaplani, popřípadě speciální pedagogové, a právě s nimi jsem během svého výzkumu nejvíce spolupracovala.

Po linii vězeňských kaplanů jsem tak pronikla do terénu a mohla jsem se účastnit hudebních a duchovních kroužků, koncertů a vést rozhovory nejen s desítkami odsouzených žen i mužů, ale také se zaměstnanci vězeňské služby. Během svého výzkumu jsem se setkala s hudbou v různých podobách: s koncerty „zvenčí“, vystoupeními vězeňských kapel, soukromým muzicírováním (ve skupinách, individuálně), zpěvem při bohoslužbách a v poslední řadě také s reprodukovanou hudbou.

Při svém zkoumání jsem vycházela z předpokladu, že v tomto specifickém prostředí, jež specificky působí na psychiku uvězněného člověka, se odsouzení potýkají s mnoha změnami, jež negativním způsobem ovlivňují kvalitu jejich života. Vězeň ztrácí kromě svobody také část své osobnosti, trpí nedostatkem osobního prostoru, vyrovnává se s neustálým dohledem, každodenní rutinou a mnoha dalšími vlivy uvěznění.

Z mého bádání vyplývá, že hudba je přinejmenším pro některé odsouzené velmi důležitým prvkem, který může výše uvedená negativa života za zdmi nápravného zařízení

do určité míry kompenzovat a má schopnost výrazně ovlivnit jejich chování a prožívání pobytu ve vězení. Vězni se musejí vyrovnávat s každodenní rutinou, která negativně působí na jejich psychický stav a může vyvolávat pocit stagnace. V této situaci dokáže hudba zprostředkovat „zážitek“, který je pro odsouzené cenným vytržením z každodennosti a pomáhá jim zapomenout na realitu uvěznění. Odsouzení často zmiňují možnost psychologického úniku skrze hudbu, prožívání „ztracených“ či „skrytých emocí“, „ztělesnění civilnosti“ a další aspekty zasahující do úrovně prožívání.

V prostředí, které neposkytuje příliš nových podnětů a nestimuluje smyslové vnímání, je pak pro vězně například i poslech rádia něčím nevšedním a představuje pro ně svého druhu zážitek. Odsouzení popisují, že skrze poslech hudby si „vytváří vlastní svět“, ve kterém mohou prožívat emoce, jež vězeňské prostředí obvykle nepodněcuje nebo jim je „nedovoluje“ projevit. Vyvolává v nich vzpomínky a připomíná jim život na svobodě. Poslech rádia nebo televize je specifický v tom, že ve vězení zprostředkovává hudbu v konzervovaném stavu takovou, jakou ji mohou poslouchat lidé na svobodě. Představuje tak pro vězně přímý kontakt s vnějším světem, který mu společně s emocemi a vzpomínkami umožňuje „prožít civilní chvíle“ a dočasně tak potlačit jeho vězeňskou identitu.

Schopnost hudby proměňovat identitu se výrazně projevuje také během živých koncertů, kdy se odsouzení v pozici posluchačů dočasně stávají součástí „civilní události“. Díky hudebnímu vystoupení mohou společně s „lidmi zvenku“ na omezenou dobu zažít nevšední situaci, která jim v součinnosti s působením hudby na vzpomínky a emoce umožňuje dočasně „uniknout do vnitřního světa“ a pocítit jejich „občanskou identitu“. Jak ukáží v této práci, hudba má schopnost vytvářet „nový prostor“. Vězni ho často popisují jako „svůj svět“, který jim poskytuje šanci vymanit se na omezenou dobu z područí autority instituce a prožít „pocit svobody“.

Kromě poslechu hudby z médií a na koncertech mají vězni v některých odděleních přístup také k soukromému muzicírování. Mohou se hudbě věnovat buď v rámci „hudebních kroužků“ organizovaných vedením věznice, anebo sami ve volném čase. V takových případech buď cvičí individuálně na nástroj, zkoušejí s vězeňskými kapelami, nebo jen pro zábavu hrají a zpívají s ostatními spoluvězni. Aktivní provozování hudby znamená pro odsouzené nejčastěji způsob, jak „smysluplně“ využít čas, který pro ně v trestu odnětí svobody přirozeně nese zcela jiný význam než na svobodě. Díky „ponoření“ se do procesu muzicírování zažívají stav „flow“, v němž dochází k proměně vnímání času, jež jim pomáhá bojovat s pocitem stagnace.

Členství v hudebním uskupení jim stejně jako poslech hudby také umožňuje rozšíření identity vězně například o identitu muzikanta, zpěváka, sboristy a podobně. Muzicírování v rámci hudebních uskupení ovlivňuje navíc také sociální vazby mezi odsouzenými. Ti se tak z jednotlivců stávají homogenní skupinou, jako je třeba kapela nebo sbor, ve které navzájem sdílí zážitky a hodnoty (např. estetické kvality hudby). Kromě těchto aspektů nabízí aktivní provozování hudby také různé materiální či symbolické benefity, jako jsou přístup k hudebnímu nástroji, vycházky, možnost vystoupit s hudebním tělesem mimo věznici nebo třeba udělení pochvaly.

Výše nastíněné poznatky z výzkumu, který probíhal bezmála tři roky², podrobně popíši v následující studii a s pomocí teoretické literatury naznačím různé směry interpretace. Ve výzkumu postupuji hudebně-etnografickou metodou, jejímž cílem je v tomto případě studium sociálně-kulturních kontextů, procesů a jejich významů ve vztahu k provozování a prožívání hudby ve vybraných českých věznicích. Soustředím se na hudbu v každodenním životě odsouzených a při takzvaných výchovných aktivitách, a to na základě výpovědí aktérů (vězňů i příslušníků vězeňské služby) a pozorování konkrétních hudebních činností a koncertů.

Mým cílem je tedy zmapovat různé podoby hudební zkušenosti ve vězení a ukázat některé mechanismy jejího působení na odsouzené. Vzhledem k absenci jakéhokoli dosavadního výzkumu v této oblasti u nás spočívá jádro práce právě v popisu a základním zmapování situace. Ačkoliv to není primárním cílem práce, pokusím se zde poukázat také na potenciál hudby a hudebních aktivit pozitivně ovlivňovat vězně a na jejich možné využití vězeňskou službou jako nástrojů při “nápravě“ a v oblasti takzvané „resocializace“ vězňů.

V získávání dat postupuji metodou terénního výzkumu, jehož součástí byla zúčastněná a nezúčastněná pozorování, realizace různou měrou strukturovaných rozhovorů, vedení terénních poznámek, pořizování a získávání nahrávek a fotodokumentace a v tomto případě specificky také například dotazníky (viz Příloha 8) a korespondence. Během výzkumu jsem navštívila čtyři české věznice a mluvila jsem s více než čtyřiceti odsouzenými muži a ženami. Zároveň jsem vedla rozhovory s kaplany vězeňské duchovní služby a udržovala písemný kontakt se speciálním pedagogem, který má hudbu v jedné z vězeňských institucí na starosti, a také s metodikem generálního ředitelství vězeňské služby (dále jen GŘ VS).

² Tématem jsem se začala zabývat na podzim roku 2015 a přibližně prvního půl roku trvalo, než jsem pronikla do terénu. V roce 2017 jsem strávila jeden semestr na zahraniční studijní stáži a v tomto období jsem se výzkumu nevěnovala.

Jedním ze základních specifík vězeňské instituce je její uzavřenost. Terénní výzkum v takovém prostředí podléhá kontrole a mnohým omezením, a je proto v tomto ohledu značně ztížený. Ve věznicích platí přísný zákaz vnášet elektronická a paměťová zařízení, a často jsem se tedy musela spolehnout pouze na ručně psané terénní poznámky a zpětně zapsaná pozorování. Povolení mít s sebou diktafon jsem získala pouze v jednom vězení, ve kterém jsem měla možnost nahrávat koncerty a následné rozhovory s odsouzenými. Rozhovory s kaplany vězeňské duchovní služby jsem vedla vždy mimo zdi věznice, kde tato opatření neplatila.

Jak jsem již uvedla, návštěvník vězení se nesmí volně pohybovat v objektu a musí být stále v doprovodu někoho ze zaměstnanců vězeňské služby. Rozhovory s odsouzenými proto téměř vždy probíhaly za přítomnosti kaplana (občas se kaplani na chvíli vzdálili, aby vyřešili některou pracovní povinnost a zároveň nám tak poskytli soukromí), který byl mým průvodcem ve věznici. S vězni jsem mluvila po jednom nebo v menších skupinkách dvou až čtyř osob. Rozhovory se konaly buď v kapli, v místnosti určené k pohovorům anebo na takzvané hovorně - malé místnosti na patře vězeňského oddílu, která je přibližně v jedné třetině přepažena mřížemi. V některých případech tedy byli odsouzení během rozhovoru zavření za těmito mřížemi, což zdůrazňovalo nerovné společenské postavení mezi námi.

Během rozhovorů jsem každého z informátorů obeznámila se svým bádáním, sdělila jsem mu téma výzkumu a objasnila mu způsob, jakým budu získané informace dále využívat. V rámci „informovaného souhlasu“ (viz Příloha 7), který každý z nich podepsal, jsem jim zaručila anonymitu, a proto jsou všechna jména uvedená v této práci smyšlená. Aby někteří z aktérů nebyli i přesto odhaleni, neuvádím v této práci ani jména věznic, které jsem navštívila. Výjimku činím v případě, pokud uvádím informace z veřejně dostupných zdrojů (např. zveřejněné rozhovory s vězni, reportáž z vystoupení vězeňské kapely).

Metoda a etika: problémy a úskalí

Vězení představuje složitou síť sociálních vztahů a kulturních pravidel, které pro etnografický výzkum vytvářejí velmi specifické podmínky. Jsou to zejména *uzavřenost instituce*, *vnitřní hierarchie* a *nižší sociální status informátorů*. Antropolog Erving Goffman, jeden z pionýrů vězeňského výzkumu, označuje ve své knize „Asylums“³ vězení za takzvanou totální instituci. Tímto termínem charakterizuje prostředí, ve kterém panuje sociální a mocenská

³ Goffman, Erving. *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Anchor Books, 1961.

nerovnost a život obyvatel této instituce probíhá odtržen od většinové společnosti, je řízen jejími vnitřními pravidly a podléhá vyšší autoritě.

Vězení je střeženou institucí, kde vlivy procházející z vnějšku dovnitř a v opačném směru podléhají přísné kontrole. O povolení vstupu je třeba vždy žádat formální cestou ředitele věznice a návštěva, jak jsem již zmínila, musí probíhat za doprovodu a neustálého dohledu některého ze zaměstnanců vězeňské služby. Prvotní překážkou, kterou jsem proto musela jako výzkumnice překonat, bylo zajistit si přístup.

Dostat se do takto střeženého terénu nebývá snadné a badatelé se velmi často⁴, dá se říct vždy, setkávají s odmítnutím, jak jsem to již popsala výše. Jako důvod uvádí vedení věznice většinou bezpečnostní rizika a vyčíženost zaměstnanců. V případě vězeňské etnografie se proto ukázalo jako užitečnější navázat spíš kontakt s někým z vězeňské služby a získat si jej pro svůj výzkum. Takový člověk se pak stal mým gatekeeperem, který mi zajistil přístup do instituce, tedy vůbec mi výzkum umožnil, byl mým průvodcem v terénu a zprostředkovatelem poznání. Jako výzkumnice jsem proto byla na takovém gatekeeperovi značně závislá, a ten měl do určité míry v moci osud mého výzkumu. Omezený přístup dával gatekeeperům větší moc, než by tomu bylo v konvenčnějším badatelském prostředí, což vedlo k nutnosti neustále pečlivě vyjednávat hranici svobodného prostoru jak badatelského, tak osobního, přičemž tento vztah byl ovlivněn i genderovou konfigurací.

Mými gatekeepery se stali kaplani vězeňské duchovní služby. Právě oni mají totiž, jak jsem již naznačila, hudební aktivity ve vězení často na starosti, a díky struktuře vězeňských kaplanů, kteří jsou mé práci nakloněni, jsem získala do věznic přístup. Kaplani mi umožnili návštěvy vězení, vyřizovali administrativní povinnosti, prováděli mě věznicí, domlouvali rozhovory s odsouzenými, sháněli materiály související s provozováním hudby ve věznicích, jako jsou například zpěvníky (viz Příloha 9), nahrávky, seznamy CD k poslechu a podobně.⁵ S některými z nich jsem po čase navázala natolik úzkou spoluprací, že se náš vztah stal až přátelským a začali jsme si tykat. Z toho důvodu se také v některých citovaných výňatcích z rozhovorů objevuje tykání.

Vězeňskou populaci můžeme rozdělit do dvou hlavních skupin, na odsouzené a na zaměstnance věznice. Zaměstnanci jsou odsouzeným sociálně nadřazení a mají nad nimi formální i praktickou moc (viz Goffman). Já, jako výzkumník, přicházím do vězeňské

⁴ Dirga, Lukáš. 'Možnosti a úskalí vězeňské etnografie: metodologická reflexe využití vězeňské etnografie v českém kontextu'. *Česká kriminologie*, 2, 2016, s. 1-12.

Nedbálková, Kateřina. *Etnografický výzkum ve vězení*.

Dostupné z: <<http://www.phil.muni.cz/ped/kvalita/sources/Clanky/160.pdf>> [23. června 2018]

⁵ Tyto materiály nevydala věznice oficiálně a byly mi poskytnuty pouze k soukromým účelům. Proto je v této práci neuvádím.

instituce ze „třetí strany” a jsem naprostým outsiderem. Ze své pozice se sice přímo nezapojuji do mocenské struktury instituce, přesto se ale potýkám s vlivem tohoto mechanismu, kdy jsem na jedné straně jako výzkumník v moci dané instituce a na druhé straně pak přicházím do kontaktu s odsouzenými, nad nimiž mám naopak sociální (jsem svobodná) a do určité míry i mocenskou (vytvářím o nich poznání) převahu. Co tato komplexní nerovnost v terénu způsobuje a jak s ní zacházet? To pro mě bylo ústřední otázkou, ze které vyvěrají další etické problémy výzkumu.

Při komunikaci s vězni jsem se ocitla v situaci společenské nerovnosti, kdy jako svobodný člověk žádám o informace člověka zbaveného tohoto práva, který byl odtržen od většinové společnosti a nad jehož životem převzala moc vyšší autorita. Mou snahou, která byla do určité míry intuitivní, bylo situovat se během návštěv věznice do nestranné pozice. Při komunikaci s vězni jsem se vyhýbala morálním soudům, a to i například v intonaci hlasu, a komunikovala jsem s nimi jako se sobě rovnými. Tato situace byla sice ztížena všudypřítomnými katry a dohledem, mám ale určité indicie, které naznačují, že jsem v této snaze byla úspěšná. Svědčí o tom pozitivní reakce odsouzených, kteří si se mnou o hudbě a svém životě za mřížemi povídali zjevně rádi, a utvrzuje mě v tom také zpětná vazba od mých průvodců z vězeňské služby. Přátelský a nestranný přístup k vězňům je mi sice vlastní a cítím jej jako morálně správný, má ale také svá úskalí.

Ze své současné zkušenosti mohu uvést dva problémy, které v této souvislosti vnímám. První z nich demonstruje situace, do které jsem se dostala během korespondence s jedním odsouzeným. Ve svých dopisech jsem jej na základě předchozích informací o jeho činnosti oslovovala jako muzikanta. Zajímala jsem se o jeho hudební aktivity venku i ve vězení a své dopisy jsem koncipovala formálně a uctivě. Ukázalo se, že tento přístup mi velmi polichotil. Jelikož jsem jako člověk zvenčí a jako muzikolog projevila zájem o jeho hudební aktivity, ustavil si mě tento respondent jako svou spojnicí s vnějším světem. Každý týden jsem od něj dostala dopis čítající minimálně dvanáct hustě popsaných stran čtverečkovaného papíru, ze kterých jsem se mimo informací ke svému tématu dozvídala i podrobnosti z jeho osobního života. Nakonec mi začal posílat i své deníky a další osobní věci.

Postupem času přestala mít tato korespondence stran mého tématu výpovědní hodnotu a kromě lidské sounáležitosti jsem již necítila badatelskou potřebu komunikaci dále udržovat. V rukou mi však zůstaly střípky osobního života respondenta a vědomí, že naše dopisy jsou pro něj příznivým sociálním kontaktem. Díky společenské nerovnosti vyvolané rozdílem svobodného a odsouzeného člověka jsem se stala tím, kdo měl osud tohoto vztahu

v moci a ke komu se upínaly naděje na *normální* mezilidský kontakt, kontakt s vnějším světem. Vzhledem k četnosti dopisů a vzhledem k tomu, že komunikuji s více odsouzenými s obdobnými potřebami, byl pro mě takový kontakt dlouhodobě neudržitelný a musela jsem jej ukončit.

Jak naložit s morálním dilematem, že odsouzené pouze využívám k získání potřebných dat? Jelikož jim nemohu nabídnout žádný druh materiální odměny, jako jsou například káva či cigarety, které patří mezi nejcennější vězeňské komodity, snažím se během rozhovorů vězně alespoň vyslechnout a jako revanš jim nabízím možnost si popovídat. Dostávám se tím ale do osobní roviny a opět hledám hranici mezi rolí výzkumníka a svým osobním přístupem k lidem v nesnadné životní situaci. V této souvislosti nelze opomenout, že svou roli přitom sehrává gender. Jako žena přicházející do mužské věznice, kde odsouzení běžně nemají možnost takového setkání, se tak pro ně stávám vítaným kontaktem.

Druhé úskalí, které ve svém nestranném a přátelském přístupu k odsouzeným vnímám, je spoluprodukce dat. Díky tomu, že odsouzení ke mně chovají sympatie a chtějí si se mnou povídat, je podezírám, že se mi chtějí v některých případech „zavděčit“. Když jsem se například odsouzených ptala na reflexi vězeňského koncertu, vždy se mi dostalo pozitivní odezvy. To ale nemusí znamenat, že se všem koncert vždy líbil. Domnívám se, že vzhledem k mé profesi a zájmu je pro vězně snazší sdílet se mnou své pozitivní zkušenosti s hudbou.

Stav bádání

Práce zabývající se výzkumem hudby ve vězení nejsou ve světovém kontextu ojedinělé. Nejširší badatelská základna pro tuto oblast výzkumu se soustředí ve Spojených státech amerických, kde výzkumy probíhají již od 20. let 20. století⁶. Pionýrem těchto výzkumů byl hudební terapeut Willem van de Wall, který v roce 1924 vydal knihu „Utilization of music in prisons and mental hospitals“⁷ dokumentující využití hudby jako poskytovatele morální obnovy, jako terapeutický nástroj, který může pomoci v „rekonstrukci“ osobnosti. Svůj

⁶ Van de Wall, Willem. *Utilization of music in prisons and mental hospitals*. New York: National Bureau for the Advancement of Music, 1924.

Van de Wall, Willem. *Music in institutions*. New York: Russell Sage Foundation, 1936.

Sporny, Vetold W. *The value of music in correctional institutions*, diplomová práce, Duquesne University, 1941.

Littell, William J. *A survey of the uses of music in correctional institutions in the United States*, diplomová práce, University of Kansas, 1961.

Elsila, Mikael. *Music Behind Bars: Liberatory musicology in two Michigan prisons*, disertační práce, University of Michigan, 1996.

a další.

⁷ Van de Wall, Willem. *Utilization of music in prisons and mental hospitals*. New York: National Bureau for the Advancement of Music, 1924.

výzkum prováděl v newyorských nápravných zařízeních a psychiatrických léčebnách. Willem van de Wall věřil, že harmonie jako uspořádaný zvuk může stimulovat smysly a pomáhá tak odhalovat skryté emoce a umožňuje jejich vyjádření. Jak později ukážu, tento účinek hudby se potvrzuje také v mém výzkumu.

Ve své práci využívám především současné, dostupné muzikologické studie. Pracuji tak zejména s články etnomuzikologa Benjamin Harberta, který se mezi lety 2008 až 2012 věnoval výzkumu hudby ve třech ženských věznicích v Louisianě. V předmluvě „Only time: Musical means to the personal, the private and the polis at the Louisiana correctional institute for women”⁸, jež vyšla k monotematickému číslu časopisu „American music” zaměřenému výhradně na hudbu v ženských věznicích, nastínil Harbert několik základních konceptů, které se v rámci tohoto specificky zaměřeného výzkumu objevují. Mezi ně patří zejména schopnost hudby podporovat nepravděpodobné spolupráce („unlikely collaborations”), poskytnout dočasný únik („momentary escape”) a možnost „expresivní subverze” („has potential for expressive subversion”)⁹, tedy potenciál hudby vyjádřit opoziční postoj vůči autoritě a oslabit její moc.

Ve své studii „Only time: Musical means to the personal, the private and the polis at the Louisiana correctional institute for women”¹⁰ se Harbert věnuje třem oblastem, na kterých zkoumá, jak hudební aktivity souvisejí s běžnými strastmi uvěznění, jako jsou například ztráta osobnosti („a loss of the personal”), ztráta soukromí („the lack of privacy”) a absence prostoru k setkávání („the absence of polis”).¹¹ Jedním z největších problémů pro nově příchozí vězně, který Harbert uvádí, je nastolení neustálého dohledu, ztráta osobního prostoru, a tedy i ztráta sebeuvědomění („sense of self”). Odsouzení jsou neustále pozorováni nejen ze strany dozorců, ale také svými spoluvězni, a v této souvislosti pak prý často mluví o tom, že jim hudba poskytuje únik („escape”), úkryt („shelter”), transcenci („transcendence”) nebo rozptýlení („distraction”). Na podobné účinky hudby upozorňují také vězni, s nimiž jsem mluvila během výzkumu v českých věznicích.

Podle Harberta patří mezi důležité funkce hudby možnost vytvořit „osobní zážitek”¹². Hudba má podle něj možnost nabízet dvě formy osobní zkušenosti: únik od dohledu,

⁸ Harbert, Benjamin J. ‘Special issue on women’s prison music: Guest editor’s introduction’. *American Music*, 31/2, 2013, s. 127-33.

⁹ tamtéž, s. 127.

¹⁰ Harbert, Benjamin J. ‘Only time: Musical means to the personal, the private and the polis at the Louisiana correctional institute for women’. *American Music*, 30/2, 2013, s. 203-240.

¹¹ tamtéž, s. 209.

¹² „Music is unique in that it can create a personal experience through focused listening.“
in: Harbert, Benjamin J. ‘Only time...’, s. 210.

manipulace a násilí a příležitost manipulovat přítomný okamžik a vyvolávat pocit autonomie¹³. Hudba je tak jedinečná v tom, že dokáže vytvořit osobní zkušenost skrze zaměření se na poslech a pozornost věnovaná hudbě může oslabit pozornost upřenou k neustálému dohledu. Tento aspekt působení hudby, který dle výpovědí odsouzených dokáže vyvolat pocit svobody, se pokusím později v práci podrobněji vysvětlit.

Další nedílnou součástí vězeňské reality, na kterou Benjamin Harbert upozorňuje, je rutina a neustálý koloběh stabilního rozvrhu, které vytváří v odsouzených pocit „stáze“ neboli stagnace. V tomto ohledu může být opět nápomocná hudba, která má schopnost strukturovat čas. Harbert píše, že hudba poskytuje zkušenost sama sebe ve vztahu k hudebnímu světu a proměňuje tak osobní zakoušení času.¹⁴ Z mého výzkumu v českých věznicích se ukazuje, že čas má pro odsouzené v trestu odnětí svobody oproti životu na svobodě jiný význam, a především odsouzení, kteří se ve vězení věnují aktivnímu provozování hudby, upozorňují na možnost manipulovat skrze muzicírování s časem v jejich prospěch a věnovat se „smysluplné činnosti“, která potlačuje výše zmíněný pocit „stáze“.

Mezi další významné charakteristiky hudby, které Benjamin Harbert uvádí, patří její schopnost vytvářet nové komunity. Tento efekt se projevuje především v rámci vězeňských hudebních uskupení. Harbert v článku vysvětluje, že hudba může do určité míry potírat rozdíly a běžné dělící znaky, jakými jsou věk, pohlaví nebo etnicita, a může poskytovat nové hodnoty, jako je například estetika, jež odsouzené stmelují. Vliv hudby na sociální vazby mezi odsouzenými jsem měla možnost pozorovat také při svých návštěvách vězeňského pěveckého sboru.

Mimo uvedené účinky hudby na psychiku a sociální pozici odsouzených mohou hudební aktivity poskytovat odsouzeným i výhody materiálního charakteru. Harbert zmiňuje, že aktivita přináší odsouzeným ženám různá privilegia, jakými jsou například přístup k hudebním nástrojům, přístup do zkušebny, možnost vystupovat a podobně. S těmito a dalšími benefity, které díky aktivnímu provozování hudby ve vězení odsouzení získávají, jsem se během výzkumu setkala a budu se jim v průběhu práce také věnovat.

Kromě textů Benjamina Harberta využívám články muzikoložky Mary Cohen a hudební teoretičky Layi Silber, které vedly vězeňský sbor a svá pozorování a zkušenosti tematizovaly v odborných studiích. Laya Silber se v článku „Bars behind bars: the impact

¹³ „Music can offer two forms of the personal—an escape from surveillance, manipulation, and violence, as well as an opportunity to manipulate the present moment and feel autonomy.”
in: Harbert, Benjamin J. ‘Only time...’, s. 210.

¹⁴ „Music can develop an experience of the self in relation to a musical world, transforming a personal relationship with time.” in: Harbert, Benjamin J. ‘Only time...’, s. 212.

of a women's prison choir on social harmony"¹⁵ zabývá sborovým zpěvem v ženské věznici a jeho vlivem na sociální vztahy. Ve svých poznatkách vychází z osobní zkušenosti vedoucí ženského sboru odsouzených v Izraeli.

Silber se zaměřuje především na sborový zpěv jako na společenskou činnost, která výrazně ovlivňuje vztahy a sociální percepci odsouzených, a to ve specifickém prostředí vězeňské instituce. V článku proto nejprve charakterizuje vězeňské prostředí, ve kterém se aktivity provozují, a upozorňuje na skutečnost, že pobyt ve vězení s sebou nese lidské a mezilidské dysfunkce. Ty obvyklé shrnula Silber na základě literatury jako: nedostatek sebeúcty („lack of self-esteem“), nedostatek citlivosti vůči ostatním („lack of sensitivity toward others“), nedostatek sebekontroly/impulsivnost („lack of self-control/impulsivity“), agresivita („aggressiveness“), potřeba okamžitého uspokojení („need for immediate gratification“), nedostatek důvěry („lack of trust“), nepřijetí autority a pravidel („non-acceptance of authority and rules“).¹⁶ Ve svém výzkumu pak ukazuje schopnost sboru jako skupinové aktivity, jež může ovlivnit jedince na mnoha úrovních a podporovat interakci, obětavost, odhodlání a komunikaci.

Silber v textu dále uvádí, že důležitým aspektem skupinových aktivit je jejich vliv na identitu člověka. Odsouzeným, kteří jsou během uvěznění odkázáni pouze na vztahy se svými spoluvězni, poskytuje sbor „alternativní komunitu“ („alternative community“), umožňuje jim vidět se „v jiném světle“ („see themselves in a different light“) a „rozšířit identitu vězně“ („broad the prisoner's identity“). Například zpěvem ve sboru rozšiřuje vězeň svou identitu kriminálního o identitu zpěváka ve sboru, který je součástí zpěváků ve sboru.¹⁷ Tato schopnost hudby potlačit dočasně identitu vězně se projevuje také v našem kontextu, a to i v jiných formách hudebních aktivit, než je sbor, jak v této práci ukáží.

Podobné funkce hudby a sborového zpěvu ve věznicích popisuje na základě svého výzkumu také Cohen. Ta ve svých studiích¹⁸ uvádí různé příklady působení hudby na zpěváky sboru, které se v mnohém shodují s výše uvedenými poznatky. Cohen ukazuje, že zpěv ve sboru, jak už o tom psala Laya Silber, může posilovat sebeuvědomění účastníků

¹⁵ Silber, Leya. 'Bars behind bars: the impact of a women's prison choir on social harmony'. *Music Education Research*, 7/2, 2005, s. 251-271.

¹⁶ tamtéž, s. 252

¹⁷ tamtéž, s. 253

¹⁸ Cohen, Mary L. 'Choral singing and prison inmates: Influences of singing in a prison choir'. *Journal of Correctional Education*, 60/1, 2009, s. 52-65.

Cohen, Mary L. 'Conductors' perceptions of Kansas prison choirs'. *International Journal of Community Music*, 1/3, 2008, s. 319-333.

Cohen, Mary L. 'Hallelujah! Prison choirs: Studying a unique phenomenon'. *Choral Journal*, 48/5, 2007, s. 47-50.

(„sense of self“), důvěru v sebe sama („trust myself“) a zprostředkovává „smysluplný zážitek“ („meaningful experience“). Sbor představuje platformu, na které se odsouzení seskupují na základě jiných „hodnot“ než v běžném životě a kde se stírají některé, například rasové, bariéry. Těmito hodnotami mohou být estetika, zábava nebo třeba vzpomínka.

Oproti uvedeným studiím ukazuje Cohen navíc, jak mohou být pro odsouzené přínosné veřejné koncerty. Na základě poznatků získaných během své práce ve vězení vysvětluje, že vystoupení pro veřejnost může pozitivně ovlivnit jejich vyhlídky a může jim dopřát pocit úspěchu ve společnosti. Tyto účinky se potvrzují také v českém kontextu. Odsouzení, kteří mají v českých věznicích příležitost účinkovat v kapele, vystupují často také v rámci výchovných pořadů pro žáky škol a v této souvislosti zmiňují pocit úspěchu a prospěšnosti.

V českém prostředí, jak jsem již zmínila, je hudba ve vězení zcela neprobádaným tématem. V rámci výzkumu vězeňství se sice objevují texty s odlišným zaměřením, jen málo z nich ale pracuje etnografickou metodou. Ačkoliv není etnografický výzkum ve vězení u nás příliš rozšířený, díky sociálním vědcům Kateřině Nedbálkové, Lukáši Dirgovi a etnoložce Aleně Lochmannové můžeme říci, že je na vzestupu. Ti se ve svých výzkumech sice soustředí na jiná témata, jejich texty pro mě byly ale i přesto velmi inspirativní, a to především z hlediska metodologie a etických problémů vězeňského výzkumu.

Prvotní vhled do české vězeňské etnografie mi umožnila práce Kateřiny Nedbálkové. Nedbálková, kterou můžeme označit za průkopnici české vězeňské etnografie, se ve své práci „Spoutaná Rozkoš: (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici“¹⁹ soustředí zejména na vězeňskou každodennost odsouzených žen a na formální i neformální vztahy, které ženy v prostředí „totální instituce“ vězení navazují. Hudbě a hudebním aktivitám se blíže nevěnuje a v knize se objevuje pouze jediná poznámka k tomuto tématu, ve které mimoděk upozorňuje na některé specifické účinky hudby ve vězení, které se později potvrdily také během mého výzkumu. Nedbálková píše: „Jednou z nejoblíbenějších aktivit snad ve všech vězeních (mužských i ženských) jsou hudební kroužky a zakládání vlastních skupin. [...] Ženy se svou skupinou vystupují v mužských věznicích a tyto mezivězeňské výměny jsou velmi populární. Jejich atraktivita spočívá zejména v příležitosti k seznámení. Koncerty ve vězení mají podle mnoha žen i mužů velmi silnou atmosféru, protože jsou to okamžiky euforického překročení vězeňské rutiny a každodennosti, okamžiky, kterých je ve vězení velmi málo.“²⁰

¹⁹ Nedbálková, Kateřina. *Spoutaná Rozkoš: Sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2006.

²⁰ tamtéž, s. 104

Lukáš Dirga se ve svých studiích věnoval různým aspektům vězeňského života, jakými jsou například vězeňská mluva, vztah odsouzených k vlastnímu tělu, náboženství ve vězení, vězení z pohledu dozorců a metodologie vězeňského výzkumu.²¹ Během svého bádání jsem se častokrát vracela především k jeho článku „Možnosti a úskalí vězeňské etnografie: metodologická reflexe využití vězeňské etnografie v českém kontextu”, ve kterém mapuje možnosti etnografické metody ve vězeňském prostředí a s ní spojené etické problémy. V článku Dirga zasazuje svůj výzkum do současného světového a českého vězeňského bádání a nastiňuje základní otázky, které s sebou bádání v takovém prostředí přináší. Na základě zkušeností z vlastních výzkumů se zaměřuje na několik oblastí, které se během jeho etnografického bádání ukázaly jako potenciálně nebezpečné či rizikové s ohledem na úspěšný sběr, interpretaci a publikování dat. Důraz klade na praktické oblasti výzkumu, jako je získání povolení k realizaci výzkumu ve vnitřních prostorách věznic, na potenciální úskalí vězeňské etnografie plynoucí z nedostatečné reflexe vlivu a role výzkumníka v procesu sběru a interpretace dat, a na závěr se zabývá etickou stránkou výzkumu a upozorňuje především na zodpovědnost výzkumníka vůči informantům a nutnost chránit jejich soukromí.

Etnoložka Alena Lochmannová se věnuje výzkumu tetování v mužských věznicích. Ve svých studiích²² popisuje proces vzniku vězeňského tetování a dalších tělesných mutilací a jejich význam pro populaci odsouzených. S příchodem do vězení je odsouzeným odebrána většina osobních věcí a podle Lochmannové je pak tělo „tím jediným”, co jim zbývá. Ačkoliv je tetování ve vězení oficiálně zakázané, objevuje se prý v každé věznici. Jeho smysl a význam se však mnohdy liší. Na jedné straně může být vnímáno jako dekorativní prvek zdokonalující těla odsouzených, neboť tělesnost je ve vězení jedním z podstatných aspektů, na straně druhé může být vnímáno jako „vzkaz“ ostatním vězňům a může být nositelem informací. Stejně jako v běžné společnosti pocítují totiž také vězni potřebu prezentovat sami sebe vlastními těly a za tímto účelem je upravují.

²¹Dirga, Lukáš. ‘Body as a Project: The Relationship Czech Prisoners Have to Their Bodies’. *SOCIOLOGIA*, 49/6, 2017, s. 636-656.

Dirga, Lukáš. ‘Jak se mluví za mřížemi: (tajná) mluva odsouzených v českých věznicích’. *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*, 8/1, 2016, s. 7-23.

Dirga, Lukáš. ‘Možnosti a úskalí vězeňské etnografie: metodologická reflexe využití vězeňské etnografie v českém kontextu’. *Česká kriminologie*, 2, 2016, s. 1-12.

Dirga, Lukáš, Jaroslava Hasmanová Marhánková. ‘Nejasné vztahy moci – vězení očima českých dozorců.’ *Sociologický časopis*, 50/1, 2014, s. 83-106.

²² Lochmannová, Alena. ‘Tetování jako vzkaz - Vybrané tělesné mutilace vězeňské subkultury’. *Culturologia – The Journal of Culture*, 4/1, 2015, s. 8-16.

Lochmannová, Alena. ‘Vězeňský trh – hybridní barter a komoditní peníze v prostředí českých věznic’. *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*, 8/1, 2016, s. 25-42.

Lochmannová, Alena. Muži v sintru. *Psychologie Dnes*, 23/2, 2017, s. 42-45.

Skrze úpravu fyzického těla zaměřuje Alena Lochmannová pozornost také k dalším dílčím aspektům vězeňského života, které jsou s mutilačním chováním odsouzených spojeny, jako je například ekonomická směna, sociální status odsouzených, víra či hodnotová orientace. Během svého bádání jsem měla možnost navštěvovat jednosemestrální kurz vězeňské etnografie, který Lochmannová vedla na Ústavu etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, kde v rámci svých přednášek prezentovala některé poznatky z výzkumu. Mimo jiné také vysvětlila, že prostřednictvím tématu tetování ve věznicích odkrývá další aspekty vězeňského života a pojmenovává takzvaný „druhý život odsouzených“. Potvrzuje tak Goffmanovu teorii „mortifikace“, tedy umrtvení občanského já, a zároveň na příkladu tetování ukazuje nabývání nové identity vězně. Ačkoliv se Lochmannová věnuje zcela jinému tématu a na rozdíl od mého výzkumu, ve kterém se zaměřuji více na vnímání, prožívání a „vnitřní svět“ odsouzených, se soustředí na fyzické tělo, přesto je v tomto ohledu pro mě její výzkum inspirativní. Mimo vlastní bádání spolupracuje Alena Lochmannová úzce s Lukášem Dirgou a oba jsou spoluautory některých článků²³ a občas vzájemně participují na svých výzkumech.

Během interpretace poznatků z výzkumu hudby v českých věznicích pracuji také s další teoretickou literaturou. V rámování celé práce se opírám především o chápání vězení jako „totální instituce“, jak ji ve své knize „Asylums“²⁴ popsal sociolog Erving Goffman. Jako „totální“ označuje Goffman ty formy institucí, v nichž jsou všechny stránky života sociálního aktéra řízeny pravidly platnými v těchto institucích. Jedinci tu jsou po dlouhou dobu izolováni, jejich individualita je potlačena a jejich životy jsou řízeny vedením těchto organizací. Všechny aspekty života všech členů se odehrávají na stejném místě a podléhají stejné autoritě. V „totální instituci“ se profilují dvě skupiny aktérů, jedna větší skupina chovanců (v tomto případě vězňů) a druhá menší skupina zaměstnanců (v tomto případě dozorců). Chovanci žijí dlouhodobě ve věznici a mají omezený kontakt s venkovním světem, kdežto zaměstnanci pracují po dobu své denní služby a poté odchází mimo zdi věznice a participují na běžném společenském dění. Pro výzkum hudby a hudebních aktivit je rámování „totální instituce“ zcela zásadní a, jak v práci ukážu, významně ovlivňuje pozici hudby v životě odsouzených a způsob jejího vnímání.

²³ Dirga, Lukáš, Lochmannová, Alena, Juříček, Petr. 'The Structure of the Inmate Population in Czech Prisons'. *Sociológia - Slovak Sociological Review*, 47/6, 2015, s. 559-578.

²⁴ Goffman, Erving. *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Anchor Books, 1961.

V oblasti interpretace účinků hudby v prostředí „totální instituce“ mi pomáhá text filozofa Hakima Beye „Dočasná autonomní zóna“²⁵, popisující podmínky vzniku a fungování autonomního prostředí. Skrze jedinečnou událost, která trvá omezenou dobu v dočasně proměněném prostoru, jsou účastníci vytrženi ze stereotypu a ocitají se v prostředí nabízejícím dočasnou pospolitost a „svobodné prožívání“. Ideálem konceptu dočasné autonomní zóny je „v tichosti“ vytvořit „zážitek lišící se od každodenní reality“, který bude mít pouze určitou dobu trvání a pak opět zanikne (viz str. 51).

Struktura práce

Výzkum hudby v českém vězeňství je, jak jsem již uvedla, zcela neprobádaným terénem. Kromě obtíží získat k němu přístup bylo proto dále třeba zorientovat se ve zcela odlišném systému s vlastními vnitřními pravidly. Primárním cílem této práce je proto zmapovat, v jakých podobách se hudba ve vězení vůbec objevuje, a na základě sond do vybraných věznic ukázat, jak s nimi vězeňská služba (dále jen VS) pracuje a jaký postoj k ní zaujímají odsouzení.

Problematiku studia hudby ve vězení strukturuji podle různých druhů hudební zkušenosti a dělím ji do tří kategorií: „poslech hudby ve vězení prostřednictvím médií“, „živá koncertní vystoupení ve věznicích“ a „aktivní provozování hudby ve vězení“. Každému z těchto témat se věnuji v samostatné kapitole, ve které popisuji různé podoby, jimiž se konkrétní hudební činnost a s ní související zkušenost realizuje, a to jak z perspektivy odsouzených, tak zaměstnanců věznice.

V první kapitole věnované poslechu hudby ukazují, za jakých podmínek je poslech odsouzeným vůbec umožněn, jakou hudbu obvykle poslouchají a jak je jejich výběr ovlivněn podmínkami uvěznění. Na základě rozhovorů se pokouším odpovědět na to, co vězňům poslech hudby ve vězení přináší a zda se v této oblasti nějak proměnila jejich zkušenost mezi svobodou a uvězněním.

V následující kapitole „Koncerty ve vězení“ se zaměřuji na oblast živých koncertů kapel zvenčí pořádaných za zdmi věznice. Tuto kapitolu uvádím etnografickou momentkou „Big beat ve vězení“, ve které popisuji jednu ze svých návštěv věznice a svou spoluúčast v publiku na vězeňském koncertě. Snažím se tak co nejvěrněji přiblížit podobu události a okolnosti dalšího výzkumu, které jsou jinak jen obtížně přístupné. Na etnografickou momentku pak navazují ve druhé části kapitoly, kde analyzuji a interpretuji některé postřehy

²⁵ Bey, Hakim. *Dočasná autonomní zóna*, Praha: tranzit.cz 2004.

z terénního pozorování a konfrontuji je s výpověďmi odsouzených, s nimiž jsem měla příležitost vést po koncertě rozhovory.

Ve třetí kapitole „Aktivní provozování hudby ve vězení” se pak zaměřuji na vězeňské muzicírování. Popisuji „oficiální hudební aktivity” organizované vedením věznice, jako jsou vězeňské kapely, sbory nebo třeba zpěv při bohoslužbě. Dále se věnuji „soukromému muzicírování”, tedy situaci, kdy mají odsouzení přístup k hudebnímu nástroji a mohou se hudbě věnovat ve svém volném čase. V rámci této kapitoly se věnuji také případům, kdy vězeňské prostředí v odsouzených „muzikalitu” potlačilo. V závěru kapitoly se pak pokouším představit svoji perspektivu role a významu hudby a muzicírování v českém vězeňství, kterou v kontextu této „totální instituce” vnímám jako výrazně autonomní. Vězení je sice „totální instituce”, ve které všechny složky života aktérů podléhají kontrole, jak ale ukážu, hudba v českých věznicích této totální organizaci přinejmenším částečně uniká a v rámci vězeňského systému funguje do značné míry nahodile.

Poslech hudby ve vězení prostřednictvím médií

Pobyt odsouzených ve vězení určují pravidla a předpisy zakotvené ve „vnitřním řádu“ věznic. Ty zasahují do mnoha oblastí jejich života a regulují mimo jiné také poslech hudby. Možnosti a způsoby, jakými se odsouzení k hudbě dostávají, jsou tak v trestu odnětí svobody omezené. Mění se nejen příležitost, kdy a jak mohou hudbu poslouchat, ale také samotná *poslechová zkušenost* je oproti životu na svobodě odlišná.

Během svého výzkumu jsem v jednotlivých vězeňských odděleních pozorovala různé stupně restrikcí v oblasti poslechu hudby. Pro všechny ale platilo jedno společné pravidlo, kterým je plošný zákaz paměťových zařízení. Věznice se tím snaží předejít některým nelegálním činnostem, ale mimo jiné tím v důsledku zamezují také tomu, aby měl odsouzený k dispozici hudbu dle vlastního výběru. Jakou hudbu tedy odsouzení poslouchají a v jaké podobě k ní mají přístup? Co poslech hudby pro odsouzené ve vězení znamená a jak ji vnímají? Na to se pokusím na základě svých pozorování a rozhovorů s odsouzenými a zaměstnanci vězeňské služby odpovědět.

Do problematiky pravidel poslechu hudby ve věznicích z perspektivy vězeňské správy výstižně uvádí výpověď kaplana vězeňské duchovní služby Pavla:

Kaplan Pavel: Hudba má ve vězení zcela specifickou úlohu. Protože... člověk se tam nachází ve zcela mimořádné situaci. Kdo to nezažil, tak si to pořádně nedokáže představit, je to zcela jiná situace... Řekl bych, že všichni uvězněný lidé jsou nucený, aspoň ze začátku, žít víc duševně. Jelikož nemají možnost se moc pohybovat = jsou na cele, maximálně jdou na dvůr, nebo do posilovny, ale jsou silně omezený = tak musí žít víc duševním životem. I ti lidé, kteří na to moc nejsou... A teďka když jsou zavřený, tak se jim po čtrnácti dnech, po měsíci podaří získat rádio. A najednou prostě v tý cele se ozvou nějaký tóny. Sice drtivá většina si jich pustí nějaký takový jako populární popíky, který já osobně nemám moc rád, ale je to prostě takovej nějaký určitěj zážitek, kterej oni, tu hudbu, vnímaj jinak, než kdyby byl člověk na svobodě, tak to vnímá jinak. No, a potom, je to možný, z mýho pohledu teda, nějakým způsobem regulovat nebo řídit, totiž, že v tom kriminále existujou jednak různý hudební kroužky různýho druhu, anebo poslech trošku organizovanej nebo taky je hudba při nějaký relaxaci. Relaxační hudba. Já relaxační hudbou trochu pohrdám, ale někde se to občas dělá. Takže ta hudba tam má taky specifickou roli, protože ty lidi jsou tam jakoby zavřený. Teďka, dostanou se do nějaký místnosti, kde teda relaxujou na koberci, ale jsou tam těžký železný vrata, za kterýma oni jsou zavřený.

Má to zcela jinej význam.

(kaplan Pavel, 15. února 2017)

Pavel je kaplanem vězeňské duchovní služby a v rámci svých kompetencí vede „duchovní“ a „hudební kroužky“. V citovaném rozhovoru vychází z předpokladu, že uvěznění a proces s ním spojený (než se odsouzený dostane do výkonu trestu, stráví nějaký čas ve vazbě, kde platí jiná pravidla), představuje pro člověka zcela novou situaci, která výrazně ovlivňuje způsob jeho prožívání. Vzhledem k omezené možnosti pohybu se vězni potýkají s úbytkem podnětů a zážitků, jež jsou nuceni si kompenzovat novým způsobem. Jejich fyzické tělo je zajato v cizí moci, a tak se, podle kaplana, uchylují více do svého vnitřního světa, jsou nuceni „žít víc duševním životem“. Z rozhovoru vyplývá, že právě hudba má potenciál tento vnitřní svět naplňovat. Podle kaplana Pavla totiž přináší „zážitek“, který pro vězně znamená ve výkonu trestu něco jiného než pro svobodného člověka.

Jak ukážu později v této kapitole, přítomnost hudby za mřížemi je pro odsouzené skutečně důležitá a hraje významnou roli v jejich každodenním životě. Puštěné rádio nebo písničky linoucí se z televize jsou pro ně určitou samozřejmostí, která vyplňuje a doplňuje dny v trestu odnětí svobody. Aktéři vězeňského života vnímají hudbu především jako mechanismus ke zlepšení kvality svého života a v rozhovorech jí přisuzují pozitivní atributy, jako jsou „odreagování“, „duchovní potrava“, „únik z reality“ a další funkce, kterým se budu podrobně věnovat níže.

Jak a jakou hudbu mohou odsouzení poslouchat?

Nejprve bych ráda popsala, k jaké hudbě a v jaké formě mají odsouzení přístup. Jak jsem již naznačila v citovaném rozhovoru, ve vězeňském systému podléhá poslech hudby kontrole a vnitřní řád člověku neumožňuje poslouchat cokoli a kdykoli by si přál. Jeho poslechovou zkušenost limituje především dostupnost hudby, která je podmíněná povolenými přehrávacími zařízeními. Mezi ně nepatří zmíněná paměťová zařízení, na kterých by odsouzení mohli mít svou oblíbenou hudbu (tedy žádné mp3 přehrávače, telefony nebo diskmany), a proto jsou odsouzení odkázáni pouze na veřejné vysílání. Kromě televize, která je společně dostupná na každém oddělení, mohou vězni zažádat o povolení vlastnit vlastní rádio a sluchátka. Vedle těchto možností zřizuje vězeňská služba také různá specializovaná oddělení, kde mají odsouzení rozšířený přístup k hudbě, a to například v podobě knihovny hudebních CD nebo poslechových kroužků. Jedná se ale o vybrané případy, a pro většinu

odsouzených zůstává stále jedinou možností televize a rádio. To ilustruje také následující výpověď:

Karel: Tady nemůžete mít nic. Nejvýš rádio. Mp3 jsem žádal třikrát. Zamítli. Povolili mi pět cédéček s vypálenou muzikou, ale nesmím je mít u sebe. Půjčuji si z filmového klubu player. [...] Teď tady nemám rádio. Teď bydlím tam, kde se poslouchá hlavně televize.

(Karel, 17. října 2017)

Pan Karel byl profesionálním muzikantem a ve výkonu trestu se věnuje hře na kytaru (viz kapitola „Aktivní provozování hudby ve vězení“). Na svobodě pro něj byla hudba běžnou součástí života, a proto se také ve vězení několikrát pokusil získat přehrávač se svými oblíbenými skladbami. To se mu ale nepodařilo, a tak stejně jako jeho spoluvězni zůstal odkázán na rádiový přijímač. V době rozhovoru však neměl ani ten a poslouchal pouze hudbu z televizních kanálů.

Televize bývá ve vězení umístěná ve společenské místnosti, kde k ní mají přístup všichni odsouzení a sledují ji společně. Většinou prý mají naladěnou některou hudební stanici, nejčastěji Óčko. Hudba tohoto kanálu, který hraje především aktuální domácí i zahraniční populární hudbu s videoklipy, se tak stala oblíbenou kulisou vězeňských oddělení a pro odsouzené, kteří neposlouchají rádio, i jediným setkáním s hudbou ve výkonu trestu.

Mít ve věznicí rádio je totiž oproti přístupu k televizi, který odsouzeným vězeňská služba garantuje, o něco složitější. Když chce odsouzený rádiový přijímač vlastnit, musí o něj nejprve zažádat a někdo z příbuzných či přátel mu ho musí do vězení poslat. Poté „vězeň rádio mít může, akorát musí být prohlédnuto a vybere se z něho trafo. Odsouzený tedy může poslouchat pouze na baterky a přes sluchátka (pecky). Na vazbě lze na elektrice ze zásuvky. Na vazbě mohou mít obvinění i malou TV”²⁶, vysvětlil mi jeden ze zaměstnanců VS.

Co poslech rádia odsouzeným přináší?

I přes časté výhrady k nedostatečnému přístupu k hudbě vlastního výběru jsou ale vězni rádi za příležitost poslouchat alespoň rádio či televizi a mnoho z nich považuje i veřejné vysílání za přínosnou součást svého života. Odsouzení tvrdí, že hudba dokáže obohatit jejich prožívání a dostávají se s ní do stavů myslí, které v nich obvyklé situace ve výkonu trestu nepodněcují. Podobně to vnímá ve výše uvedené citaci také kaplan Pavel, pro kterého je rádio

²⁶ Kaplan Bedřich, 30. dubna 2018

příležitostí, jak obohatit vězeňský život o *zážitky*. Tento názor potvrzuje také odpověď jednoho z odsouzených, který po čtyřech měsících v trestu odnětí svobody na své rádio stále čekal, těšil se ale na benefity, které mu přinese.

Matěj: Ve vězení moc hudebních zážitků nemám, jelikož tady prozatím žádné rádio nemám. Ale to se časem změní a já každý večer budu při hudbě relaxovat a přemýšlet.

(Matěj, 13. února 2016)

Odsouzený pan Matěj očekává, že možnost poslouchat rádio mu poskytne platformu pro jiné činnosti, než jakou je pouze jeho poslech. Zmiňuje, že s puštěným rádiem (na základě diskutovaného tématu předpokládám, že mluví o hudbě) bude „relaxovat“ a „přemýšlet“, bude tedy vykonávat duševní aktivity. Neboli jak řekl kaplan více náboženskou terminologií, bude „žít víc duchovním životem“. To dokládá také následující výpověď, která potvrzuje, že hudba má schopnost probouzet emoce a zasahuje tak do psychologického prostoru odsouzených, který dokáže v tomto smyslu naplňovat.

Petr: Když má člověk třeba rádio, tak má svůj svět. Hudba jsou emoce. Vyjadřují, co člověku chybí – relax, vášeň, dokonalost. Je to taková potrava duše.

(Petr, 18. října 2016)

Kromě toho, že hudba podle této představy dokáže vytvářet pomyslný „nový prostor“ a naplňovat vnitřní svět posluchače, má podle Petra také schopnost kompenzovat některé nedostatky vzniklé trestem odnětí svobody. Dokáže například vyvolat emoce, jako je třeba „vášeň“, ke kterým jinak deprimující vězeňské prostředí podněty nezavdává. A stejně jako to ve svých studiích popisuje například Benjamin Harbert, odsouzení tak mohou zažívat skryté či potlačené pocity a pečovat o své psychické zdraví. Těmto a dalším účinkům hudby na vězně se budu podrobně věnovat v závěru kapitoly.

Ačkoliv odsouzení v rozhovorech vždy zmiňují pouze pozitivní aspekty, které jim poslech rádia přináší, často si stěžují na absenci hudby, kterou by si mohli sami vybrat. Pro některé z nich je sice vysílání rozhlasových stanic a hudební nabídka televize Óčko dostačující – jak řekl kaplan Pavel: „drtivá většina si jich pustí nějaký takový populární popíky“ – pro část vězňů je to ale nevyhovující situace a chybí jim jejich oblíbená hudba. To dokládá také výpověď odsouzeného Martina:

Martin: Hudební zážitky jsou malé vzhledem k době strávené tady i vzhledem k mému žánru poslechu.

(Martin, 13. února 2017)

Když jsem se Martina ptala na hudební zážitky ve vězení, odpověděl mi, že v podstatě žádné nemá, protože jeho vkus se s hudbou ve veřejném vysílání neshoduje a v rádiu mu chybí jeho oblíbené žánry. Hudbu, která se k němu touto cestou dostává, proto hlouběji neprožívá a nepřináší mu *zážitek*.

Takový pocit sdílejí i někteří jeho spoluvězni. Například jeden z nich si povzdechnul nad tím, že jeho hudební zkušenost ve vězení tvoří „jen tv Óčko, které moc nemusí“. Možnost poslechu veřejného vysílání je co do pestrosti výběru tedy pro některé vězně nedostačující a nesplňuje parametry hudebního *zážitku*. To dokazují i některé další odpovědi na otázku z anonymního dotazníku: „Jaké máte ve vězení hudební zážitky?“.

Vůbec žádné. Mám jen rádio a televizi. Na televizi sleduji občas óčko, to je vše.

Bohužel velmi omezené. Bylo by potřeba, aby byly častěji ve vězení koncerty a třeba i poslechový kroužek. Aby člověk neztratil přehled, co se děje.

Ve vězení těch hudebních zážitků moc není, nejsou tady žádné hudební kroužky a jediná hudba, kterou tady posloucháme, je z rádia nebo hudebních kanálů v televizi. Takže by bylo dobré, kdyby byly ve věznici nějaké kroužky s hudebním zaměřením.

(13. února 2017)

Z výpovědí vězňů se ukazuje, že současné možnosti přístupu k hudbě jsou pro ně sice přínosné, nenaplňují však potenciál, který poslech hudby ve vězení podle nich samotných má. Odsouzení často zmiňují, že jim chybí kroužky s hudebním zaměřením a dostupnost i jiné hudby, než je ta z éteru.

Rozšířený poslech hudby: půjčování CD a poslechové kroužky

Ne všichni vězni jsou ale odkázáni pouze na rádio a televizi. Jak jsem již zmínila, na některých odděleních mají odsouzení rozšířenější přístup k hudbě. Fungují zde například poslechové hudební kroužky anebo půjčovny CD, v rámci kterých mohou slyšet vybrané hudební kusy. Takové možnosti se v každé věznici oddělení od oddělení liší a neexistují pro

ně jednotné podmínky.

Během výzkumu jsem se setkala s odsouzenými, kteří měli možnost poslouchat CD. Většinou se jednalo o vězně ze specializovaných oddělení, jako jsou třeba bezdrogové zóny, kde je v „programu zacházení“ kladen větší důraz na resocializaci odsouzených. „Program zacházení“, jak jej definuje vězeňská služba, „určuje formy a metody práce s odsouzeným zaměřené na dosažení výchovného cíle a je stanoven každému odsouzenému s trestem odnětí svobody delším než tři měsíce“.²⁷ Hudební aktivity jsou často řazeny mezi takzvané speciálně výchovné aktivity zaměřené na „rozvoj sociálních dovedností“, „společenského chování“, „zvládnutí agresivity, stresu“²⁸ a podobně. To svědčí o tom, že vězeňská služba sama má určité představy o působení hudby a hudebních aktivit ve vězení.

V rámci těchto snah je pro odsouzené připravená širší nabídka aktivit, zahrnující i hudební kroužky. Na jednom takovém oddělení měli odsouzení například k dispozici knihovnou hudebních CD a poslechovou místnost, kde si je mohli pustit, a to buď sami, nebo ve skupině s ostatními spoluvězni. Věznice tak odsouzeným v těchto případech alespoň částečně poskytla přístup k hudbě dle jejich vlastních preferencí. Jak fungují poslechové hudební kroužky v praxi, mi popsali odsouzení z tohoto oddělení.

LP: Jak jinak prožíváte hudbu tady ve vězení?

Marek: Je to takovej přepych tady. Tady je jí teda hodně zrovna u nás, ale jako celkově ve výkonu jakoby – když to vezmu mimo tady to patro, protože tady to je jako fakt specializovaný oddělení, kde ta hudba je. Ale když je to na normálním oddíle, tak tam max rádio. Takže to je takový, jako že tam to chybí hodně ta hudba. A tady si prostě jdete a tam se zavřete, vezmete si, co chcete poslouchat, co se vám líbí, a píšete dopis nebo vzpomínáte nebo relaxujete, vypnete... Fakt dobrý, no. Hudba opravdu pomáhá...

LP: A co si nejčastěji pouštíte?

Marek: Tak já jedu skáčko většinou... Mám rád tři ségry [kapela „Tři sestry“], Wohnouty mám rád...

LP: Jo. A pouštíte si často?

Marek: Denně jsme tam, denně.

LP: A to si to půjčíte vždycky na místnost, kde posloucháte?

Marek: Je tady relaxační místnost na to určená, kde je věž. A pak jsou tady asi tři kazetáky, který se dají vzít ještě na cimru. Tady je výhoda, že bydlíte po dvou, takže je tu to soukromí

²⁷Program zacházení, věznice Karviná <https://www.vscr.cz/veznice-karvina/o-nas/vykon-vezenstvi/programy-zachazeni/> [13. června 2018]

²⁸ Program zacházení, vězeňská služba Karviná <https://www.vscr.cz/vazebni-veznice-olomouc/o-nas/vykon-vezenstvi/program-zachazeni/> [13. června 2018]

vysoký. A jinde to prostě není. Jsou oddíly, kde je patnáct, šestnáct lidí na pokoji, a tam těžko si vezmete rádio a budete si poslouchat svojí oblíbenou hudbu. Prostě to nejde. Protože si tam to soukromí nenajdete. Tady to možný je.

LP: Posloucháte spíš sám, nebo právě v nějakých skupinách?

Marek: Tak někdy jdeme partička, když je nějaký nový koncert nebo něco, když se sem dostane něco nového, tak většinou takový ty novinky úplně horký, ty si posloucháme společně, protože se na to těšíme, že jo. Máme možnost to objednávat prostřednictvím vychovatele jednou ročně. Prostě doplnit ty zásoby naše, tak vždycky si vyberem, co chceme.

LP: A vy se domluvíte...

Marek: Jasně, jasně.

(Marek, 27. listopadu 2017)

Na stejném oddělení jako Marek si svůj trest odpykává také odsouzený Milan, který v následujícím citovaném rozhovoru dokresluje výše popsané podmínky poslechu hudby.

Milan: Co se týče třeba tohoto oddělení, tak je dobrý, že tady máme fakt jako ranec, ranec hudby, jo, světový a všelijaký žánry.

LP: K půjčení?

Milan: K půjčení. Máme to přímo tady na oddíle. Máme tady celkem dobrou aparaturu, že si to člověk může pustit, vychutnat si to a odrelaxovat se nějak svým způsobem. Protože jinak to je jenom to chrastítko, co máme na pokoji, jo.

Kaplan B.: To vlastně není nikde ve věznici. Jen tady na toxické mají vlastně takovou poslechovou místnost, kde mají regál plný cédéček.

Milan: Tak pět set cédéček asi zrovna nemáme, ale fakt jako úplně všechno, co si přejeme, tak to v podstatě furt doplňujeme. [...]

LP: A jak to, že to jinde není, a tady to je?

Milan: No, protože je to specializovaný oddělení. Není to jako klasickej oddíl, kde jste prostě zavřená na tý chodbě někde a jenom tam spíte, jíte a nic víc...

Kaplan B.: To jsou dotace z programů – prevence kriminality. Nebo protidrogový prevence. Z toho se dají nakupovat věci.

Milan: Jako ta resocializace, to napomáhá tý resocializaci nám vězňům, jo.

LP: Jasně. A pomáhá to? (smích)

Milan: No, helejte, já si myslím, že určitě. Že určitě ten člověk tady nějakým způsobem nezabředne nebo nezavře se úplně do sebe, a nějakým způsobem pracuje na sobě, na duševním zdraví.

(Milan, 27. listopadu 2017)

Odsouzení z tohoto specializovaného oddělení mají jedinečnou možnost poslouchat hudební CD a sledovat záznamy koncertů na DVD. V dané věznici se jedná o jediné oddělení s takovým přístupem k hudbě, a to díky preventivnímu programu, který dotuje Evropská unie. Cílem těchto snah je zlepšení resocializace vězňů, kterým v této souvislosti věnuje vedení věznice zvýšenou pozornost. Oproti jiným oddělením mají širší nabídku aktivit a zároveň mají povinnost se určitému počtu z nich věnovat. Během rozhovorů mi tak mnoho vězňů vysvětlovalo, že na tomto oddělení jim příliš volného času nezbyvá, protože „tady se musí furt něco dělat“.

V rámci nabízených aktivit zaujímá své místo také hudba. Odsouzení si mohou půjčovat CD a věnovat se tak poslechu hudby, kterou si z dané nabídky sami vyberou. Ačkoliv repertoár knihovny není neomezený, všichni, s kým jsem z tohoto oddělení mluvila, jej považovali za dostatečný. Vězni mají navíc možnost vybírat a skrze vychovatele objednávat nové přírůstky, a jak říká Milan, „úplně všechno, co si přejeme, tak to v podstatě furt doplňujeme“. Díky tomu se do věznice dostávají také hudební novinky, které si pak natěšení vězni pouštějí společně.

Poslech hudby je na tomto oddělení vnímaný jako nástroj ke znovuzacheňování odsouzených do společnosti. Milan v rozhovoru uvedl, že „to napomáhá té resocializaci nám vězňům“. Pamatuji si, že tato věta mě zarazila. Použití slova „resocializace“ mi v kontextu jeho vystupování připadalo nepřírozené, jako by mluvil rétorikou vedení věznice. (K tomu možná přispěl také fakt, že u rozhovoru byl přítomný kaplan, tedy představitel VS.) Pobaveně jsem se ho proto zeptala, zda podle něj může hudba skutečně pomoci v začlenění odsouzených do nekriminalizované společnosti. Milan se nejprve také zasmál, pak ale odpověděl, že určitě ano. Hudba podle něj totiž pomáhá „nezabřednout“ a „nezavřít se úplně do sebe“, tedy udržet si určitý nadhled nad situací odnětí svobody, neuzavřít se před okolním světem a nepropadnout identitě vězně. V poslechu hudby vidí Milan šanci, jak pečovat o své psychické zdraví a rozvoj.

Během svého výzkumu jsem se setkala také s několika výjimečnými případy vězňů, pro které byla hudba dostupná i jinou cestou, než je rozhlasové a televizní vysílání nebo poslechová místnost. Při jedné své návštěvě jsem vedla rozhovor se čtyřmi odsouzenými, kteří ve vězení dálkově studují na Katolické teologické fakultě. Přednášky dostávají na zvukových CD a díky tomu zde mají povolený diskman. Od svých blízkých si nechali poslat oblíbená CD, která mohou kdykoliv poslouchat ze sluchátek.

Ladislav: „Poslouchání CD na sluchátkách působí civilně. Vybavuje se mi, že jsem doma, mám nalité dobré červené víno a něco vařím.“

(Ladislav, 18. října 2016)

Pro Ladislava je poslech CD na sluchátkách znakem „civilnosti“. Hudební CD znějící ze sluchátek mu asociuje domov a běžné činnosti, které ale ve věznici nemá příležitost vykonávat, stejně jako vězni běžně nemohou mít diskman. Tato činnost mu připomíná situace na svobodě a dává mu pocítit jeho občanské já. K vyvolání tohoto efektu přispívá podle mě také určitá *autenticita hudby*, a to ve zcela konkrétním smyslu: hudba totiž vstupuje z vnějšku dovnitř do vězení *nezměněná*, a odsouzení tak mohou poslouchat *stejnou* hudbu jako na svobodě.

Kromě oficiálně povolených přístupů k poslechu hudby jsem se během výzkumu setkala také se způsoby, jak si hudbu opatřit proti pravidlům vězeňského řádu.

LP: Jaké máte ve vězení hudební zážitky?

Filip: Velmi pozitivní, když jsem si nelegálně opatřil mp3 či telefon, tak jsem po čase mohl poslouchat hudbu, co mě zajímá a opravdu se mi líbí, a nebyl odkázán na program rádia.

(Filip, 13. února 2017)

Pro citovaného odsouzeného byl přístup k poslechu hudby, který mu umožňují pravidla věznice, tedy rádio a televize, nedostatečný. Chyběla mu hudba, „co ho zajímá a opravdu se mu líbí“. Sehnal si proto nelegálním způsobem paměťové zařízení, jež mu přehrало jeho oblíbenou hudbu a přineslo mu tak do věznice *zážitky*.

Kriminální činnost ve vězeňském prostředí není ničím ojedinělým. Ačkoli se o této problematice veřejně nedisktuje, během svých pozorování jsem pochopila, že vězeňská služba o ní ví, není však schopná ji plně podchytit. Ve výkonu trestu se tak může odsouzený nechat navzdory vězeňskému řádu například tetovat, vězni si dále dokáží opatřit nepovolený mobilní telefon, mp3 přehrávač nebo třeba i drogy.

Význam poslechu hudby

Na začátku této kapitoly jsem naznačila, že vnímání hudby se vlivem trestu odnětí svobody částečně proměňuje. „Hudba má ve vězení zcela specifickou úlohu,“ řekl v úvodním

citovaném rozhovoru kaplan Pavel. „Kdo to nezažil, tak si to pořádně nedokáže představit. [...] oni jsou zavřený. Má to zcela jinej význam.” Změnu ve vnímání hudby ovlivňuje nejen omezený přístup k jejímu poslechu, jak jsem ho popsala výše, ale také psychický stav odsouzených, který je podmíněný trestem odnětí svobody. Co tedy hudba pro odsouzené ve výkonu trestu představuje? Na to jsem se během svého výzkumu ptala vězňů z různých vězeňských oddělení.

Jejich odpovědi se často shodovaly na několika základních účincích hudby. Nejčastěji odsouzení vnímají poslech jako způsob relaxace, uvolnění, uklidnění a odreagování. Přináší jim chvíle, kdy mohou zapomenout na skutečnost, že jsou ve výkonu trestu, a pomáhá jim přenést se ve vzpomínkách ven, do života na svobodě. Podobné účinky pocítuje nejspíš i většina svobodných lidí. Zdá se ale, že ve vězeňském prostředí působí často intenzivněji.

Z následujících citací z anonymního dotazníku vyplývá, že poslech hudby odsouzeným prospívá po „psychické stránce” a je pro ně „duševním naplněním”.

LP: Co pro vás hudba ve vězení představuje?

V1: Hudba ve vězení je pro mě relax, vzpomínky a emoce. Také psychické pozdvižení.

V2: Relax, uvolnění, zábava a vzpomínky ze života s mojí ženou.

V3: Relax, odpočinek... prostě forma vypnutí, odreagování. Vždy, když zahrajou mou oblíbenou skladbu, tak mě to dost potěší a vychutnávám si každý beat.

V4: Kontakt s „venkovním světem”, vzpomínky na normální „obyčejný” život a duševní relax.

V5: Nejvíce asi útek z vězeňského prostředí. Při poslechu se mi daří aspoň na chvíli myslet na něco jiného než na vězeňský život.

V6: Minuty odpočinku od vězeňského šumu, únos z reality.

V7: Svobodu. Ve chvílích, kdy se můžu věnovat pouze poslechu hudby, která mi sedí, nemusím myslet negativně a vím, že to je to, co potřebuji... „Pohládit duši“, vypnout mysl a nechat se unášet svými oblíbenými rytmy, tóny, melodiemi. Občas mě to i roztancuje, a to netančím. :) Takže s hudbou tady je ten trest pro mě určitě snesitelnější... A vždy se jakoby přesvědčím, že ‘vždycky může být i hůř’, takže mě svým způsobem hudba velmi optimisticky naladí.

V8: Zde hudba znamená svobodu ducha, může mě přenést daleko a já načerpám další sílu, která mi tu umožní přežít další ataky disharmonie (zloby a nesnášenlivosti, také závisti a ziskuchtivosti). Hudba ve vězení pro mě znamená klid srdce a obrodu duše.

V9: Hudba ve vězení pro mě představuje duševní i psychické naplnění. Díky hudbě se cítím vyrovnaný, a tím nepůsobím na své okolí špatným dojmem a také nepřenáším špatnou náladu

na jiné odsouzené, protože tu špatnou náladu nemám. Akorát tady ve věznici nejsou žádné hudební kroužky, což si myslím, že je škoda, protože by to mnoha odsouzeným prospělo.

(13. února 2017)

Z uvedených odpovědí je patrné, že hudba má ve vězeňském prostředí určité funkce, které na odsouzené působí podobným způsobem. Všichni dotazovaní se shodují na základních attributech hudby, kterými jsou „únik z reality“, „prožívání emocí“ a „vyvolání vzpomínek“. Vězni s poslechem hudby pocítují šanci odpoutat se v myšlenkách od výkonu trestu odnětí svobody, zapomenout na chvíli na svou vězeňskou identitu a vrátit se do civilního života. S hudbou podle svých slov prožívají určitý druh „svobody“, který pozitivně působí na jejich psychický stav a představuje pro ně „duševní naplnění“ a způsob, jak načerpat „duchovní sílu“.

Sociolog Erving Goffman ve své knize „Asylums“ popisuje, jak „totální instituce“ manipuluje s identitou svých svěřenců. V této souvislosti zavedl termín „mortifikace“, kterým označuje umrtvení občanského já, jež je podle něj systematicky potlačováno od samého nástupu do výkonu trestu: odsouzenému jsou odebrány jeho osobní věci, musí nosit vězeňský stejnokroj, podléhá neustálé kontrole, musí se přizpůsobit dennímu rozvrhu, čelit osobním kontrolám a podobně. Odsouzený se s příchodem do vězení potýká s takzvanou primární a sekundární adaptací, kdy nejprve přijme podmínky a pravidla, ve kterých se ocitl, a poté se v tom naučí chodit, naučí se takzvaně sedět. Tento proces označuje Goffman jako „kontaminaci“ a vyjadřuje tak proces, kdy se člověk sžívá s identitou vězně, přizpůsobuje se jejím potřebám a *pošpiňuje* tak svou občanskou identitu.

Etnoložka Alena Lochmannová, která se zabývá výzkumem tetování v českých věznicích, na jedné ze svých přednášek vysvětlovala tento efekt a uvedla přitom, že „jakýkoliv kontakt s vnějším světem jim [vězňům] umožňuje performovat svoje lepší self“, neboli prezentovat žádoucí já. V této souvislosti jsem si uvědomila, že ačkoliv nejde o přímý fyzický styk s vnějším světem, z výpovědí odsouzených vyplývá, že hudba jim dokáže tento pocit zprostředkovat a její poslech vnímají jako „kontakt s venkovním světem“. Hudba má tedy schopnost odsouzeným poskytnout příležitost dočasného vytržení ze stavu uvěznění a umožňuje jim nepropadnout zcela identitě vězně, „nezabřednout“. Vzpomínky a emoce, které v posluchačích vyvolává, jim zprostředkovávají kontakt s jejich civilním já a udržují jejich psychické zdraví.

Domnívám se, že k tomuto účinku přispívá také již zmíněná *autentičnost* hudby. Ta do vězeňského prostředí vstupuje nezměněná a dostává se k odsouzeným ve stejné podobě

jako na svobodě. Na tuto myšlenku mě upozornil odsouzený z duchovního kroužku, který mi vyprávěl, jak někteří spoluvězni tráví svůj čas, když dostanou vycházku. Místo aby prý šli třeba na filharmonii nebo do divadla, zajdou do prvního McDonald's. „Ve vězení totiž můžete poslouchat hudbu, co jste měla venku. Ale třeba s jídlem to tak není,“²⁹ řekl mi během rozhovoru pan Radim. Hudba do vězení tedy přichází ve své „konzervované“ formě, a na rozdíl například od jídla, si ji mohou vychutnávat ve stejném znění, jako by tomu bylo venku.

²⁹ Radim, 18. října 2016

Koncerty ve věznici

Významnou složkou vězeňského hudebního života jsou kromě reprodukováné hudby také živé koncerty venkovních kapel. Během svého výzkumu jsem měla příležitost zúčastnit se vystoupení různých hudebních uskupení, která za zdmi věznice pořádá kaplan vězeňské duchovní služby. Slyšela jsem rozdílné hudební žánry od klasické hudby přes underground, rock až třeba po pop.

Jak takové koncerty ve vězení vypadají a jak je vnímají samotní odsouzení, se pokusím ilustrovat následující etnografickou momentkou, doplněnou o související výpovědi vězňů. Ta popisuje koncert v mužské věznici, který jsem navštívila na konci listopadu 2017. Toho dne zde vystoupila pražská, více méně neznámá bigbeatová kapela „Kolben Dechber Band”.

Na koncertě jsem byla spolu s odsouzenými a zaměstnanci věznice a večer po jeho skončení jsem měla možnost vést s některými vězni rozhovory. Během nich reflektovali nejen svůj zážitek z dnešního koncertu, ale také obecnou situaci přístupu k hudbě ve vězení. Jak koncerty ve vězení vnímají? Co jim vystoupení kapel „zvenčí” přináší? Na to se pokusím odpovědět ve druhé části kapitoly.³⁰

³⁰ Při svých návštěvách jsem s sebou měla k dispozici nahrávací zařízení, sešit a propisku. Zaznamenala jsem audio stopu koncertu i následné rozhovory s vězni a svá další pozorování jsem si zapsala do deníku.

Etnografická momentka: Big beat ve věznici

Byl konec listopadu. Obloha měla barvu vězeňského mundúru a vrhala na zem chlad. Nevlídné počasí ale za zdmi věznice nehrálo roli. Když vězni pouze v lehkém *domácím* oblečení, coby bedňáci, přenášeli aparaturu přes nádvoří věznice, libovali si dle svých slov na čerstvém vzduchu a byli vděční za každý jeho doušek, zima nezima, déšť neděšť. Uvnitř za katry³¹ se člověk ocitá ve světě, kde bez ohledu na počasí panuje den za dnem pevný režim a každé vybočení ze zajetých kolejí, jako je třeba stěhování beden a hudebních nástrojů, je pro vězně, jak mi opakovaně potvrzují, vítaným rozptýlením.

Toho dne vězni pomáhali nejen s vykládáním aparatury, ale později k večeru také s jejím nakládáním. Když jsme z budovy vyšli na nádvoří, kde stála zaparkovaná auta kapely, byla už venku tma. Padal sníh a v záři ostrých reflektorů strážících obvodové zdi věznice se třpytil proti tmavé obloze. My „zvenku“ jsme se choulili v kabátech a na hlavě jsme měli naražené čepice. Vězni, kteří už odnášeli svůj díl nákladu, postávali vedle nás v pantoflích, plátěných kalhotách a triku s krátkých rukávem. Členové kapely i kaplan je posílali do budovy, zpět do tepla. Vězni ale jen mávli rukou a odvětili něco jako: „Vždyť jsem rád, že můžu být chvíli venku.“

Podobnou reakci zmiňuje v dokumentu „IMODIUM - BORY dokument“³² také šéfredaktor časopisu *FAKKER* Petr Adámek, který byl přítomný na koncertě kapely Imodium ve věznici Plzeň. Imodium zde zahráli na konci září 2016 a mimo vystoupení zde také natáčeli videoklip³³ k jedné ze svých písní. Adámek v dokumentu vypráví, že ho udivilo, když se dozvěděl, že vězni měli nošení věcí vlastně za odměnu.

Tentokrát přijela do věznice zahrát pražská kapela „Kolben Dechber band“. Běžně kapelu tvoří čtyři členové a hrají v obsazení: dvě kytary, foukací harmonika, bicí a zpěv. Pro dnešní koncert ale přibrali posilu. Pro vězně si s nimi zahrála houslistka vystupující pod výmluvným uměleckým jménem Helén Rockhousle. Jak jsem vyrozuměla z pozdější konverzace mezi členy kapely, Helén i ostatní muzikanti spolupracují s různými hudebníky a hrají v různých kapelách a projektech.

Poslouchala jsem předem tvorbu „Kolben Dechber bandu“ na jejich internetovém profilu na badzone.cz, kde svou hudbu v rámci povinného žánrového zařazení označují jako

³¹ katr = mříž, někdy se také užívá jako synonymum pro vězení.

³² „IMODIUM - BORY dokument“ https://www.youtube.com/watch?v=pEFY0aJz_Ko [28. února 2018]

³³ „IMODIUM feat. SharkaSs - Spirit (official video)“
<<https://www.youtube.com/watch?v=G2iSeRvGoGM&list=PLANWDrqrvz96qnGOZW-xUwxDTcGULezPp&index=1>> [28. února 2018]

„acoustic-psychedelic“. Až na některé názvy písní jako například „Duše klíč“ nebo píseň „Šaman“ s refrémem „za oknem lízlej šaman“, jsem na jejich hudbě nic moc psychedelického neshledávala. V tvorbě kapely vnímám spíše vliv české bigbeatové scény a undergroundu osmdesátých let a pro své účely jsem si tak kapelu předem zařadila jako „pražský hospodský big beat“.

Ve věznici nehráli „Kolben Dechber band“ poprvé. Kapela již dříve vystoupila ve věznici Světlá nad Sázavou pro trestané ženy a také houslistka Helén mi po koncertě vyprávěla, že jednou hrála pro pankrácké vězně. Dnešní koncert se konal z vlastního popudu kapely, a to ku příležitosti natáčení videoklipu k písni „Žití strůjce“. Členové v něm vystupují v roli odsouzených a pro tento účel sháněli věznici, ve které by mohli točit. Vznegli žádost o povolení k natáčení u ředitele této věznice, který jim to umožnil. Výměnou za to uspořádala kapela pod záštitou vězeňského kaplana Bedřicha koncert. Pozvaní byli odsouzení z „oddělení specializovaného pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti a chování způsobenou užíváním návykových látek“. Těmto odsouzeným se vězeňským slangem říká toxíci.

Můj příjezd

Byla to má druhá návštěva této věznice. Věděla jsem, kterou branou vejít, kam si uložit věci, co a kdy musím předložit dozorcům, co si odložit, abych mohla „bezpečně“ projít bezpečnostním rámem, a další náležitosti nutné pro vstup. Ještě než jsem stačila dozorce do jeho kukaně podat občanský průkaz, již mi hlásil: „Slečna Lucie?“ a vzal si můj občanský průkaz. „Toto si vezte.“ a podával mi kartičku „návštěva č. 21“. Pak mi vrátil občanský průkaz a řekl: „Vy už to tu znáte... věci máte zamčené... tak počkejte, Bedřich už je na cestě.“

Po chvíli čekání se za mřížemi objevil kaplan. Po zaznění signálu jsem otevřela mřížované dveře a ocitla jsem se v sevření dvou katrů. Jediné dveře odtud vedly do „kukaně“ dozorců. Tento oddělený prostor slouží ke kontrole osob vcházejících či vycházejících z věznice. Nachází se zde skener s jezdícím pásem, který kontroluje vnášená zavazadla, a detekční rám, kterým je každý návštěvník povinen projít. V tomto prostoru mohou být nejvýše tři lidé naráz, a to ať už jde o návštěvy, či o zaměstnance věznice.

Já jsem byla v tuto chvíli jediný procházející. Odložila jsem si tašku s nahrávacím zařízením a dalšími výzkumníckými potřebami do plastového kontejneru, jenž jsem poslala do skeneru, a sama jsem prošla detekčním rámem. Dozorci si marně chystal příruční

detektor, rám za mnou ani nepípnul. Už jsem si brala svou tašku zpět přes rameno, když dozorce v kukani houkl na svého kolegu. „Je tam nějaký diktafon nebo co.” „Jo, to je povolený,” bránili jsme s kaplanem obsah tašky. „Je tam na to papír s povolením od ředitele,” vysvětloval kaplan. Dozorce souhlasil a dovolil mi vzít si tašku s celým obsahem. „...I kdybyste tam měla kamenného slona...” doplnil ještě svůj souhlas, „...když je to povolený, tak nám je to jedno.”

Privítala jsem se s kaplanem a vydali jsme se společně přes „nádvoří”, oddělující komplex věznice od vnější zdi a vstupní budovy. Prošli jsme hlavní budovou a skrz takzvaný kříž, kde se pod ústřední kupolí sbíhají jednotlivá křídla budovy, jsme prošli do suterénních prostor. V této části věznice se nacházejí cely uzpůsobené pro „volnočasové aktivity” vězňů. Jsou vybaveny různým náčiním a pomůckami, jež z nich dělají místa „civilního charakteru”. Vězni zde mohou navštěvovat například posilovnu, skromnou vězeňskou celu s úzkým výběrem cvičebních strojů. Zajímavostí jsou dvě místnosti s akvárii a rybičkami, kam vězni mohou docházet na akvaristický kroužek. Chloubou věznice je pak nově přestavěná kaple. Tu navrhoval architekt a herec David Vávra a vězeňská duchovní služba se zdá být dle slov svých zaměstnanců na tento svůj svatostánek patřičně hrdá. Právě v kapli se mnohdy konají koncerty, které zdejší kaplan ve věznici pořádá. Hraje se zde ale převážně komorní hudba nebo koncerty s malým obsazením. Dnešní bigbeatový koncert se tedy v kapli nekonal.

Když jsem dorazila do suterénu věznice, potkala jsem hned na chodbě všech pět muzikantů. Rozbalovali si své nástroje a instalovali aparaturu. Mimo hudebníků tu byli také dva kameramani a kamarád kapely. Pomyslné pódium stálo přímo zde na chodbě mezi celami a kapela, která do věznice přijela nejen kvůli vystoupení, ale především natočit zde videoklip, tak za sebou měla stylové pozadí vězeňských mříží. Kromě videoklipu k písni „Žití strůjce”³⁴ vzniklo z této události také video zaznamenávající poslední, technicky vzato předposlední, skladbu koncertu³⁵.

Koncert

Do čtvrté hodiny odpoledne, kdy měl koncert začít, zbývalo ještě několik minut. Kapela se připravovala na své vystoupení, já si dělala poznámky do svého sešitu. V mezičase jsme vedli nezávaznou konverzaci se členy kapely a čekali jsme, až přivedou publikum. Když se velká

³⁴ Kolben Dechber band - Žití strůjce <<https://www.youtube.com/watch?v=w9xx4Rb7beM>> [15. února 2018]

³⁵ Ukázka z koncertu ve Věznici Plzeň Bory <https://www.youtube.com/watch?v=SSk6_Px1A4s> [15. února 2018]

ručička chýlila ke dvanáctce, dorazili první posluchači. Chodbou přicházelo pět vězňů s židlemi v rukou. Došli až k nám a usadili se blízko naproti kapele.

„To jste všichni?” Ptal se nechápavě a zklamaně kaplan. Vězni mu začali vysvětlovat, že ostatní nejspíš o koncertě vůbec nevědí anebo si myslí, že jde o bohoslužbu, a tak nechtějí přijít. Rozčílený kaplan začal drmolit něco o špatné komunikaci a naschválněch. Zlobil se na své kolegy a nejspíš mu bylo i trapně před kapelou, které „nedodal” posluchače. Požádal přítomné o strpení a odběhl z chodby do věžeňského labyrintu verbovat do obecnstva další posluchače. Kapela, pět vězňů, dozorce, kameramani a já jsme tedy čekali.

Muzikanti zůstali na svých místech s nástroji připravenými v rukou a hrstka vězňů seděla naproti nim. Během čekání na své odsouzené kolegy se dali s kapelou do řeči. Zdálo se, že na chodbě věznice, která se dočasně proměnila v koncertní sál, nebo spíš v klub, vládne přátelská atmosféra. Odsouzení se kapely vyptávali na jejich hudební zkušenosti a vyzvídali, jak vypadá život hudebníka v praxi. „Jak dlouho spolu hrajete?”, „Jak často zkoušíte?”, „To je improvizace?” zněly jejich otázky. Zajímalo je, jaké to je být muzikantem. Jaké to je hrát, zkoušet a vystupovat s kapelou. Tuto možnost totiž v trestu odnětí svobody nemají a pro mnohé z nich je to způsob života, se kterým se dříve nesetkali.

Frontman Ota zvaný Kolben i další členové kapely ochotně odpovídali na dotazy a zdáli se být zájmem svého nečetného publika potěšeni. To později potvrdila i houslistka Helén, která mi nadšeně světovala, že ji ohromilo, jak kluci (myšleni členové kapely) v pohodě a bezprostředně komunikovali s vězni a vytvořili takovou dobrou, přátelskou atmosféru. Stejný pozitivní pocit sdíleli i odsouzení. Když jsem později večer s několika z nich vedla rozhovory, kde jsem je mimo jiné žádala také o reflexi tohoto koncertu, někteří více než o hudbě mluvili právě o možnosti komunikovat s kapelou. Pochvalovali si onu bezprostřednost, přívětivost a “pohodovost” jejich členů a vyzdvihovali „civilnost”, s jakou se s nimi navzdory okolnostem a prostředí bavili.

Když se kaplan po několika minutách vrátil do *koncertní chodby*, přivedl s sebou přibližně patnáct posluchačů z řad odsouzených a s nimi dorazili bezpodmínečně i dozorce a vychovatel. Vězni si mezi sebou začali chaoticky vysvětlovat vzniklé nedorozumění a po chvíli se všichni usadili na své místo: vězni vpředu, za nimi já, kaplan a Ivan zvaný Krokodýl (přítel kapely, který hrál ve videoklipu). Za útvarem sedících posluchačů stáli vpravo dozorce i na stejné úrovni vlevo, opřen ramenem o zeď, zaujal své místo vychovatel. Když jsem se rozhlédla po publiku před sebou, odhadla jsem věkový průměr vězňů okolo třiceti pěti let.

„Kolben Dechber band” otevřeli koncert písní „Žití strůjce”. Celý koncert jsem nahrávala a udělala jsem si během něj také několik poznámek do deníku. Pozorovala jsem přitom především neverbální reakce vězňů na hudbu. Ze své pozice jsem měla výhled na vězně před sebou a všímala jsem si, jak někteří nenápadně rozpohybovávají své palce na nohou, postupně se uvolňují, začínají si klepat celou nohou a nakonec se i pohupovat do rytmu.

„Nikdo z vězňů se nepohybuje do rytmu,” poznamenala jsem si při první skladbě do deníku, „ani nijak jinak nedává najevo, že by hudbu prožíval. Zdá se ale, že tleskají nadšeně. Jeden vězeň zvedá ruce nad hlavu a tleská v závěru songu, ještě než utichne. Potlesk však nebývá dlouhý. ... Stejný vězeň, který při potlesku zdvihá ruce, už si teď i mírně pokyvuje hlavou do rytmu a jeden odsouzený v přední řadě si poklepává nohou.”³⁶ Vzpomínám si, že čas od času také někteří vězni poslali svým kolegům pochvalnou, uctivou grimasu, jako že „fakt dobrý”, „je to nářez”.

Perlou celého koncertu se stala houslistka Helén Rockhousle. Před koncertem si nasadila tmavé brýle s vysvětlením, že tak předchází tomu, aby to vypadalo, že se na vězně nechce dívat. Jeden z odsouzených, se kterým jsem později vedla rozhovor, se domníval, že měla zavřené oči a „byla někde jinde”. Ať už byla tady, nebo tam, Helén se na koncertě odvázala. Verva, s jakou do něj šla, z ní sálala všude kolem a projevovala se také fyzicky. Helén se důrazně pohybovala do rytmu, podupávala, všelijak se kroutila a ve tváři měla až šílený úsměv. Svým projevem se stala „třešničkou” celého koncertu, a myslím, že mnoho vězňů na ni upřelo svou pozornost a byli jí ohromeni.

Po Helénině pravici seděl na židli frontman Ota „Kolben”. Hrál na kytaru, zpíval a mezi songy komunikoval s obecnstvem. Většinou pronesl jednu až dvě skromné věty, kterými stručně charakterizoval píseň. Všimla jsem si, že někteří lidé „zvenku” využívají při komunikaci s vězni „taktiku” poukazovat s vtipem na fakt, že jsou v odnětí svobody. Narážku na uvěznění si během koncertu „neodpustili” ani „Kolben Dechber band”. Přibližně v půlce vystoupení uvedl Ota další píseň slovy: „...Taková písnička... My to musíme dát, jo... Tam se totiž pořád zpívá sedím. (smích a hlahol publika) [...] Ale tak nějak to sedí tady do toho zřejmě.” Během mých návštěv ve věznici se zdá, že odsouzení jsou se skutečností toho, že pobývají ve vězení, z valné většiny srozuměni, a jak zde dokazují svou reakcí, přijímají takové narážky s humorem.

³⁶ Deníkový zápis, 27. listopadu 2017

Převážně se ale kapela snažila využít vymezený čas koncertu především k hraní hudby, a tak někdy Ota přechod mezi písněmi vyplnil pouze poděkováním a hned dodal: „Jedeme dál, že jo, protože nemáme moc času.“ I přes nevelké proslovy se kapele podařilo navázat s obecnstvem „vztah“ a vytvořit atmosféru „přátelského posezení“ u muziky.

Jak koncert postupoval, bylo vidět, že se vězni uvolnili a trochu odvázáli a začali se více zajímat o to, co se na koncertě děje. Během jednoho sóla se odsouzený nazdvihl se své židle, aby lépe viděl, co se na pódiu odehrává. S trochou opatrnosti přenesl váhu na stále pokrčené přední nohy, jako by nad židlí levitoval, a nenápadně, aby co nejméně vyčníval, se naklonil kupředu. Když viděl, co potřeboval, opět v tichosti dosedl na své místo.

Koncert si užíval i vychovatel, na kterého jsem se v průběhu párkrát otočila, a vždy vypadal, že se dobře baví. Měl úsměv na tváři a zdál se být vystoupením zaujatý. Když se blížila pátá hodina, kapela tlačena vnitřním řádem věznice ohlásila poslední píseň. Koncert byl naplánovaný do 17 hodin, a i přesto, že začal později, skončit musel včas. Pro tuto příležitost zvolili „Kolben Dechber band“ známý hit „Knocking on heaven's door“ a vyzvali publikum, aby se přidalo a zpívalo s nimi. Ke kapele se s vervou a chutí přidal kaplan věznice a zpíval skutečně z plných plic. Z řad obecnstva se žádné hlasy neozývaly, aspoň jsem tedy žádné neslyšela. Ale je možné, že si někteří vězni pobrukovali pod vousy.

Píseň dozněla extatickou codou a z hlediště zněl v odpovědi potlesk, výskání a souhlasné pokřiky. „Děkujeme moc,“ vzal si slovo frontman Ota, „ale bohužel je pět hodit, tak asi musíme skončit... Máme skončit?“ hodil obecnstvu rukavici. „Ještě jednu,“ ozývalo z hlediště škemrání o přídavek. Otočila jsem se dozadu na zaměstnance věznici, kteří byli kapitány dané situace. I vychovatel nadšeně tleskal a volal: „Ještě jednu!“

Když to velitel povolil, ba co víc, přídavek si vyžádal, kapela neváhala a přihodila ještě jednu, teď už skutečně poslední, píseň. „Tak dáme takovou taky hitovku, jo. Né naší, bohužel,“ uvedl ji Ota a kapela spustila cover písně „Dancing Barefoot“ od Patti Smith a Ivana Krále. „...Je taková vánoční,“ dodal Kolben, když prohrábnul struny kytary, „taková na pohodu.“

Po koncertě

Dozněla píseň „Dancing Barefoot“ a dozněl i potlesk a děkovné pokřiky z publika. Ota „Kolben“ poděkoval na oplátku vězňům: „Děkujeme. Děkujeme všem. ...Já doufám, že jsme potěšili.“ A s těmito slovy se kapela rozloučila. Vězni se začali zvedat ze svých míst. Slovo si vzal ještě kaplan, který požádal vězně o pomoc. „Já bych potřeboval, zda by osm z vás ještě

mohlo pomoci s tím stěhováním, jo?” „To je domluvený,” ozvalo se z davu. „A potom,” pokračoval kaplan, „jestli by bylo možno, pět z vás, co jste slyšeli ten koncert, jestli byste nemohli tady té slečně,” pokynul směrem ke mně a já se s pohledem na skupinu odsouzených mužů usmála, jako že ta slečna jsem samozřejmě já, „jestli byste jí potom mohli zodpovědět pár otázek, jo?”

Ještě než kaplan dopověděl svou prosbu, ozvalo se z davu pohotové, rádoby otrávené „já to udělám”. Následoval smích a postupně se ozývaly další výkřiky „já klidně pudu”, „já du”. Kaplan je přerušil. „Tak jo. Víte co? Tak já za chvíli přijdu, jestli by mohlo pět chlapů, pět minut, jo? Něco říct o hudbě a tu reflexi na tu dnešní akci... Dobrý. Takže já přijdu za chvíli s ní nahoru.” Odsouzení se mezi sebou později dohodli a klíč, podle kterého byli zvoleni právě ti, se kterými jsem vedla rozhovory, mi nebyl známý. Do výběru jsem nijak nezasahovala.

Má audience u vězňů byla tedy ohlášená a teď už zbývalo jen vystěhovat aparaturu a navečeřet se s kaplanem v místní kantýně. Během stěhování věcí po koncertě jsem zaslechla, jak jeden z odsouzených *domlouvá* svému kolegovi: „No vidíš, kdyby ses učil zpívat, nemusel jsi být tady.” Tento výrok mě pobavil, a jelikož veškerý náklad při stěhování pobrali muži, měla jsem volné ruce, abych si jej hned zapsala do deníku. Na základě svého pozorování a výroků, jako je tento, vnímám, že hudbu vězni vnímají jako něco „čistého” a „nezkaženého”, zároveň jako prostředek obživy, zaměstnání a zabavení se něčím jiným, než kvůli čemu se dostali do vězení.

Po tom, co naložili všechny věci do aut, byli vězni odvedeni zpět na své oddělení. Museli pospíchat, jelikož se blížila šestá hodina, kdy ve věznici probíhá takzvaný sčíták³⁷. Také z tohoto důvodu jsem musela čekat do večera, než budu moct s vězni mluvit.

Rozhovory

Po naší večeři jsme se s kaplanem ještě zastavili v jeho kanceláři. Usadil mě do křesla pod pestrobarevný gobelín s Ježíšem a odběhl na oddíl „toxiků” zjistit, kde a s kým budu moct mluvit. Dala jsem si čaj a doplnila jsem si několik poznámek týkajících se průběhu koncertu do deníku. Než jsem si stihla dopsat stránku, kaplan už byl zpátky a hlásil mi, že je to blbý. Je po sčítáku, vychovatel už není na oddělení, a můžeme tedy s vězni mluvit jen

³⁷ početní prověrka stavu odsouzených

na chodbě.³⁸ Jelikož jsme se k rozhovorům dostali až takto pozdě, i tuto možnost musel kaplan zřejmě u dozorce vyprosít. K rozhovorům bylo nakonec připravených sedm chlapů. Nachystali jsme si proto v kanceláři příslušný počet ležter (informovaný souhlas apod.) a vyzbrojeni administrativou jsme se vydali za „toxíky“.

Dříve jsem s odsouzenými mluvila vždy ve skupinkách dvou a tří vězňů na takzvané hovorně, která poskytovala intimnější prostředí odtržené od zbytku vězeňského *ruchu*. Tentokrát jsem rozhovory, z výše uvedených důvodů, musela vést před katrem a od ostatních vězňů poflakujících se po chodbě nás dělily jen mříže, ke kterým jsme byli přilepeni zády. V pozadí byl slyšet šum vězeňské chodby: hovory vězňů, pokřikování a bouchání věcí.

Mluvila jsem se sedmi odsouzenými, kteří se k rozhovoru dobrovolně přihlásili. S každým jsem strávila okolo deseti minut, záleželo na tom, jak byl výmluvný. Kaplan je vodil jednoho po druhém přes zamčený katr na chodbu ke schodům. S vězni jsem se vždy zdravila a loučila podáním ruky a představovala jsem se celým jménem. Během rozhovoru jsme seděli vedle sebe na lavičce, mezi námi leželo nahrávací zařízení. Během rozhovorů se kaplan občas posadil na židli naproti nám a příležitostně se do hovoru vložil s poznámkou, vysvětlením či dotazem. Někdy ho oslovili i samotní vězni, aby jim potvrdil některou informaci, například ohledně pořádaných koncertů.

Ptala jsem se, jak se jim líbil dnešní koncert, a proč si myslí, že je věznice pořádá. Zajímalo mě, co pro ně koncerty ve vězení znamenají a zda se nějak změnil jejich přístup k hudbě v souvislosti s trestem odnětím svobody. Mluvila jsem s nimi o tom, jaký mají na oddělení přístup k hudbě, a v závěru rozhovoru jsem se pak každého ptala na jeho zvukovou zkušenost s vězením. Chtěla jsem vědět, jaké zvuky mají spojené s tímto prostředím, jaké zvuky pokládají za typické pro vězení a jestli některé tyto zvuky ovlivňují jejich zdejší život.

Během rozhovorů jsem se snažila rámcově držet těchto témat. Často se ale stávalo, že se hovor stočil či zasekl u tématu, které se přímo netýkalo hudby. Vězni rádi rozpřádají své odpovědi ve vyprávění o podmínkách ve vězení, o své vinně a nevině či o životě venku. Z pocitu, že nechci odsouzené jen vytěžit pro svou práci, ale poskytnout jim na oplátku také popovídání, pro mě bylo občas obtížné vrátit rozhovor zpět k tématu.

Ve svých názorech na hudbu a vězeňské koncerty se odsouzení často shodovali. Ale popis jejich prožitků a zkušeností s hudbou ve vězení přinesl vždy něco nového. Ve výpovědích se nicméně vyskytovaly také naprosto protichůdné názory, stojící doslova

³⁸ Minule jsem vedla rozhovory na tzv. hovorně, malé místnosti přepažené mřížemi. Zde se odsouzení setkávají například se svými právníky.

na opačné straně spektra. Například na otázku po „zvuku věznice“, se objevily odpovědi na škále od „neustálého hluku“ až po „naprosté ticho“.

Rozhovory s vězni mě bavily a myslím, že i oni byli rádi za příležitost mluvit s někým „zvenku“, udělat něco „netradičního“, udělat „něco pro někoho“. Někteří odsouzení byli během rozhovorů nervózní. Různě se ošívali, mnuli si ruce, uhýbali pohledem. Jeden vězeň mi dokonce na mou otázku odpověděl, že už neví, že je na to moc nervózní. Když jsem odcházela, přáli mi vězni motající se blízko u katru hodně štěstí, šťastné Vánoce a nabízeli mi své adresy, abychom si mohli dopisovat.

Co soudili odsouzení o koncertě?

Byla to má druhá návštěva koncertu ve vězení. Poprvé jsem navštívila v březnu 2017 koncert houslistky a violisty Plzeňské filharmonie, který se konal v kapli věznice. Během něj stáli oba účinkující před oltářem a obecenstvo sedělo před nimi na židlích. Při poslechu vážné hudby je běžné, že lidé sedí na svých místech a v klidu naslouchají. Nejinak tomu bylo také na komorním koncertě ve vězení. Překvapivé však pro mě bylo, když jsem při své druhé návštěvě koncertu bigbeatové kapely „Kolben Dechber Band” pozorovala u odsouzených v publiku podobnou reakci. Očekávala jsem přitom, že rocková hudba vyvolá ve věznicích spíše nutkání k pohybu a k dalším projevům „odvazanosti”.

Jak jsem uvedla ve svých poznámkách, kapelu „Kolben Dechber band” řadím k rockovému hudebnímu žánru zvanému big beat. Na základě jejich hudební produkce, vzezření (dlouhé vlasy, tmavé brýle tzv. lennonky, tetování atd.) a sebe prezentace (kapela je například spojena s pražskou branickou hospodou „Kulovna”) počítám tuto kapelu k doznívající vlně „českého big beatu”. Jde o fenomén, který se u nás rozvinul v 60. letech 20. století a bývá také chápán jako určitý symbol rebelie. Také proto jsem předpokládala, že odsouzení by mohli pocítit určitou *sounáležitost* s lidmi, již budili dojem *subtilních buřičů proti systému*, se kterým jsou oni zjevně také v rozporu, a koncert prožijí s bouřlivějšími reakcemi, než jaké jsem měla příležitost pozorovat. Beatová hudba v posluchačích přeci jen obvykle vyvolává chuť fyzicky se do poslechu vložit a lidé se na koncertech obvykle pohupují do rytmu, podupávají a podobně.

Pamatuji si, že když začala kapela hrát, hned při první písni mě upoutal rozdíl mezi „námi svobodnými” a vězni. Na tomto koncertě jsme typem „obvyklého bigbeatového posluchače”, který hudbu fyzicky prožívá, byli pouze já, Ivan „Krokodýl” po mé levici a kaplan po mé pravici, tedy my *zvenčí*. Vězni seděli spořádaně na svých židlích a zpočátku se nijak neprojevovali. Později se sice někteří z nich osmělili a pohybem nebo grimasou demonstrovali svůj pozitivní postoj k hudbě, tito byli ale stále v menšině a obecně bych publikum označila spíše za strnulé. Jak to že vězni tak málo projevovali svůj postoj k hudbě? A jak ji tedy vnímali? Jakým způsobem koncert prožívali? Na to jsem se později během společných rozhovorů ptala odsouzených.

Účast na vězeňském koncertě

Mezi mými sedmi respondenty byli zástupci z první i druhé vlny publika. Mluvila jsem tedy s některými z pěti vězňů, kteří přišli hned na začátku a povídali si s kapelou, ale mluvila jsem i s těmi, kteří přišli až v druhé vlně na vyžádání kaplana. Domnívám se, že tito vězni přicházeli na koncert s rozdílnou motivací. Někteří na něj byli připravení a možná se i těšili. Jiní se na koncert dostali na poslední chvíli, někteří vlastně dokonce náhodou. Tito vězni o něm buď předem nevěděli, nebo o něj neměli zájem. Nakonec se rozhodli jít pod tlakem situace a koncert se pro ně stal, jak sami říkají, nečekaným zpestřením.

Odsouzený pan Radek o koncertě věděl předem a dorazil s první vlnou posluchačů. Nepřišel si jej ale poslechnout z hlubšího zájmu o hudbu, o big beat nebo přímo o tuto kapelu. Měl k tomu mnohem prozaičtější důvod.

Radek: Já se píšu vždycky. Jestli mám bejt tady [na oddělení výkonu trestu], nebo si poslechnout nějakou hudbu. Tak radši hudbu než tady. Mě to baví poslouchat hudbu. Poslouchám, dá se říct, v podstatě všechno. Nedělám rozdíly. Poslouchám... kromě vážný hudby teda. Ale jinak poslouchám rock, metal... dá se říct všechno. Hip hop. Hm. Takže jsem byl spokojenej no. Dost překvapenej.

(Radek, 27. listopadu 2017)

Pro pana Radka, stejně jako pro mnoho jeho spoluvězňů, poskytuje koncert, potažmo hudba ve vězení možnost rozptýlení od každodenního stereotypu. Odsouzení jsou většinu pobytu „tady“ v části oddělené od zbytku věznice katry, jež vymezují prostor jejich pohybu. Odejít z chodby svého oddělení a jít si poslechnout koncert představuje pro vězně mimo jiné také vítanou změnu prostředí. Pan Radek tak raději tráví svůj čas na koncertě než v cele nebo na chodbě svého oddělení.

Díky koncertům mají Radek i jeho spoluvězni možnost zažít něco nevšedního a příjemného. A v neposlední řadě mají především možnost *něco zažít*. Jak vyplývá z mnoha výpovědí odsouzených a jak jsem již vysvětlila v předchozí kapitole, zážitek je ve vězení cenným artiklem. Dny za mřížemi jsou rámovány pevným režimem, který vězňům neumožňuje častá vybočení z každodenního rozvrhu. To dokazoval také vděk odsouzených, kteří mohli nosit aparaturu a dostat se tak do nevšední situace. Koncert, který se v této věznici koná přibližně jednou za čtvrt roku, je proto oživením zdejšího života a poskytuje

odsouzeným rozptýlení a možnost prožívat příjemné emoce. Jako se to stalo například panu Radkovi: „Hm. Takže jsem byl spokojený no. Dost překvapený.”

Ten kromě příjemného zážitku poukazuje ještě na jeden zajímavý moment, kterým je *překvapení*. Stejně jako pro Radka, tak také pro jeho spoluvězně byl koncert neznámé kapely neočekávaným typem zážitku, tedy překvapením. Domnívám se, že v prostředí, kde vládne stabilní denní rozvrh, hraje právě moment překvapení významnou roli v prožívání koncertů a spoluvytváří výsledný dojem z celé události. To dokládá také následující výpověď pana Miloše. Ten dorazil na koncert až s druhou skupinou posluchačů a v rozhovoru mimo jiné objasňuje okolnosti svého příchodu a výsledný dojem z koncertu.

Miloš: Akorát jak jsme se tady bavili s panem farářem... pan farář jste, že jo?

Kaplan: Kaplan, no.

Miloš: Jo, kaplan. Tak tó, tak prostě ty dezinformace takový ty. Tak prostě, já jsem spal, ne. Já jsem myslel, že tady bude koncert takovej..., takovej prostě ňákej všelijakej, jo.

LP: Hm.

Miloš: A tak jak říkám. Byl jsem mile překvapený. Takže, když mi řekli, že tam jsou asi čtyři lidi, tak jsem si řek, to je fakt jako bída, ty jo. Tak nás tady kluci posbírali. Nás vybudili. Tak jsme vyrazili. No a fakt jsem potěšený.

(Miloš, 27. listopadu 2017)

Pan Miloš se shoduje s výše citovaným panem Radkem na tom, že koncert se pro něj stal nad očekávání pozitivním zážitkem. Tomu, co nečekaně vzbudilo jejich zájem a proč byli z koncertu překvapení, se ještě budu věnovat později v této kapitole. Nyní bych se ráda pozastavila u té části Milošovy výpovědi, objasňující okolnosti pozdního příchodu druhé vlny posluchačů. Jak jsem již uvedla, účast posluchačů na koncertě byla zprvu mizivá. Proč nejdříve dorazilo jen pět vězňů? A proč se odsouzeným na koncert nechtělo? Výpověď pana Miloše poukazuje na dva důvody.

Prvním z nich byla nedostatečná informovanost, a to jak na straně odsouzených, tak i na straně zaměstnanců vězeňské služby. Ti o koncertě často vůbec nevěděli, anebo když už tušili, že se něco takového koná, neznali podobu akce. Pan Miloš si proto v rozhovoru stěžuje na “dezinformace”. Dále vysvětluje, že se mu na koncert nechtělo jít, protože se obával, aby nebyl „takovej ňákej všelijakej”.

Co to znamená „takovej ňákej všelijakej”, to jsem pochopila již dříve z náznaků ostatních odsouzených, s nimiž jsem během svého výzkumu mluvila. Většina vězňů se staví

negativně k náboženství, především pak ke křesťanství, které je mezi vězeňskou populací nejrozšířenější vírou. O tomto jevu, kdy je křesťanství ve věznici přijímáno s despektem, se mi několikrát zmiňoval také kaplan Bedřich. Jak vyplývá z níže citované výpovědi pana Alexandra, někteří vězni se věřícím spoluvězňům posmívají a pokládají je za slabé.

Alexandr: Ale tady je zase problém to, že plno vězňů, ostatní na ně koukaj špatně, když se těchle akcí [koncert] zúčastňují. Tak radši nejdou. To tak je.

LP: Jakto?

Alexandr: Slabost... u druhých si najednou, když nemáte ostrý lokty tady ve vězení, tak tady takzvaně hoříte. Což znamená ve slangu tady, že si s váma dělají, co chtějí. Když to převedu ještě líp, tak je to tak, že vy ukážete - to není slabost, že jdete někam na nějaký koncert a jdete se tam bavit, to ne. Ale lidí, kteří mají menší IQ, tak už to chápou jako: ježiš, ten (teď použiju zase) konina, nebo ta žena, a tak dále jakoby. Ta se tam de schovat na koncert. Jé. A posměšky začnou. A když neumíte rázně jim vysvětlit hnedka na začátku: seš blbej, žes tam nešel, protože sis mohl něco odnýt, nějaký zážitek a tak dále, a oni prostě to nepochopěj, i když se jim to snažíte vysvětlit, tak musíte ještě tvrdšejc. Tak tady to potom nemáte jednoduchý.

Kaplan: A to se týká i tady těch koncertů, nebo jen těch duchovních? Víím, že někteří mají averzi k těm duchovním. Ale i k takovejmhle koncertům obecně?

Alexandr: No, už obecně, to, že když přijdete vy, jako vlastně tady věřící nebo nějaká ta díkce vlastně tady toho božstva nebo ty víry, tak už na vás, koukaj blbě. Oni nechápou, že jste tady člověk právě pro ty, kteří venku věřili a mají to tak hozený, že prostě věří v boha, nebo to je jedno v co. Tak už koukaj jako tak: áá, ten chodí za kaplanem.

(Alexandr, 27. listopadu 2017)

Vězni předpokládali, že jelikož koncert pořádá kaplan, bude se jednat o duchovní událost. Událost spojená s duchovním a křesťanským Bohem vyvolává podle Alexandra v méně inteligentních vězňích obraz jejich účastníků jako slabých, oddaných lidí. Nad těmito lidmi pak získávají pocit převahy. Podle Alexandra musí být člověk ve vězení tvrdý a mít pevné slovo, aby se mohl bez úhony dobrovolně účastnit takových koncertů. Ne každý vězeň to dokáže, a tak se jich někteří ani raději účastnit nechtějí.

K nevoli jít na koncert však přispěla kromě duchovního puncu události ještě jedna okolnost. Oddělení takzvaných toxíků je totiž oddělení s nejvytíženějším programem ve věznici. Odsouzení často v rozhovorech opakovali, že „tady na tom oddělení se furt musí něco dělat a člověk se tu nezastaví“. Toto oddělení je mimo jiné financováno z dotací

Evropské unie a klade si za cíl resocializaci vězňů. Vězni se proto účastní různých programů a sezení, které jim mají pomoci začlenit se znovu do společnosti. Miloš, kterého cituji výše, ale vypověděl, že zrovna spal, když pro ně kaplan přišel. To proto, že se koncert konal v době, kdy mají vězni volný čas, a nemají tedy povinnost účastnit se nějaké aktivity. Na tento problém poukázal v rozhovoru pan Roman.

LP: Jak se vám líbil dnešní koncert?

Roman: Mně se to líbilo moc. Hlavně si cením toho, že se ty lidi tady za náma stavili. To není jen tak, že sem někdo dojde, zazpívá nám, pobaví nás. Mně se to líbilo.

Kaplan: Že vás ale přišlo.

Roman: No jasný, tak to je, to je takovej... to je těžký tady někoho zaujmout něčím, že jo. Každý si myslí, že to bude takový a makový. A hlavně to bylo v takovou hodinu, kdy jsme měli už volnej čas. Takže to už každý dává svůj volnej čas. To je taky něco jinýho. Já si ale i tak myslím, že i když tam bylo těch dvanáct, čtrnáct, nebo kolik nás tam bylo, jestli i tři, čtyři si z toho vzali něco takovýho pozitivního, co já... Já teda nechci za nikoho mluvit nebo někoho hodnotit, co si z toho vzal. Ale já prostě jsem takovej typ, že mě se to fakt, fakt, fakt se mě to dotklo jenom tím, že ty lidi přišli. A i když viděli, že nás je tak málo, dali tomu to...

Kaplan: Naplno.

Roman: Ano, ano. Vono to není dneska jen tak, aby za váma někdo došel a jen tak vás pobavil...

(Roman, 27. listopadu 2017)

V Romanově vysvětlení nízké účasti vězňů na koncertě figurují dva důvody. O prvním z nich už jsem se zmiňovala. Jedná se o důvod, který Roman, stejně jako jeho spoluvězni, sdělují *šifrou*. Roman ve výše uvedené citaci řekl: „To je těžký tady někoho zaujmout něčím, že jo. Každý si myslí, že to bude takový a makový.” Pojmenováním „takový a makový” odkazuje zase právě k duchovní události. Říká tedy jinými slovy opět to, že odsouzení o koncert neměli zájem, protože ve spojitosti s kaplanem předpokládali, že jde o nějakou křesťanskou akci.

Dále Roman vysvětluje, že významnou roli v účasti, kterou si málokdo uvědomuje, sehrál také denní rozvrh odsouzených a zmíněný volný čas. Z Romanovy intonace přitom bylo znát, že přeci musíme chápat, že to je určitá oběť, kterou nebyl každý vězeň ochoten podstoupit. Vzpomínám si, že jeho odpověď mě v duchu pobavila. Roman totiž v celém rozhovoru kladl největší důraz na to, jak si cení hudebníků, kteří jim zadarmo ve svém čase přijeli zahrát. Zároveň ale jako by omlouval ty, kteří svůj volný čas věnovali raději pobytu na chodbě či na cele. Je třeba si ale uvědomit, že vězni z tohoto oddělení jsou vystavení

totální organizaci času a aktivit, a v tomto nastavení mohou vnímat i koncert zasahující do jejich volného času jako svého druhu obtěžování.

I přesto ale necelá třetina oddělení odsouzených nakonec na koncert dorazila. Nebyla to ale pouze prosba kaplana, co je přimělo jít. Výpovědi odsouzených ukazují, že významnou roli při utváření publika sehrálo také cosi, co lze označit za vězeňskou kolegiální. Pan Miloš ve výše uvedené citaci říká: „Tak nás tady kluci posbírali. Nás vybudili.” Koncert byl dobrovolný a nikdo, dozorce, vychovatel ani kaplan, nemohl odsouzeným účast přikázat. Hybná síla tedy vzešla zevnitř od samotných odsouzených, kteří se navzájem mobilizovali a rozhodli se svou účastí podpořit kapelu i své spoluvězně. Jejich motivací bylo, jak vyplývá z popisu situace pana Maria, slušné vychování a kolegiálnost, nikoliv primární zájem o koncert samotný.

Mario: Když sem přišli, že je možnost nějakýho koncertu, tak jsem ze začátku neměl čas. Čekal jsem na holiče, že se chci ostříhat, jo. Takže vlastně, vybral jsem si holiče místo koncertu. Ale stihl jsem obojí a jsem za to rád. Ten holič mě ostříhal, že jo, dobrý. A teď pro nás přišel dozorce, že by ještě potřeboval nějaký lidi, že vlastně tam máte málo lidí. Nebo teda kapela, že tam měla málo lidí. Takže určitě jsem se s klukama tady sešel, s tím, že jako jsme udělali skupinku, aby oni - jako ta kapela - nějaký pocit aby neměla, jako že na ně nechceme jít nebo něco takovýho, jo.

LP: Jo.

Mario: No, takže jsem to udělal z dobrý vůle. A kluci taky samozřejmě. A nakonec se to vyplatilo, protože se mi to strašně líbilo, jo. I přesto, jaký styl hudby měli... Jo, já jsem takovej, že si poslechnu všechno. Tak mi prostě ukápla slza v oku, jo.

LP: Fakt?

Mario: No, fakt, opravdu.

(Mario, 27. listopad 2017)

Ať už odsouzení navštívili vězeňský koncert s jakoukoliv motivací, ve svých výpovědích se shodovali na tom, že pro ně byl pozitivním zážitkem. Mario ve výše uvedeném rozhovoru vysvětluje, že jej navštívil „z dobrý vůle”, stejně jako jeho spoluvězni z druhé vlny posluchačů. Ačkoliv jejich rozhodnutí pramenilo ze solidarity, a ne ze zájmu o hudbu, Mario je rád, že se *na něj vydal*.

Jak odsouzení koncert vnímali?

Co soudili vězni o koncertě? Líbila se jim hudba? Jak celou událost prožívali? Na to jsem se jich ptala během rozhovorů. Každému z odsouzených, s nimiž jsem toho večera mluvila, jsem na úvod položila stejnou otázku: „Jak se vám líbil dnešní koncert?“ Ačkoliv se všichni odsouzení shodovali na tom, že se jim koncert líbil, způsob jejich vyjadřování a následné směřování rozhovoru byly velmi rozdílné. V jejich výpovědích často nefigurovaly soudy o estetické kvalitě hudby, odsouzení hodnotili jiné prvky koncertu. Jejich pozornost většinou směřovala k jednotlivým hudebníkům, k hráčským dovednostem a prezentaci kapely.

Mimoto koncert pro vězně představoval také svého druhu duchovní hodnoty. Připomínal jim chvíle prožité na svobodě, pobavil je, poskytl jim neočekávaný zážitek, umožnil jim setkání s „dobrymi lidmi zvenku“ a podobně. To vše se podílelo na výsledném dojmu z koncertu a to vše vězni během rozhovoru hodnotili.

Poté, co výše citovaný Mario objasnil, „s čím“ na koncert přišel, odkrýval ve svých dalších odpovědích hodnotící soudy o celé události. Cítil dojetí, zažíval příjemnou atmosféru, byl oslněn hráči v kapele a pociťoval s nimi určitou sounáležitost.

Mario: Jo, líbilo se mi to prostě. Ty lidi si to užívají. Prostě nádherně hrajou na ty hudební nástroje. A prostě je to s nima spojený. A je to s nima spojený, to že jako...

LP: A čím se vám to líbilo nejvíc? Co je s nima spojený?

Mario: No, líbilo se mi to tím, že oni vlastně jak tou hudbou, tak vlastně i to tělo s nima jakoby zpívalo, jo. Co zpívali, co hráli, tak to vlastně všechno splynulo s tím tělem. A bylo to prostě emotivní a citlivý...(bombový).

LP: Vy jste měl pocit, že je to třeba fakt upřímný od nich?

Mario: No určitě, určitě. Todlencto určitě jako jo. Strašně se mi to líbilo. Dokonce jsem slyšel tady na patře, že jsou z Prahy prej.

LP: Jo, jo. Jsou to Pražáci.

Mario: Já jsem taky rodilej Pražák. Takže. Takže jakože supr. ... Nikdy jsem o nich neslyšel. Ale říkam. I když jsem mladej kluk..., tak oni maj. Nevím, co to je za žánr. Nějakej, nějakej, já nevím co.

LP: Nějakej big beat.?

Mario: Asi, no, jo. Určitě se mi to líbilo, no. I to, jak nastoupili, jo. Underground. To bylo prostě supr, že si to jako užívají.

LP: To byla taková pohoda.

Mario: Určitě. Já jsem jako rád, že jsem do toho šel, tam.

(Mario, 27. listopad 2017)

Pro Maria byl koncert pozitivním zážitkem, a dokonce ho, jak říká, dojal „k slzám“. Tuto emocionální reakci v něm vyvolal i přesto, že takový styl hudby neposlouchá a nemá k němu hlubší vztah. Výpověď naladěnou na podobnou notu jsem vyslechla i od dalších vězňů. Odkud tedy pramení pozitivní emoce vyvolané koncertem, když je nevyvolává samotná hudba?

Myslím, že základním stavebním kamenem pozitivní odezvy byla atmosféra, kterou se kapele podařilo vytvořit. Jedním z nástrojů, jak navodit „pohodovou“ atmosféru, byl přístup hudebníků k *performanci*. Ti se, jak vyplývá z popisu, chovali během koncertu přirozeně, nenuceně, užívali si hudbu, kterou hrají, a komunikovali s odsouzenými jako se sobě rovnými. Tuto svou neformálnost, syrovost a *autenticitu* performovali skrze svůj přístup k produkci hudby.

Mario i jeho spoluvězni často v rozhovorech oceňovali právě hráčské nasazení a odvázanost kapely. To, že hudebníci rozpochovali svá těla a nechali se unést hudbou, se pro ně stalo odrazem pozitivních atributů (např. „dobří lidé“, uvolněnost, upřímnost atd.). Mariovi připadalo fyzické nasazení hudebníků do hry „emotivní a citlivý“ a popsal je jako splynutí hudby s tělem. Domnívám se přitom, že tato *citlivost* a *vnímavost* hudebníků byla umožněna tím, že během hry nic neskrývali a nebyli ve střehu, proto působili *autenticky*.

Pro muzicírování je takové nastavení k otevřenosti podmínkou, předpokládá ale vytvoření bezpečného prostředí, kterým vězení z principu není. Zdá se, že vězni tak na muzikantech často obdivovali právě schopnost otevřít se a emotivně se vyjádřit vlastním tělem. Citlivé a estetizované tělo schopné se bez okolků *autenticky* projevit, jako by zde stálo proti *spoutanému* tělu odsouzených, kteří v systému „totální instituce“ tento „emocionální kontakt“ s vlastním tělem ztrácí. Jejich vnímání je otupěné každodenní rutinou a v této situaci představuje nevšední zážitek umocněný momentem překvapení pro odsouzené *procitnutí* a umožňuje jim prožít skryté a potlačované emoce.

S příchodem kapel zvenčí jako by se navíc bezděčně měnila kvalita vnitřního prostoru věznice, tedy *tady*, na „tam“. Mario v rozhovoru říká, že je rád, že *tam* do toho šel, ačkoliv se stále jednalo o prostor stejné vězeňské budovy. V poznámkách z koncertu tento efekt popisují, jako by se vězeňská chodba dočasně přeměnila v „hudební klub“. Kapela přijela do uzavřeného prostředí věznice a vytvořila na *tamní* poměry *neobvyklou* událost, a tím dala dočasně vzniknout novému prostoru.

Tento efekt, kdy vlivem nějaké události, nejčastěji slavnosti, vzniká virtuální prostor s vnitřními pravidly a možnostmi, popisuje filosof Hakim Bey jako takzvanou dočasnou autonomní zónu³⁹. Tento koncept zachycuje formálně nestrukturované oblasti (prostor, čas, imaginace) hostící různé sociální vztahy a aktivity nepodléhající kontrole „shora“. Díky hudební performanci, do které byla celá situace oděna, tak měli odsouzení příležitost získat zážitek, prožít emoce a přijít na myšlenky, které obvyklé situace ve vězení nepodněcují.

U vězeňského koncertu, jak mi často zmiňoval kaplan Bedřich, nejde totiž jen o hudbu, ale důležité je právě také vystupování kapely (nebo jiného uskupení). Kaplan Bedřich klade důraz na komunikativnost hudebníků s vězni a často si během našich hovorů pochvaloval kapely i jednotlivce, kterým se podařilo s odsouzenými navázat kontakt. Myslím, že na základě své profese si představuje, že koncert by mohl být svého druhu „kázáním“, „událostí s poselstvím“. Protagonisté, ke kterým vězni upírají svou pozornost, mohou k odsouzeným *promlouvat* a inspirovat je. A to nejen hudbou nebo slovem, ale především svým celkovým vystupováním.

Až učebnicovým příkladem situace, kdy více než hudba zapůsobila na vězně performance kapely, potažmo její otevřeně vystupující členové, je případ pana Romana. Podobně jako Mario, byl i Roman více zaujat lidmi v kapele než samotným hudebním obsahem.

LP: Co jste si z toho vzal?

Roman: Co jsem si z toho vzal já? Já jsem opět viděl, i když se s tím málokdy setkám, jo (nebudu hodnotit tady vedení a tak), ale málokdy se setkávám s takovou tou lidskou... prostě mě ty lidi zaujali tím, jak prostě to dali, jo. Prostě to dali tímhledstím svym....(už teď se budu trochu opakovat). Prostě přišli čtyři lidi, ale i tak měli ten elán v sobě. A to mi ukázalo, že jsou na světě i dobrý lidi. [...] Vlastně oni si dali práci kvůli nám. Všechnu tu aparaturu nastěhovali. A přišli kvůli nám. To je! My jsme jim nic neplatili... A to je na tom to hezký. A co mi to dalo? Můžu?

LP: Hm...

Roman: Usuzuju, že ty lidi jsou fajn. Už jenom to sestavení té kapely. Ta dáma, co tam byla. Ta se uměla tak odvázat. Já mám problém tady na komunitu jít. Nebo né problém. Ale cítím se tak nervózně, když mám jít tady na komunitu. Jako teď nedávno jsem se uváděl. Jako já sem ten a ten, tohle a tohle. A já se hrozně ?bojím? jo. A ta dáma tam prostě, tam přišlo dvanáct nebo čtrnáct kluků a ona to tam prostě rozjela. Uměla se odvázat. Dneska tak čistý lidi nejsou. Že by někdo přišel, odvázal se a ukázal, jak je. Dneska to každé točí na všechny

³⁹ Bey, Hakim. *Dočasná autonomní zóna*, Praha: tranzit.cz 2004.

strany, a možná za tu celou dobu, co ste s ním ve styku, s tím člověkem, tak se nedopídíte k tomu, jaký vůbec je. A oni přišli, rozbalili to tam, a ukázali, že mají dobré srdce.

LP: Takže byste na nich třeba nejvíc ocenil tu upřímnost? Že vám přišli....?

Roman: Jasný. Upřímnost. [...] Ale já jsem z toho cítil, že ty lidi mají dobré srdce. Protože to prostě tak na mě působilo. Jako hodný lidi. Jako parta hodnějších lidí. A hlavně byli v pohodě, ty lidi jsou úplně v pohodě. To je taky tak, když se nad tím člověk zamyslí. Jako, ok. Mají svoji hudbu, mají svoji hudbu, ať jsou slavní, neslavní, ať jsou známí, neznámí. To já nevím. To já nevím. Ale i tak, i tak si to oni jedou. Dneska vidíte, že někomu se nepodaří o stupeň vejš. Už to balej, už prostě jo. Víte co tím myslím. Prostě tadyta kapela, taková skupina lidí, prostě fakt cool.

LP: Hm. Bylo to pro vás inspirativní nějak?

Roman: Inspirativní? Inspirativní? Nemůžu říct jako inspirativní. Protože taky jsem se bavil o tom, jsem prostě jiný člověk. Prostě, mám spoustu let v kriminále. Je mi třicet čtyři a jsem tam už půl života. Ne v kuse, ale prostě s krátkými přestávkami jsem tady čtrnáct let. A právě proto všechno tadyto je pro mě úplně jakoby novinka, jo, novinka. Prostě cool lidi přišli pobavit nás. Takový jakože galejníky jo, svým způsobem. Tak to je.

(Roman, 27. listopad 2018)

Roman byl zcela oslněn faktem, že hudebníci z kapely „Kolben Dechber band” mu byli sympatičtí, a tento pocit jako by přehlušil jakékoliv další soudy týkající se hudby. Na mé otázky směřující k reflexi koncertu se mi tak vždy dostalo odpovědi reflektující *lidskost* protagonistů.

Členy kapely, kteří si užívali hudbu a vyjadřovali potěšení nasazením ve hře, vyhodnotil Roman jako lidi, kteří se umějí odvázet, jako lidi oplývající elánem. Tyto atributy asociuje s dobrem v lidech, s „dobrým srdcem”, „čistými a dobrými lidmi”. K tomu, aby se někdo na koncertě takto odvázel a oddal se hudbě, podobně jako například Helén, je podle Romana zapotřebí zcela „odkrýt” sám sebe a nic nepředstírat. Pro Romana, který žije v džungli lží a přetvářek, jak vězení odsouzení často popisují, bylo proto setkání s něčím, co vnímá jako naprosto bezelstné, velkým *překvapením*.

Podobné vnímání kapely jsme mohli pozorovat také u výše citovaného Maria, který řekl: „...Co zpívali, co hráli, tak to vlastně všechno splynulo s tím tělem. A bylo to prostě emotivní a citlivý...(bombový).” LP: „Vy jste měl pocit, že je to třeba fakt upřímný od nich?” M.: „No určitě, určitě.” Ačkoliv je Mario ve své odpovědi méně explicitní, pamatuji si, že v jeho výpovědi jsem četla podobnou emoci jako u Romana. Také proto jsem Mariovi následně položila návodnou otázku, zda mu to přišlo upřímné, a Mario bez váhání přitakal.

Zdá se, že vystupování kapely hraje na vězeňských koncertech výraznou roli a vězni se často více než na hudbu fixují na lidi, kteří jim přišli zahrát.

Když jsem se dále ptala Romana, který tak básnil o dobrotě lidí, zda byl tento zážitek pro něj v něčem inspirativní, odpověděl mi, že nebyl. To mě zarazilo. V celé jeho výpovědi jsem totiž slyšela mnoho obdivu a uznání, které pokládám za „hybnou sílu“ inspirace. V jedné části své odpovědi například poukazoval na to, že ačkoliv „Kolben Dechber band“ možná není slavná kapela a pro hudebníky není zdrojem jejich živobytí, i přesto ti lidé hrají s radostí a přes zdánlivý neúspěch dělají to, co je baví. Během rozhovoru bylo jasné, že Roman tuto okolnost oceňuje a o kapele mluví v této souvislosti s pochvalným a obdivným tónem v hlase.

Popisované Romanovy prožitky byly výrazně ovlivněny hrou houslistky Helén. Ta byla slovy pana kaplana „překvapením pro všechny“. Jak jsem se již zmínila dříve, Helén na sebe svým projevem a hrou na housle přitahovala mnoho pozornosti a značně ovlivnila zážitek, se kterým posluchači z koncertu odcházeli. To dokládá i několik dalších odpovědí, kterých se mi na otázku „jak se vám líbil dnešní koncert“ dostalo.

Radek: Mě to zaujalo.

LP: Co se vám na tom líbilo?

Radek: Ta houslistka.

(Radek, 27. listopad 2018)

Hráčské dovednosti hudebníků ocenil v rozhovoru také pan Alexandr. Ten mimo jiné vystihuje řadu již dříve popsanych pozitivních účinků hudby, jako jsou odreagování, „únik“ nebo „prosté“ potěšení, které během koncertu pociťoval.

LP: Jak se vám líbil dnešní koncert?

Alexandr: Super, super. Jsem z něho nadšenější a musím vyzdvihnout toho pána, co hrál na foukací harmoniku a houslistku.

LP: To bylo hustý, co?

Alexandr: Ta jako, ta zaperlila. To jsem dlouho neviděl.

LP: Máte rád takovej dle styl hudby?

Alexandr: Docela jo, docela jo. Je to taková hudba, která vás potěší tady. Vlastně tady v tom kriminále vám dá nějaký náboj do druhýho, když to řeknu, jakoby startu, života a tak dále.[...]

LP: A co pro vás znamenaj ty koncerty, nebo vůbec ta hudba ve vězení?

Alexandr: Určitě odreagováním de facto je to takovej způsob relaxace, kdy člověk ten mozek úplně vypne. Vlastně přenesse se tady z těch prostor úplně ven. Já jsem si tam párkrát zavřel oči, takže jsem vlastně vůbec nevěděl, že jsem v base. No, takže to je fakt přínos, no, hodně velkej. Mohlo by toho bejt víc. Jenomže tady...

LP: Myslíte si, že by to bylo prospěšný?

Alexandr: Určitě, určitě...

(Alexandr, 27. listopad 2018)

Pan Alexandr ve své odpovědi vyzdvihuje nejen hráčský um hudebníků, ale zmiňuje také vliv, jaký na něj hudba měla. Říká, že hudba přináší do vězení potěšení a poskytuje možnost uvolnění a odreagování. Možnost dočasně vystoupit z reality a zapomenout na uvěznění pokládá Alexandr za významný benefit, který koncerty a obecně hudba „za mříže“ přinášejí. Opustit na chvíli věznici a vydat se v myšlenkách za její zdi poskytuje odsouzeným zároveň příležitost částečně se vymanit ze statusu vězně a stát se na omezenou dobu také někým jiným. Koncert jim například umožňuje získat roli posluchače a sdílet danou situaci s lidmi „zvenku“.

Právě všudypřítomné stigma trestu odnětí svobody definuje odsouzené a spoluurčuje směr jejich jednání. Občanská identita je podle Goffmana kontaminována identitou kriminálního a nově příchozí jsou nuceni adaptovat se na vězeňské podmínky, a v zájmu „pohodlného“ průběhu trestu se musejí naučit „být vězni“, musejí se naučit takzvané sedět. Tento obranný mechanismus hněte vězně do jednoho těsta, odsouzení se od svých spoluvězňů často naučí, jak páchat trestnou činnost efektivněji, a ve výsledku, zjednodušeně řečeno, spoluvytváří vězeňskou populaci skládající se z recidivistů. Dá se tedy říci, že status vězně sabotuje jeden z cílů vězeňské služby, kterým je náprava, a jak ukazuje výzkum, rozbíjet tento stereotyp (například právě skrze pořádané koncerty) je v zájmu samotné věznice.

Koncert ve věznici má schopnost odsouzené odtrhnout od současného nežádoucího stavu a nabídnout jim dočasně příhodnější identitu, jakou je například posluchač. Podobnou funkci zmínil v rozhovoru také pan Tomáš, kterému koncert pomohl zapomenout na vězeňskou realitu. „Asi jo. Asi jsem vypnul na chvílku. Že prostě jsem tady a poslouchal jsem.“⁴⁰

Kromě již zmíněných efektů vyvolává hudba v odsouzených často vzpomínky na rodinu a na život „venku“. Například pana Miloše přenesl koncert na známé místo, které navštěvoval na svobodě, a připomněl mu příjemné chvíle, které mohl zažívat před uvězněním.

⁴⁰ Tomáš, 27. listopad 2018

„Já venku chodil normálně na festáky,” vypověděl v rozhovoru pan Miloš. „A prostě máme takovou hospodu, rockovou, kde hraje podobná skupinka, jako jste tady byli vy. Takže mě to fakt mile překvapilo.”

Den, kdy se ve věznici koncert koná, se pro část vězňů odlišuje od každodenní rutiny a poskytuje jim dočasné vytržení z ubíjejícího stereotypu. Ve strohém prostředí, kde plyne den za dnem ve stejném režimu, mají vězni nouzi o nové zážitky a koncert je právě jeden ze způsobů, jak jim zážitek zprostředkovat a poskytnout jim „vnitřní naplnění”. Díky koncertům se mohou odsouzení odreagovat od nelehké životní situace, najít v hudbě rozptýlení, pobavení, setkat se s novými lidmi a připomenout si chvíle na svobodě.

Jak jsem ale již zmínila, koncerty se konají jen v některých věznicích a přístup na ně je udělen vždy omezenému počtu odsouzených. Zda se koncert vůbec uskuteční, závisí na osobním nasazení zaměstnance VS, který si jeho organizaci vezme nepovinně na starosti. Na koncert má pak přístup určený počet odsouzených, podle velikosti místa, kde se koncert koná. Během svých návštěv věznice jsem zažila malé, komorní koncerty, kterých se zúčastnilo okolo dvaceti odsouzených, ale byla jsem přítomna také na velkých koncertech se sto padesáti až dvěma sty vězni v publiku.

Taková událost, při které mají do věznice přístup lidé *zvenku* a vězni, často i z různých oddělení, se srocují na jednom místě, je pro věznici potenciálně nebezpečná, a tudíž nežádoucí. Je tedy jasné, že v rámci vězeňského systému neexistuje žádný předpis ustavující povinnosti koncerty pořádat, a naopak, jde spíše o benevolenci vedení věznice.

Aktivní provozování hudby ve vězení

Jak naznačuji v předchozích kapitolách, hudba není ve vězeňském systému pevně zakotvena. Ukazuje, že vězení, tedy „totální“ instituce, kterou obecně vnímáme jako pevně hierarchizovanou a centralizovanou, je přinejmenším v této oblasti naopak *individuální* a decentralizovaná. Věznice s hudbou systematicky nepracuje, a neexistují tedy žádné předpisy, které by určovaly, jakým způsobem a za jakým účelem se má VS hudebním aktivitám s odsouzenými věnovat.

Jak jsem již ukázala, možnosti a způsoby přístupu k hudbě se v každém vězení liší a nejinak je tomu také v oblasti muzicírování. Tento fakt poukazuje na značnou autonomii věznic, a dokonce jednotlivých oddělení, na které dohlíží zaměstnanci VS. Právě oni disponují v této oblasti značnou mocí a záleží na smýšlení a snaze každého z nich, zda odsouzeným poskytne příležitost muzicírovat.

Ve vězení se aktivní provozování hudby objevuje ve dvou rovinách: *oficiální hudební aktivity* vedené vězeňskou službou a *soukromé muzicírování*. V rámci oficiálních hudebních aktivit se odsouzení mohou účastnit jednak hudebních kroužků, které jsou součástí „programu zacházení“ (poslechový kroužek, kapela, sbor, muzikoterapie, duchovní kroužek), nebo se mohou s hudbou setkat a zaspívat si během bohoslužby či duchovních kroužků.

Druhým způsobem provozování hudby je pak *samostatné muzicírování*. Na některých odděleních mají vězni přístup k hudebnímu nástroji, nebo dokonce k vybavené zkušebně, a mohou tak hrát individuálně nebo ve vlastních skupinách neřízených shora. Podmínky pro tyto možnosti se liší oddělení od oddělení a velmi přitom záleží na osobním nasazení vychovatelů a speciálních pedagogů. To dokládá také následující citace z rozhovoru s kaplanem vězeňské duchovní služby Janem.

LP: Je nějak komplexně uchopená ta hudební aktivita, že by měla nějaký rámec?

Kaplan Jan: Není.

LP: Je to takový roztržštěný, kdo se toho chopí...

Kaplan Jan: Jo. Jako třeba ve škole je předmět hudební výchova, tak by se řeklo ve vězeňství prostě bude...

LP: No právě. To jsem trochu předpokládala. Že bude třeba něco jako studijní plán, co se s těmi lidmi má dělat v rámci nějaké výchovy, no.

Kaplan Jan: Já bych..., já skoro..., možná to není úplně teďka ode mě taktický a loajální vůči vězeňské službě..., ale to je jedno. Já skoro bych řek, že převažoval, možná už nepřevažuje, to

nevím..., ale i mírně odpor vůči tomu. Jako že taková ta obecná nálada, že prostě vězni mají hlavně teda sedět a poslouchat. A trpět. To nějak převažuje a převažuje to asi i u mnohých zaměstnanců vězeňské služby. A z toho vyplývá i určitá jako rozpačitost nebo zdrženlivost vůči těmhle aktivitám. To že nechtějí mnozí, aby byla kytara na oddíle takzvaně, aby byla k dispozici. Důvod byl ten, že jsou tam struny a že je to nebezpečný atd. Ale těch věcí, který jsou nebezpečný, jsou spousty jiných. A já jsem toho názoru, že není žádný problém, aby vychovatel nebo pedagog nebo někdo na tom oddíle si tam technicky zajistil to, že bude mít tu kytaru u sebe, že tam bude někde zavřená, zamčená, a že ji v určitém čase během nějakých programů zacházení a během denního řádu, že ji dá k dispozici vězňům, kteří si na ni můžou hrát. Já si myslím, že to je jedno z úplně nejjednodušších věcí, který by mohly být. Ale s moc velkým nadšením jsem se nesetkal. Když jsem začal do věznice docházet, tak to v podstatě vnímali velmi nelibě, tu moji aktivitu a snahu vězňům kytaru půjčovat.

LP: Jasně. S tím jsem se setkala i v tý [věznic].

Kaplan Jan: No, a asi možná ještě pořád přetrvává. Jestli s tím možná něco... Ale tak to není úkolem vaší práce. (smích)

LP: Ale bylo by to dobrý...

Kaplan Jan: Já myslím, že by to bylo dobrý. Bezesporu. Jako že jo, kdo si hraje, nezlobí. Jak se říká úplně jednoduše. A kdo hraje, taky nezlobí. Je to nějaká činnost. Jo, pravda je, že jsou taky takový argumenty, že většinou to zajímá Romy, většinou chtějí tu kytaru Romové a zpívají si ty svoje tklivé nebo jejkavé písničky. A semknou se dohromady a poslouchat to furt asi nemusí být příjemný, ale tomu se dá prostě zabránit. Jako když to někdo uchopí a někdo to vede a řekne dobře, ale budete hrát to a to a budete to hrát tehdy a tehdy. To se všechno dá udělat. No tak, já si myslím, že pořád ještě je taková situace, která se odvíjí od nadšence, od konkrétních nadšenců, který to zajímá osobně a který si to vezmou sami na triko. Ale že by to bylo v tom systému nějak začleněný, to určitě není.

(Jan, 26. dubna 2016)

Hudební aktivity nejsou ve vězeňském systému pevně zakotveny. Jsou sice možnou součástí „programu zacházení“, vězeňská služba ale nemá povinnost je poskytovat. Záleží proto vždy na vůli a nadšení zaměstnanců VS, zda vězňům umožní hrát nebo jim nabídnou „hudební kroužek“. Takové hudební aktivity nemají ve vězeňském systému jasně stanovený plán a jejich náplň, provedení a cíle si tak určuje samostatně každý vedoucí. Z toho vyplývá, že možnosti odsouzených věnovat se hudbě ve vězení aktivně, se opět, jak už jsem o tom mluvila výše, oddělení od oddělení liší.

Proč vězni na některých odděleních nemají přístup k hudbě, vysvětluje kaplan Jan tím, že jak mezi veřejností, tak mezi zaměstnanci VS převládá negativní postoj k odsouzeným,

podle kterého by si měli odpykávat svůj trest bez pozitivních prožitků. Kaplan Jan říká, že podle takových lidí mají vězni „sedět, poslouchat a trpět“ a převažuje u nich „zdrženlivost a rozpačitost“, nebo dokonce „odpor vůči hudebním aktivitám“, které by na odsouzené mohly působit pozitivně. Zaměstnanci VS s takovým názorem nemají proto motivaci vést hudební aktivity nebo si přidělovat práci půjčováním hudebních nástrojů.

Během svých pozorování ve věznicích jsem pochopila, že někteří zaměstnanci VS nevidí nápravu odsouzených reálně (v ČR se recidiva pohybuje okolo 63 %) ⁴¹ a zdáli se být demotivovaní obětovat práci s odsouzenými více, než kolik je nutné v rámci vězeňského řádu. A to i přesto, že v „konceptu vězeňství“ ⁴² uveřejněné na internetových stránkách GŘ VS stojí: „Účelem trestu nepodmíněného odnětí svobody má být nejenom izolace odsouzených, ale především intenzivní úsilí o napravení pachatele trestného činu a jeho budoucí reintegraci do společnosti lidí jednajících v souladu se zákony.“ Zdá se ale, že i přes výše prokázaný pozitivní efekt hudby se ji VS nepodařilo uchopit jako nástroj v práci s vězni a v této jinak centralizované „totální“ instituci je přenechána moc nad přístupem k hudbě zaměstnancům VS, kteří se, podle kaplana Jana, mnohdy staví k samotným odsouzeným a k hudebním aktivitám negativně.

Potenciální moc hudby nad člověkem si naopak, jak ještě ukážu později v této kapitole, uvědomují vězeňští kaplani. Kaplan Jan v rozhovoru říká, že je to škoda, když vězeňská služba neumožňuje odsouzeným hudbu provozovat. Hudební „činnosti“ prý přinášejí vězňům rozptýlení od nekalostí, díky nim jsou odsouzení ve výsledku poslušnější.

Naznačuje tedy, že věznice je vlastně „sama proti sobě“, když nevyužívá hudební aktivity jako nástroj pro práci s vězni. „Kdo si hraje, nezlobí. A kdo hraje, taky nezlobí,” řekl v rozhovoru kaplan Jan. Hudba zaměstnává odsouzené *nevinnou* činností a přináší pozitivní prožitky, které jim pomáhají překonávat výkon trestu odnětí svobody, a umožňuje jim v psychicky náročné situaci pečovat o jejich duševní zdraví. Domnívám se přitom, že právě duševní pohoda a vyrovnanost jsou jedním z předpokladů úspěšné reintegrace člověka do společnosti, kterou si VS vytyčila jako jeden ze svých hlavních cílů (viz „Koncepte vězeňství”).

Kaplan Jan v rozhovoru upozorňuje také na další důvod, proč někteří zaměstnanci

⁴¹ Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2017.

Dostupné z: <<https://www.vscr.cz/informacni-servis/statistiky/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby/>>
[12. června 2018]

⁴² Koncepte vězeňství do roku 2025.

Dostupné z: <<https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Koncepce-vezenstvi.pdf>>
[11. června 2018]

omezují odsouzeným přístup k hudbě, a tím je muzicírování Romů. Romové často ve vězení hrají a zpívají sdílený repertoár romských „tklivých“ a „jejkavých“ písní a podle kaplana Jana je pro zaměstnance VS nepříjemné poslouchat stále dokola stejné písně. Díky společné romské kulturní tradici se navíc tyto odsouzení „semknou dohromady“ a skrze hudbu tak stvrzují vlastní komunitu. Tento vedlejší sociální efekt, který půjčení kytary vězňům přináší, je pro VS také nežádoucí, a tak zaměstnanci odsouzeným nástroje raději vůbec nepůjčují.

Že ve vězení muzicírují většinou Romové, jsem si povšimla i během svých návštěv, kdy jsem vedla rozhovory především s vězeňskými muzikanty, z nichž většina byli právě Romové. O romské hudbě jako o signifikantním znaku života ve vězení se zmiňovali v rozhovorech také někteří další odsouzení:

Petr: Kdykoliv uslyším nějakou romskou píseň, tak si budu připadat jako ve vězení.

Radek: Na vazbě zpíval cikán – nádherně. To bylo vytržení z takové temnoty. Takové to snění. U toho jsem rád usínal.

(18. října 2016)

Toto jsou tedy podmínky, za jakých hudba a její aktivní produkce do vězení vstupuje, a od kterých se odvíjí její pozice v rámci „programu zacházení“ i v každodenním životě odsouzených. Na to, v jaké formě a za jakých předpokladů mohou odsouzení živě muzicírovat a jak tuto činnost sami hodnotí, se zaměřím v následujícím textu.

Protože se vlivem zmíněné decentralizace hudebních aktivit ve vězení jedná o roztržité pole, ráda bych zdůraznila, že vycházím z dostupných poznatků nabitých během výzkumu omezeného počtu věznic, a lze proto předpokládat, že jiné vězeňské instituce nabízejí také jiné formy muzicírování s rozdílným přístupem.

Oficiální hudební aktivity

V úvodu kapitoly jsem nastínila, že hudební aktivity ve vězení člením do dvou kategorií: na *oficiální hudební aktivity* a *soukromé hraní*. Jedná se ale vlastně o lehce zavádějící rozdělení. V případě, že se totiž vězeň věnuje hře na nástroj soukromě ve svém volném čase, potřebuje k tomu také povolení pedagoga či vychovatele a taková aktivita stále podléhá částečnému dohledu, je tedy *oficiální*. Za *oficiální hudební aktivity* nicméně v této práci pokládám *hudební kroužky* a *činnosti* vedené zaměstnanci vězeňské služby, které podléhají

organizaci shora. Mezi *hudební kroužky* patří aktivity „programu zacházení“, jako například sbor, muzikoterapie nebo kapela. Jako organizované *hudební činnosti* pak označují muzicírování, které s vězni praktikuje některý ze zaměstnanců věznice v rámci jiného než hudebního kroužku či události. Většinou se jedná o zpěv náboženských písní v rámci zmíněných duchovních kroužků a při bohoslužbách.

Hudební kroužky

V rámci „programu zacházení“, ve kterém VS nabízí odsouzeným činnosti napomáhající k „dosažení výchovného cíle“, mohou vězni na některých odděleních navštěvovat také hudební kroužky. Jak jsem již uvedla výše, hudební aktivity nejsou ve vězeňském systému pevně zakotveny a nemají oficiálně stanovený plán. O tom, kde a jak se ve vězení hudba provozuje, nemělo přitom donedávna, dle mých poznatků, přehled ani vedení VS.

Díky pomoci jednoho ze zaměstnanců generálního ředitelství VS se mi ale podařilo ohledat plošně terén a zmapovat stav hudebních kroužků v českých věznicích. Na můj popud rozeslal tento zaměstnanec GŘ VS v roce 2016 „dotazník“ zjišťující stav hudebních aktivit ve věznicích. Odpovědělo na něj dvacet čtyři z dvaceti pěti věznic (výzkum neprobíhal ve vazebních věznicích) a přibližně polovina z nich hudební kroužek v nějaké podobě nabízí. Z přehledu, který jsem takto získala, vyplývá, že vězni mohou muzicírovat v „hudebních kroužcích“ a v programech „muzikoterapie“. Náplň těchto aktivit, jak jsem již dříve naznačila, utváří každý vedoucí daného kroužku sám a jejich podoba se často velmi různí. To, jakým způsobem, ukážu později.

Při bližším zkoumání jsem například zjistila, že ne všechny tyto kroužky skutečně poskytují možnost aktivního muzicírování. V návaznosti na zmíněný „dotazník“ mi zaměstnanci jedné věznice ochotně zaslali svůj plán „speciálně výchovné aktivity programu zacházení – muzikoterapie“. Očekávala jsem, že jeho součástí bude mimo jiné také hra na hudební nástroje. Po přečtení specifikací projektu jsem ale zjistila, že se jedná pouze o poslech hudby a práci s imaginací.

Zdá se tedy, že věznice zůstávají často u jednodušší verze hudebních kroužků, kterou je řízený poslech hudby. Možnost hudební produkce, tedy živě muzicírovat, tak podle současných poznatků poskytuje odsouzeným přibližně třetina věznic, a to v rámci kroužku muzikoterapie, vězeňských kapel a v jednom mně známém případě funguje nyní ve vězení také sbor. Zajímavostí v souvislosti s hudbou je potom věznice Odolov, kde se odsouzení věnují výrobě houslí.

Vězeňské kapely

Během svých návštěv ve věznici jsem si všimla, že se zde objevují dva typy kapel. Jedním jsou kapely, které si vězni vytvoří sami mezi sebou. Jejich členové mohou s povolením vychovatele využívat hudební nástroje a prostor ke zkoušení a společně pak cvičí vlastní repertoár. Těmto *samostatným skupinám* se budu věnovat později.

Druhým typem jsou potom kapely vedené v rámci „programu zacházení“ některým zaměstnancem VS. Tyto *oficiální kapely* mají pravidelné zkoušky a několikrát do roka vystupují na různých akcích pořádaných věznicí nebo třeba na „duchovních akcích“ spjatých s místním kaplanem.

Při svých návštěvách ve věznicích jsem bohužel, kromě vězeňského sboru, na který se zaměřím později, neměla zatím možnost účastnit se zkoušek jiných hudebních uskupení. Dostala jsem ale aspoň pozvání na vystoupení kapely „Katr-band“, ve které hrají a zpívají odsouzené ženy. Tato kapela hraje populární písně pod vedením vychovatele a pravidelně pořádá koncerty uvnitř i vně věznice. Já jsem měla možnost navštívit v prosinci roku 2016 jejich výchovný koncert, který se konal v kině. Postřehy a dojmy ze zahájení a průběhu koncertu jsem bezprostředně po jeho skončení ve svých terénních zápiscích zaznamenala následovně:

Za vchodovými dveřmi na chodbě jsem jako první potkala uniformovanou dozorkyni. Pozdravila jsem ji. Ze strachu, že mě neslyšela, jsem pak raději pozdrav zopakovala, když jsme se mýjely, a doprovodila jsem ho úsměvem. Vešla jsem do sálu, kde to hučelo jako v úlu. Koncert byl totiž koncipovaný jako představení pro školy, a tak celé hlediště zaplnily děti přibližně ve věku 10-12 let, které před začátkem koncertu štěbetaly jedno přes druhé. U vstupu na pódium stál z každé strany jeden dozorce.

V sále se setmělo. Nejprve vyšli ze zákulisí uniformovaní dozorcí a za nimi odsouzené ženy. Představení začalo úvodním slovem a dvěma písněmi. Nejdříve ze všeho ale jedna z odsouzených představila složení celého „týmu“, tedy nejen odsouzené členky kapely, ale také přítomné dozorce, vychovatele a pedagogy. U zaměstnanců věznice představila osoby celým jménem a uvedla i jejich funkci/postavení/titul. Odsouzené později představila pouze křestními jmény. Složení kapely tvořily až na baskytaristku odsouzené ženy. Na baskytaru s nimi totiž hrála vychovatelka.

Poté, co odsouzená představila všechny přítomné, předala slovo ředitelce věznice. Ředitelka ve svém proslovu pozdravila publikum a vysvětlila, že hrát ve vězení v kapele „není zadarmo“. Ve svém proslovu jasně nastavila moralizující podtext koncertu, který byl vlastně

komponovaným pořadem. „Naším cílem je, abyste si uvědomili, že ta cesta do vězení někdy může být jednoduchá. A všem bych vám chtěla popřát, abyste takovou cestou nikdy nešli. To je vlastně smyslem, proč takhle jezdíme po školách.“

Dále ředitelka upozornila na svou kolegyni (baskytaristku), která „splývá“ s odsouzenými, ale není odsouzená, je to její „kolegyně, která se o odsouzené ženy stará a vede jejich hudební kroužek“. Na tomto rozdílu, který není na první pohled zřejmý, chtěla nejspíš ukázat *normálnost* odsouzených. „Možná si říkáte, tady na kopci ve Světlé je věznice, tam jsou ty zlobivé ženy, vypadají jinak, jsou jiné než my, ale není to úplně pravda, jak vidíte, jsou to úplně normální děvčata, která holt udělala v životě chybu. Takže jim budeme společně přát, aby už ji neopakovaly.“ Závěrem popřála paní ředitelka odsouzeným, aby se jim vydařil dnešní program, a nám ostatním hezký zážitek. [...]

První píseň, kterou zahrály, byla „Jsi senzační“ od skupiny „Holki“, a jako druhou zahrály česko-romskou písničku, jejíž název v překladu znamená „Každý den“. Začala romským textem, tuto část zpívaly ženy, které se jevily jako Romky, poté jednu sloku zazpívala žena, která se jevila jako etnická Češka, a na závěr zpívaly všechny společně česky. [...] Písně byly prokládané výpověďmi vězenkyň, které dětem vyprávěly „svůj životní příběh“, který je měl odradit od páchání trestné činnosti. Odsouzené odříkávaly naučená vyprávění. [...] V rámci představení vystoupil také jeden z dozorců, který dětem předvedl práci s pouty. K tomu si z publika vybral jednoho dobrovolníka.

(terénní poznámky, 2. prosince 2016)

Komponovaný pořad „Prevence kriminality a drog“ je program, jehož cílem je ukázat žákům základních a středních škol, jak tenká může být hranice mezi životem na svobodě a odnětím svobody. Během performance se aktéři snaží skrze hudbu a vyprávění upozornit na to, že do vězení se dostávají také obyčejní, slušní lidé, kteří v životě sešli na scestí, a varovat tak nezletilé posluchače před podobným osudem.

Civilně vyhlížející ženy, „normální děvčata“, jak podotkla v proslovu ředitelka věznice, hrají na hudební nástroje a zpívají *normální* populární písně, které z rádií mohou znát nejen ony ve vězení, ale také jejich publikum. Vězenkyně splývají s civilními zaměstnankyněmi věznice, což podtrhuje sdělení komponovaného pořadu o nevýlučnosti odsouzených žen. Skrze vyprávění životních příběhů, které někdy začaly třeba pouhým záškoláctvím, se pak snaží žáky odradit od nekalostí a trestné činnosti.

Program ženy secvičují v rámci hudebního kroužku, který v současné době vede vychovatel pan Šimeček, s nímž jsem si ohledně fungování kapely napsala několik emailů.

Šimeček:“ Ano, nějaké info vám k tomuto tématu mohu poskytnout. Jsem diplomovaný umělec. Celý svůj život, jsem se hudbou živil. Dostal jsem šanci pracovat ve věznici jako vychovatel. S kolegyní máme jednu z aktivit - hudební kroužek. Již na nástupním oddělení si vybíráme talentované odsouzené, se kterými dále pracujeme. V současné době máme hudební skupinu, která čítá cca 6 odsouzených žen. Nacvičujeme repertoár (pop, rómské písně, dle období- vánoční koledy atd.). V nedávné době, jsem se s kapelou zúčastnil tzv. Komponovaného pořadu v Pelhřimově. Celá akce v rámci Prevence kriminality, byla zaměřena na Prevenci kriminality.

Odsouzené ženy cvičí 1x týdně cca 2 hodiny. Před vystoupením samozřejmě mnohem častěji. Aktivita je zaměřena především na uvolnění napětí a další rozvoj hudebního cítění. Velkou motivací jsou pro ně již výše zmíněné komponované pořady mimo věznice. V nemalé míře vystupují i ve věznici, pro neziskové organizace, pro delegace a jiné významné návštěvy. V neposlední řadě bych rád zmínil i koncerty, pro ostatní odsouzené.“

(Šimeček, 6. června 2016)

Kapelu „Katr-band“ tvoří převážně etnické Češky a české Romky, což se projevuje také v repertoáru, který tvoří jak české, tak i romské písně. *Vybrané* odsouzené společně dvakrát týdně nacvičují program, se kterým následně vystupují před spoluvězenkyněmi, u příležitosti významných událostí ve vězení (například delegace), před spoluvězni z jiných věznic a také na zmíněných „komponovaných pořadech prevence kriminality“. Účast v kapele mají za odměnu, „není to zadarmo“, jak podotkla v proslovu také ředitelka věznice. Odsouzené si své místo v kapele musí zasloužit „dobrým chováním“. To znamená, že musí dodržovat Zákon o výkonu trestu odnětí svobody⁴³, respektovat „vnitřní řád věznice“ a další předpisy.

Jejich motivací jsou přitom, kromě samotného muzicírování, také některé další benefity. Díky vystoupení mohou odsouzené například na čas opustit věznici, smí si obléct civilní oděv a mají příležitost být ve společnosti „normálních“, svobodných lidí. Domnívám se, že taková zkušenost, kdy se mohou dostat *ven*, zažít „normální“ sociální situace a „být užitečné“, má na odsouzené pozitivní efekt a podle rétoriky věznice pomáhá při jejich opětovném začlenění do společnosti.

Kapela „Katr-band“ není ale jedinou skupinou, která vystupuje v rámci programu „Prevence kriminality a drog“. Také v ostatních věznicích se čas od času formují skupiny, které se do programu zapojují. Jejich vznik je přitom, jak dokazuje následující citace,

⁴³ 169/1999 Sb. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů

podmíněn hudebními dovednostmi odsouzených.

Během svého výzkumu jsem v médiích narazila na kuřimskou vězeňskou kapelu „V sedě”, která také hraje pro žáky škol. Jak ukáže následující citace pana Pepy, toto uskupení obměnilo již třikrát své složení, a to ovlivnilo nejen její funkčnost, ale také repertoár. Vliv složení kapely na výběr provozovaných písní jsme mimo jiné mohli pozorovat také v případě kapely „Katr-band”.

Pepa: Kapela se tedy jmenuje V sedě. Název vychází z toho, co děláme. My vlastně sedíme, kapela se tedy jmenuje V sedě. Kapel nebo uskupení tu za tu dobu bylo víc. Myslím si, že to poslední [s tímto posledním uskupením] hrajeme tři roky. Hráli jsme nejvíc Čechomory, protože jsme měli jednoho odsouzeného, který hrál na housle. Teď hrajeme, a to se blíží tomu našemu obsazení, rockové písničky, country písničky, nějaký rap. Máme tam nějakou romskou písničku, takže defacto všechno. [...] Hráli jsme v okolí Brna, nebo respektive Kuřimi. Ale hlavně děláme akce zaměřené na prevenci kriminality. Jezdíme po školách a říkáme dospívajícím ve věku 17 nebo 18 let, co nemají dělat, aby se nedostali do vězení, do toho kriminálu. A myslím si, že to má úspěch. Každý měsíc máme nějaký výjezd, každý měsíc někam jedem dělat tuhle prevenci kriminality.

(Pepa, 31. března 2018)⁴⁴

Z této citace, a také z výše uvedeného popisu, jasně vyplývá, že některé kapely jsou implementovány do vězeňského systému, který je využívá pro svou prezentaci a šíření „osvěty”. Odsouzení mají hru na nástroj a účast v kapele „za odměnu”, jako privilegium. Zdá se, že mezi vedením věznice a vězni tak vzniká určitý typ obchodu. Za „slušné chování” se mohou vězni věnovat oblíbené činnosti, jako je muzicírování, a mohou tak získávat další benefity (vycházky, odměny apod.). U hudbymilovných odsouzených tak přirozeně stoupá motivace splnit podmínky pro přístup k hudbě.

Ačkoliv má k živému muzicírování ve vězení přístup jen menšina odsouzených, v případě, že některý ze zaměstnanců VS tuto možnost poskytuje, dělá to s upřímným zájmem o danou činnost a ve prospěch vězňů. To dokazuje také například výběr repertoáru, který jak u výše zmíněných kapel, tak také v případě vězeňského sboru vychází z preferencí vězňů a odvíjí se od jejich etnicity, hudebních dovedností (na jaký nástroj hrají) a vkusu.

⁴⁴ „V Kuřimské věznici vznikla kapela V sedě. Vystupuje v rámci programů prevence kriminality”
Dostupné z: <<http://www.rozhlas.cz/romove/zezivota/zprava/v-kurimske-veznici-vznikla-kapela-v-sede-vystupuje-v-ramci-programu-prevence-kriminality--1793914>> [30. května 2018]

Vězeňský sbor

Během svých návštěv ve věznicích jsem měla možnost zúčastnit se několika zkoušek a koncertů vězeňského ženského sboru, který vede zdejší kaplan. Společně zpívali písně obsažené převážně ve zpěvníku „Já, písnička“, a kaplan je přitom doprovázel na kytaru. Sbor vystupuje při svátečních příležitostech, při „duchovních“ událostech anebo například pro klienty domova důchodců. Z mé první návštěvy tohoto sboru jsem si poznamenala:

V písemné komunikaci mi kaplan avizoval, že zde vede sbor. Má představa tedy obsahovala několik zpěvaček, noty a jeho v postavení sbormistra. Když během mé návštěvy nastal čas „sboru“, připravil pan kaplan ke katru kytaru, akordeon a noty. Poté, co se odsouzené shromáždily a kaplan sepsal jejich jmenný seznam, vydali jsme se do jídelny domova. Ženy přešouply několik stolů do uceleného tvaru, po jehož obvodu jsme se posadily jedna vedle druhé. Jedna z žen odešla od stolu a po chvíli se vrátila s kelímky čaje a rozdala je mezi osazenstvo. Atmosféra byla uvolněná, ženy se mezi sebou bavily a volně komunikovaly nejen spolu, ale také s kaplanem.

Kaplan chtěl se ženami zpívat nové písničky, na které si připravil noty, ale zapomněl je nahoře za katrem, a proto si sbor musel vystačit s těmi „starými“. V jejich repertoáru se objevovaly lidové, folkové a křesťanské písně, jako jsou například „Rožnovské hodiny“, „Černý muž pod bičem otrokáře žil“, „Díky“, „Nazaret“, „Panenka“ a podobně. Pan kaplan se snažil, aby si ženy zvolily písně, které se jim líbí, a zpěv je bavil. Během celé hodiny je proto vybízel, aby si samy řekly, co by si rády zazpívaly. Někdy se do výběru vložil sám a korigoval zmatek v nesourodém výběru účastnic, ale převážně se snažil vyhovět všem přáním.

Sbor se pod kaplanovým vedením dal do zpěvu. Začátek písní buď kaplan odpočítal, nebo využíval „předzpěvačku“, která začala zpívat sama a udala tak tempo. Tento druhý způsob otevření písně byl častější a předzpívání se většinou ujala odsouzená Jana sedící po kaplanově levici či Ivana, která seděla po mé pravici. Písně, které sbor zpíval, někdy doprovázel kaplan na kytaru či paní Ivana na akordeon. Jindy, pokud se akordeon nehodil nebo kaplan píseň na kytaru neuměl, zpíval sbor a capella. Sbor zpíval, jak sám podotkl i pan kaplan, „jak jim zobák narost“. K písním se obvykle nevraceli, nenacvičovali a nepracovali se záměrným vícehlasem.

(Terénní poznámky, 3. března 2016)

Vězeňský sbor zpíval s doprovodem kytary či akordeonu převážně něco, co bych označila jako *táborákové písně*, a společně s kaplanem vybírali repertoár a program právě zpívaných

písní také samotné odsouzené. Zpívají především pro radost, nesečvičují vícehlasé úpravy písní, nevytváří hudební pořad, jako to dělají výše popsané kapely. Vězeňský sbor zkouší jednou týdně a pro odsouzené je to především příležitost, jak se odreagovat, pobavit a zároveň splnit aktivitu z „programu zacházení“. Jejich cílem je společně „si zazpívat“ a kvalita výsledného produktu není prioritou.

Zpěv představuje pro odsouzené především potěšení, o čemž svědčí také uvolněná atmosféra během zkoušek, jak jsem ji popsala v terénních poznámkách. „Prostě ony si rády...“ řekl mi v rozhovoru kaplan, „je to takový jakoby..., zní to banálně, ony si rády zazpívají.“ Příjemně strávený čas a zábava ale nejsou jejich jedinou motivací, proč chodit do hudebního kroužku. Jako *sboristky* mohou odsouzené totiž opět získat různé benefity a privilegia v podobě vycházek, občerstvení, přístupu k hudebnímu nástroji, pochvaly a podobně.

Kromě materiálních výhod poskytuje sbor odsouzeným také platformu pro nové sociální vazby (spoluhráčky) a poskytuje jim nový sociální status sboristek. Podle muzikologa Benjamin Harberta má hudba schopnost vytvářet nové komunity a může do určité míry potlačovat rozdíly a běžné dělicí znaky, jakými jsou třeba věk, pohlaví a etnicita. Místo nich poskytuje nové hodnoty a tento nový společný zájem odsouzené stmeluje. Harbert doslova píše: „Affinity pulls together a more diverse group of people who find common interest in formal aesthetics of the music and performance practice.”⁴⁵ Tento efekt zmiňuje Harbert v kontextu provozování hudby ve vězení a podobné účinky se projevují také v českém vězeňském prostředí.

Jak aktivní provozování hudby ovlivňuje společnost v českých věznicích a zda dokáže některé vězně stmelit, na to jsem se během rozhovor ptala vedoucího sboru kaplana Pavla, který mi ze svého pohledu odhalil některá specifika sociálních vztahů mezi odsouzenými *sboristkami*.

LP: Myslíš si, že takovýhle aktivní muzicírování ve věznicích nějakým způsobem ovlivňuje společenské vazby mezi nimi? Ty vztahy?

Kaplan Pavel: Nó, mezi těma, co se toho aktivně účastní... v tom kroužku. Těch osm, devět, deset žen teda to je v tomhle případě. Tak to ovlivňuje nějak ty vazby.

LP: A jakým způsobem?

Kaplan Pavel: Zajímavé je pozorovat, jak ony si sedají. Takový ty kámošky vedle sebe, nebo

⁴⁵ Harbert, Benjamin J. ‘Only time: Musical means to the personal, the private and the polis at the Louisiana correctional institute for women’. *American Music*, 30/2, 2013, s. 225-226.

aby se viděly, a každá už má svý místo. Mně to taky vyhovuje. To je takový rituál. A nějak to tam prostě hraje roli... A jo, to je zase specifický vězeňský. Ony nesnáší jak malý děti, když někdo zpívá výrazně pěkně, nebo někdo řekne, že by se něco mělo zpívat jinak, že je to v těch notách. Někdo si dovolí znát noty a řekne, že to tam je jinak. Tak ostatní ženský se na ní naštvou, a dokonce jsou schopný říct, že jestli tadyta tam bude chodit, tak já tam nebudu chodit. Prostě když někdo něco příliš umí, tak to není dobrý. To jako mám co dělat, abych to nějak ukočíroval. Někdy se to ani úplně nepodaří. Ale to se moc neodpouští. Když někdo přinese hudební nástroj, musí to bejt nějakej člověk stravitelnej v tom kroužku, takovej nějakej pokornej, hodnej. Tak ten, když začne hrát, brnkat, tak to snesou. Ale když přijde nějaká suverénní ženská 'musí se zpívat tak a tak', tak to je rozhodí vztahově. A teďka se vytvoří skupinky, některý jsou s ní, některý jsou proti ní. Takový klany. A promítá se do toho ten jejich pospolitej život v tý komunitě těch padesáti žen... Ale k těm vtahům prostě – mají společný to, že si jdou zazpívat, společně – to je pojí v tu chvíli, mají stejnej zájem. To je ve vězení důležitý. A ten zájem je přeci jenom spojenej s nějakou, s nějakou produkcí hudby.

LP: Takže je možný, že se spolu třeba baví ženský, který by se jinak nebavily.

Kaplan Pavel: Jo, přesně. [...] Pak mezi nima začnou vznikat vazby. Tam z tý se vyklube kámoška tamtý.

LP: Tak to je pro ně asi taky hodně důležitý ve vězení mít nějaký přátele.

Kaplan Pavel: No, je no. Nenazval bych to přátele, takový spojenci jako.

LP: Jo, jo... Myslíš si, že to může budovat třeba nějakou důvěru? To, že společně chodí do toho kroužku, že společně zpívají...

Kaplan Pavel: Hele, trošku jo. Je tam takovej ten skupinovej rys, jako na takovejch těch terapeutickéjch skupinách, že se jako některý věci nevynášej ven. Ne jako, že by se to explicitně řeklo, ale tak nějak jako... Třeba když jsme mluvili o tom, že by členky kroužku měly dostat pochvalu nebo jít ven na vycházku mimořádnou za odměnu. Tak s tím ony se venku nechlubí, jako před ostatníma. [...] A když si zazpívá skupinka žen, tak je to spojí, ty vězenkyně, že my jsme tady teďka něco trošku jiného než ty ostatní a my se odreagujeme. Ony si to, to bych měl asi ještě zdůraznit, ony si toho považujou, že se odreagujou, že zapomenou. Když člověk aktivně zpívá a prožívá to, je v tom, tak zapomene na ty svý různý starosti a nechá se unýst.

(Pavel, 15. února 2017)

Jednou týdně večer po práci se odsouzené scházejí v jídelně ke zpěvu oblíbených písní. Sesednou se kolem stolu, každá na své obvyklé místo, a naplní tak jakýsi „rituál“, jak řekl v rozhovoru kaplan – začnou vězeňský hudební kroužek a *stanou se sborem*. Zpěv pro ně představuje sdílený zájem, který je ve vězeňském prostředí pojí, dělá z některých z nich

„spojence”. Díky hudebnímu kroužku ženy na určitý čas přestávají být pouze vězenkyněmi a přebírají novou identitu *sboristek*. Díky sboru se stávají součástí dočasně homogenní skupiny, která svým členům navíc poskytuje různá privilegia, jež je ještě více spojují a ponoukají k vzájemné důvěře. Když mají například získat nějakou odměnu, „s tím ony se venku před ostatními nechlubí”, stává se to jejich společným tajemstvím vůči ostatním, v tomto ohledu neprivilegovaným.

O vlivu účasti ve sboru na odsouzené píše ve své studii *Bars behind bars: the impact of a women's prison choir on social harmony* také muzikoložka Laya Silber⁴⁶. Podle ní je důležitým aspektem skupinových aktivit právě jejich vliv na identitu člověka. K tomu, aby odsouzení pozitivně rozvíjeli svou identitu a identifikaci se společností, musí mít možnost zakusit „normativní sociální situaci” („normative social situation”)⁴⁷. Podle Silber je potřeba, aby odsouzení zažívali pocit, že jsou smysluplnou, hodnotnou částí skupiny. Skupinové aktivity pak ovlivňují jedince na mnoha úrovních: podporují interakci, obětavost, odhodlání a komunikaci. Sborový zpěv, jakožto druh skupinové aktivity, má možnost disponovat takovými funkcemi a odsouzeným, kteří jsou během uvěznění odkázáni pouze na vztahy se svými spoluvězni, umožňuje vidět se v jiném světle a osvojit si novou identitu. Například zpěvem ve sboru rozšiřuje vězeň svou identitu kriminálního o identitu zpěváka ve sboru, který je součástí zpěváků ve sboru.

V kontrastu s pospolitostí a příjemnou atmosférou během hudebního kroužku pak stojí jiný sociální aspekt, na který mě kaplan Pavel v rozhovoru také upozornil. A tím je, jak uvádí zaměstnanci VS, závist. Odsouzené ženy těžce snášejí, když některá vyčnívá a je v něčem výrazně lepší. Takové případy vedou většinou k rozepřím a negativně ovlivní vztahy mezi nimi. „Prostě když někdo něco příliš umí, tak to není dobrý,” řekl kaplan Pavel.

Ve výše uvedených terénních poznámkách jsem zmínila, že sbor doprovází také jedna z odsouzených na akordeon. Je jedinou z odsouzených žen, která hraje na hudební nástroj a ve sboru tak zastává o trochu více vůdčí roli než ostatní. Během svých návštěv ve věznici jsem s ní vedla rozhovor a mimo jiné jsem se jí zeptala na to, jak spoluvězenkyně snáší její vyšší hudební vzdělání, a poznamenala si to:

„A paní Evo, stalo se vám někdy, že na vás byly ženský nepřijemný, že vám záviděly, že třeba vy umíte zpívat, hrajete na harmoniku a tak a oni ne?” „Jo, určitě stalo. To je pořád.” Na tento

⁴⁶ Silber, Laya. ‘Bars behind bars: the impact of a women's prison choir on social harmony’. *Music Education Research*, 7/2, 2005, s. 251-271.

⁴⁷ Silber, Laya. ‘Bars behind bars: the impact of a women's prison choir on social harmony’. *Music Education Research*, 7/2, 2005, s. 252.

„fenomén“ mě hned v úvodu upozorňovala již paní vychovatelka i kaplan Pavel. V ženském vězení panuje určitá rivalita. Ženy si navzájem závidějí v podstatě každou maličkost, a pokud můžou, navzájem se hned pomlouvají a stěžují si.

(Terénní poznámky, 3. března 2016)

Odpověď paní Evy potvrzuje, že odsouzené ženy snášejí s nelibostí, když některá spoluvězenkyně vyčnívá z davu a umí něco výrazně lépe. Cítí se pak zřejmě ohrožené tím, jak se domnívá kaplan Pavel, že by jim vedoucí kroužku mohl nadřžovat. Nepřímo tak vyžadují naprostou rovnocennost, a to i přesto, že dobrá hudebnice by mohla pozvednout úroveň celého uskupení. Cílem a funkcí kroužku tedy není zdokonalování uměleckých či estetických kvalit, ale společné nezávazné muzicírování, při kterém jsou si všechny rovny, nemusí proti nikomu soupeřit a mohou být uvolněné.

Když do kolektivu vstoupí nějaká taková *umělkyně* a není dostatečně „pokorná“, obvykle se stane terčem nepříjemných narážek, anebo dokonce tím, kdo rozbije zmíněnou pospolitost. Ostatní odsouzené pak utvoří „klany“ stojící „s ní“ nebo „proti ní“ a takové rozepře a společenské rozdělení se pak, podle kaplana Pavla, promítají do zbytku jejich vězeňského života.

Obecně se tedy dá říct, že vězeňský sbor představuje pro odsouzené, stejně jako hudba ve svých ostatních výše popsaných podobách, především odreagování a pobavení. „Když člověk aktivně zpívá a prožívá to, je v tom, tak zapomene na ty své různé starosti a nechá se unýst,“ řekl v rozhovoru kaplan Pavel. Stav, kdy se člověk plně poddává vykonávané činnosti, zapomene na okolní realitu a běžný tok času pro něj přestane mít stejný význam, popsal psycholog Mihaly Csikszentmihalyi⁴⁸ a definoval jej jako takzvaný stav „flow“. Jedná se o rozpoložení, ve kterém se člověk intenzivně soustředí na přítomný okamžik, ztrácí pojem o čase, je pozitivně naladěný, plně zapojen do řešeného úkolu a podobně. Tento stav podněcuje práci s emocemi a v důsledku příznivě působí na náladu. Jedním z typických příkladů činnosti, při které se člověk dostává do stavu „flow“, jsou právě hudební aktivity, a obzvlášť její živé provozování. Stejně účinky zažívají také odsouzení, kteří mají přístup k hudbě.

Dočasné vytržení z nelibé reality a pobavení nejsou ale jediným efektem, který hudba na odsouzené má. Při uvěznění jsou lidé vytržení ze svých sociálních vazeb a ocitají se, jak píše muzikolog Benjamin Habert, v „nekomunitním“ prostředí, kde jsou součástí „obecné populace“. Někteří pak zjišťují, že hudba se může stát „zásadním sociálním zdrojem“ a může

⁴⁸ Csikszentmihalyi, Mihaly. *Beyond Boredom and Anxiety: Experiencing Flow in Work and Play*, San Francisco: Jossey-Bass, 1975.

poskytovat rozptýlení ve vězeňském životě. Její schopnost „pohltnout mysl“ umožňuje dočasný únik z vězeňské reality. A dalším významným faktorem, který s sebou hudba přináší, je poskytnutí platformy pro utváření sociálních vztahů. Hudba může vyvolávat pocit sounáležitosti, jež podporuje navazování přátelských vztahů, nebo alespoň „spojenectví“, které je v „totálním“, izolovaném prostředí obtížnější. Díky sboru vzniká pro odsouzené bezpečný „prostor“, ve kterém si jeho členové vzájemně do určité míry důvěřují (sdílí určitá „tajemství“) a mohou tvořit částečně privilegovanou skupinu (vycházky, benefity). To je spojuje a tvoří z nich dočasně homogenní skupinu.

Hudba při bohoslužbách a duchovních kroužcích

Někteří vězni si odpykávají svůj trest na odděleních, kde nemají možnost navštěvovat hudební kroužek ani hrát na hudební nástroj, a jejich jediné setkání s hudební produkcí je během bohoslužby nebo v rámci duchovních kroužků, kde kaplan s vězni často zpívá náboženské písně. Když jsem se proto některých odsouzených v rámci anonymního dotazníku ptala na jejich hudební zážitky ve vězení, často uváděli právě zpěv duchovních písní jako svůj jediný kontakt s aktivním muzicírováním.

Václav: Velmi nerad bych chtěl být negativní, ale musím napsat, že hudba, tak jak jsem ji znal před svým uvězněním, pro mne, zde ve vězení, ztratila hodně ze svého kouzla. Objevil jsem zde ve vězení, co se hudby týče, něco nového, co mne opravdu velmi obohacuje, a je to hudba s náboženskou tematikou. Tím, že se mohu do hudby aktivně zapojit svým zpěvem, mně pomáhá ji také více prožívat. Je to určitě podmíněno tím, že až zde ve vězení jsem objevil svou víru.

Mírek: Zatím jenom při bohoslužbách, pan kaplan hraje perfektně na gitare, a taky zpívá. No a my všichni se snažíme taky zpívat, i když něco je dost těžké na naši souhru v hlasech. Ale aspoň na chvíli se odreaguju od toho světa, ve kterým jsem se ocitl.

Tomáš: Chválíme zde našeho Nebeského Otce zpěvem každou druhou neděli při bohoslužbě, a ve středu na biblickém kroužku. Taky si občas zabroukám mnou oblíbené melodie od různých hudebních producentů.

(13. února 2017)

Fakt, že mnoho odsouzených se s hudbou setkává jen díky bohoslužbám, poukazuje na moc, kterou v této oblasti duchovní služba disponuje. Jak jsem již ukázala výše, jsou to právě

kaplani, kdo mívá aktivní muzicírování ve vězení nejčastěji na starosti - pořádají koncerty, vedou „hudební kroužky“ a aktivně se hudbě věnují také v rámci „duchovních kroužků“ a bohoslužeb. Zdá se tedy, že na rozdíl od zbytku VS duchovní služba hudbu využívá jako nástroj při práci s odsouzenými. A jak naznačuje výpověď pana Václava, organizování hudebního vyžití vězňů kaplany může napomoci jejich pastorační roli (šíření křesťanství) v tomto prostředí.

Ve vězení se člověk totiž ocitá v emocionálně obtížné situaci, a jak vyplývá například z rozhovorů s kaplany vězeňské duchovní služby, někteří odsouzení se více zabývají svým duševním životem a obracejí se do svého vnitřního světa. Z citované výpovědi pana Václava se zdá, jako by vlivem provozování a prožívání duchovní hudby (k jiné ani neměl přístup) ztratila ostatní hudba schopnost na něj působit. Pan Václav se obrátil na křesťanskou víru až po svém nástupu do vězení, a tím, že se mohl do písni s náboženskou tematikou „aktivně zapojit svým zpěvem“, mohl hudbu také na rozdíl od jiné více prožít a ostatní hudba pak pro něj začala být méně důležitá a přínosná.

Muzicírování

Mimo oficiální hudební aktivity mají na některých odděleních odsouzení také přístup k hudebnímu nástroji. Ve svém volném čase si jej mohou od vychovatele vypůjčit a buď individuálně cvičit, zahrát si a zazpívat s ostatními spoluvězni, anebo v některých věznicích mají dokonce možnost navštěvovat se spoluvězni zkušebnu a zakládají tak kapely a různá uskupení. Jak vyplývá z následujících citací, které čerpám z rozhovorů, dotazníků a korespondence s vězni, provozování hudby pro odsouzené nejčastěji představuje možnost odreagování a smysluplného trávení volného času.

Karel: Pro mě to znamená relax... Jediný luxus, co tu je, je čas. Tady máte tolik času, jako venku nikdy. Člověk tu nemá žádnou starost, o všechno je postaráno. Nevědí, co s tím časem. Cvičí, polehávají, žerou prášky na spaní... Ta muzika pro mě se změnila v tom, že já hraju věci, co bych jinak nehrál. Začal jsem hrát víc i české písně. Já tím zabiju denně tak pět až šest hodin.

(Karel, 17. října 2016)

František: Když mám možnost se hudbě věnovat – hrát, zpívat nebo poslechnout si koncert, pak je to smysluplné využití volného času.

(František, 13. února 2017)

Vladimír: Pár lidí jsem tu viděl i zpívat a hned jsem se zaposlouchal. Jeden zpíval a někteří se přidali a další hrál na takovou strunu z provázku přivázanou ke stolu. Taky jsem tu viděl i nadaného bubeníka. Taky občas beat box. I ten rap jsem už zaslechnul. To vše je velice ojedinělé, tudíž vzácnost. Měl jsem z toho zvláštní pocit, až skoro takové jako (přidat se).

(Vladimír, 13. února 2017)

Martin: Vnímám na rukou jiné svaly... Prostě hrát neustále mění i to, jak tělo vypadá. V podstatě jsem i spokojenej, v podstatě to беру jako hudební tábor. Ani to jinak neumím vnímat. Nic jiného než čtení a hraní tu nedělám.

(Martin, 23. února 2017)

Z uvedených citací vyplývá, že hra na nástroj a zpěv jsou pro vězně, pro které je hudba v životě důležitá, především prostředkem, jak si ukrátit volný čas. Hudební aktivity poskytují zážitek, který zahrnuje přestrukturování vnímání času, jež má pro ně v trestu odnětí svobody jiný význam. Odsouzení nemusí pečovat o své denní potřeby, jako je například jídlo nebo ošacení, a jejich každodenní rozvrh je pevně ohraničený budíčkem a večerkou. Na většině oddělení se tak vězni potýkají s „přebytkem“ volného času, který si krátí třeba právě hudbou.

Díky hře na nástroj se mohou dostat do výše zmíněného stavu takzvané „flow“, ve kterém plyne „jiný“ než „běžný“ čas. Mohou se ponořit do vykonávané činnosti a zapomenout na okolní realitu. A to je pro odsouzené, jak už jsem ukázala také v předchozích kapitolách, výrazný benefit ve vězeňském životě.

Vztahu mezi hudbou a vnímáním času ve vězení se ve své studii⁴⁹ věnuje také již zmíněný muzikolog Benjamin Harbert. Podle něj hudba odsouzeným poskytuje zkušenost sebe sama ve vztahu k hudebnímu světu a proměňuje tak osobní vztah k času. Odsouzený se ve vězení ocitá v situaci, ve které většinou není schopný soustředit se na budoucnost a více se upíná na přítomnost a minulost - „čekající, zatížen časem“ („waiting, burdened by time“). V tomto případě může provozování hudby přestrukturovat vnímání času a napomoci boji proti „stázi“ („stasis“) a „diskontinuitě“ („discontinuity“), pro které v této práci používám termín „stagnace“. Tento efekt, který hudba v člověku vyvolává, nazývá Harbert „dočasnou transcendencí“ („temporal transcendency“). Ta může, podle něj, vznikat díky schopnosti interaktivní hry rozvíjet v kontrastu k „vězeňskému světu“ „osobní estetický svět“. („This interactive play has the capacity of unfolding a personal aesthetic world that stands

⁴⁹Harbert, Benjamin J. 'Only time: Musical means to the personal, the private and the polis at the Louisiana correctional institute for women'. *American Music*, 30/2, 2013, s. 203-240.

in contrast with the prison world.”⁵⁰)

Rutina a tento neustálý koloběh stabilního rozvrhu, které jsou pro „totální” instituci příznačné, může v odsouzených vytvářet deprimující pocit *stagnace*. Ve vězení jsou sice vězni, kteří „nevědí, co s časem”, nevyvíjejí žádnou aktivní činnost a pouze čekají, až si takzvaně odsedí vyměřený čas trestu. Vedle nich ale „sedí” také odsouzení, kteří mají chuť se ve svých dovednostech zlepšovat, a právě pro ty může být hra na nástroj prostředkem k naplnění těchto potřeb a může napomoci ke zlepšení kvality jejich života.

Vězni v rozhovorech často zmiňují, že pokud se mohou věnovat hudbě, je to pro ně „smysluplné využití volného času”. Domnívám se, že pro tu část odsouzených, kteří mají ambice i ve vězení získávat nové dovednosti, „zdokonalovat se”, je hra na hudební nástroj jednou z možných cest, jak nepropadnout pocitu stagnace a další „psychické nepohodě”. Na tento fakt mě během kolektivního rozhovoru s odsouzenými z „duchovního kroužku” upozornil i pan Petr:

Petr: Něco jiného je, když to posloucháš, a když to produkuješ. Jde o to, že lidi na sobě chtějí nějak pracovat.

(18. října 2016)

Ve snaze ukrátit si čas a získat další dovednosti se tak někteří vězni učí nový repertoár, cvičí techniku hry anebo začínají hrát na hudební nástroj, většinou na kytaru, zcela od začátku. K tomu jim často pomáhají někteří zkušenější spoluvězni, jako například pan Karel, se kterým jsem se ve vězení setkala a který je profesionálním kytaristou. Vyprávěl mi, že na svobodě byl zvyklý cvičit a hrát každý den, a vězeňská opatření a podmínky, za kterých může kytaru využívat, jsou proto pro něj tvrdé a skličující.

Karel: Když jsem nastoupil výkon trestu bez kytary, před Vánoce, byl jsem bez kytary dva měsíce. Povolit to mohl jen speciální pedagog. [...] Trsátka mám z telefonní karty. Než jsem sehnal šmirgl papír, tak jsem to brousil o podlahu, o beton. Z jedné karty udělám čtyři trsátka.

(Karel, 17. října 2016)

I přes různé překážky se ale panu Karlovi daří ve vězení na kytaru hrát. Vyjednal si u speciálního pedagoga možnost jejího vypůjčení a svépomocí si opatřil potřebné doplňky

⁵⁰ Harbert, Benjamin J. ‘Only time: Musical means to the personal, the private and the polis at the Louisiana correctional institute for women’. *American Music*, 30/2, 2013, s. 213.

(trsatka z telefonních karet). Karel mi mimo jiné v rozhovoru svěřil, že by rád ve vězení založil také kapelu. Chybí mu ale zatím spoluhráči. Také proto se jal vyučovat dva své spoluvězně, kteří projevíli o hru na kytaru zájem. „Ten jeden chtěl umět Turecký pochod. To je tady teď hroznej hit. On se to učil Honza, tak ostatní to chtěli taky umět,” pokračoval v uvedeném rozhovoru pan Karel.

Vzájemná výuka hry na kytaru je ve vězení častá a motivací odsouzených bývá obvykle zábava, kterou mohou zaplnit volný čas, a taktéž přání naučit se něco nového. Jak ale během rozhovorů uvedlo mnoho odsouzených, tento nově projevený zájem byl spjatý pouze s dobou pobytu „za mřížemi” a na svobodě se mu pak již nevěnovali.

Potlačená muzikalita ve vězení

Krátit si čas v trestu odnětí svobody hudbou ale není pro každého. Složitá situace uvěznění těžce doléhá na psychické rozpoložení člověka a během výzkumu jsem se tak setkala například s odsouzeným, jemuž v tomto prostředí nebylo *do zpěvu*. Jednalo se přitom o amatérského zpěváka, který v dětství navštěvoval sbor a k hudbě měl tedy blízko.

Radim: Když jsem se dostal do vězení, tak mi trvalo několik let, než jsem začal zpívat... I ta situace ve mně vyvolávala pocity jako nezpívat.

(Radim, 18. října 2016)

Pan Radim v rozhovoru vzpomínal, že i přesto, že má hudbu rád a hudbě se na svobodě více méně aktivně věnoval, na začátku výkonu trestu odnětí svobody nebyl schopný v jejím provozování pokračovat. Tento stav, kdy mu zpěv „za mřížemi” přišel nepřístupný a nepřístupný, trval prý dokonce několik let.

S podobnou reakcí, kdy represivní vězeňské prostředí zasáhlo do hudebního prožívání odsouzeného, jsem se setkala také při rozhovoru s panem Lukášem, který mi vyprávěl o tom, jakou hudbu ve vězení poslouchá, respektive neposlouchá.

Lukáš: Já mám rád jazz, ale na tu atmosféru tady je to složitý, nemám na to trpělivost.

(Lukáš, 18. října 2016)

Dle těchto výpovědí se zdá, že vztah člověka k hudbě je mimo jiné podmíněn prostředím, v jakém se jí věnuje. Stísněná a depresivní atmosféra věznice v některých odsouzených potlačuje chuť se hudbě vůbec věnovat. Dle jejich slov jim okolnosti uvěznění *znemožňují*

prožívat hudbu a smýšlet o ní stejným způsobem jako *venku*, a tak některé podoby hudby nenacházejí v jejich vězeňských životech místo.

Autonomní hudební aktivity v „totálním” prostředí

V rámci proorganizované a hierarchizované instituce věznice stojí hudební aktivity mimo centrální organizaci, jsou decentralizované. Vězeňský systém s nimi vědomě nepracuje a ponechává v tomto ohledu věznicím i jednotlivým zaměstnancům VS určitou autonomii. Právě ti určují každou formu muzicírování a ostatních hudebních aktivit, které mohou využívat při práci s vězni. Na tento fakt upozornil již kaplan Jan v rozhovoru uvedeném na začátku kapitoly: „Jako když to někdo uchopí a někdo to vede a řekne dobře, ale budete hrát to a to a budete to hrát tehdy a tehdy. To se všechno dá udělat.”

Vliv hudby na člověka a potenciál jejího působení a využití si, dle mých dosavadních pozorování, spíše než VS uvědomují více kaplani vězeňské duchovní služby. I oni vědí, že hudební aktivity jistě nejsou samospasitelným prostředkem nápravy zločinců, ale jak ukazuje výzkum, pro ty vězně, pro které je hudba v životě důležitá, mohou sehrát významnou roli v prožívání trestu odnětí svobody a pozitivně je ovlivnit.

Z dosud uvedených argumentů vyplývá, že muzicírování, a hudba obecně, má schopnost dočasně proměnit vnímání času („hudební čas”), poskytuje odsouzeným „únik z reality”, vytváří zážitky, vyvolává vzpomínky, eliminuje pocit „stagnace” a poskytuje platformu pro rozšíření identity vězně a získání nových sociálních vazeb. Ve vztahu k věznici jsou hudební aktivity pro odsouzené navíc motivací ke „slušnému chování” a zaměstnávají je „neškodnou” činností.

Že hudba může mít na člověka vliv a může se stát součástí nápravného procesu, si povšimli kaplani, s nimiž jsem během výzkumu spolupracovala, a tento svůj názor při společných hovorech často zmiňovali. Stejně jako například kaplan Pavel:

LP:...mi přijde, že to může mít velkej účinek na ty vězně, že to může být velmi prospěšná věc...

Kaplan Pavel: A je to prostředek speciální, jak na ně působit.

LP: Má podle tebe hudba, nebo ta možnost muzicírovat i hudbu poslouchat ve vězení, schopnost člověka „napravit”?

Kaplan Pavel: No. Může být, nebo se stávat významnou součástí toho celého procesu. A kromě toho může člověka velice povznést, teď, aktuálně - ne dlouhodobě, ale aktuálně. A pokaždý znova. A někdy naštvat třeba, když ta hudba je špatná. Což je taky dobrý. v tu

chvíli je to normální člověk, co je naštvanej, že hudba je mizerná, a není to vězeň, jo. To taky může být dobrý. [...] Hele, sedí čtyři vězni a vykládají si, jak támhleten vychovatel je blbej, a támhleten bachař je blbej, támhleten zase mu nosí tajně jídlo, a jak je to dobrý. Žijou tím, že jsou vězni. A najednou prostě nemaj tu hudbu jako kulisu, ale skutečně dojde k nějakému hudebnímu zážitku nebo k nějakému jinému kulturnímu - jakýmukoliv, a najednou se baví o něčem a nejsou to vězni, jsou to dva lidi, kteří rozuměj něčemu. [...] Ta hudba má v tom ale specifickou úlohu.

(kaplan Pavel, 15. února 2017)

Hudba vytváří celou řadu efektů, které ovlivňují aktuální stav i psychiku člověka, a podle kaplana Pavla jde o „speciální prostředek, jak na odsouzené působit“. Již dříve v rozhovoru mi vysvětloval, že se snaží s vězni *pracovat* skrze „řízený poslech hudby“ nebo třeba skrze výběr písní s příhodným textem, a z této citace je patrné, že si uvědomuje i další aspekty jejího vlivu a hudbu vidí jako „významnou součást“ procesu nápravy odsouzeného.

Kromě toho, že hudba odsouzeným umožňuje rozšířit identitu odsouzeného (posluchač, muzikant, zpěvák ap.), upozorňuje kaplan Pavel také na moment „dočasného povznesení“ hudbou. Hudební zážitek sice dokáže vzbudit potlačené či skryté emoce, zprostředkovat identitu „normálního člověka“, „únik z reality“, proměnu vnímání času a podobně, ale většina z těchto účinků jsou pouze „dočasné“, trvají po dobu danou hudební událostí.

Z výčtu uvedených vlastností se zdá, že hudba v prostředí „totální instituce“ poskytuje odsouzeným určitý přechodný pocit *svobody*. Do „vnitřního světa“ emocí, vzpomínek, představ a myšlenek již kontrola VS nemůže zasáhnout a tento subjektivní „hudební prostor“, ve kterém plyne „hudební čas“, se stává takzvanou „dočasnou autonomní zónou“, jak jsem zmínila již dříve v této práci. V rámci vězeňského systému tak fungují *autonomní* hudební aktivity, které nepodléhají centrální kontrole a ponechávají si svou svobodu nejen v rámci výskytu (kdy a v jaké podobě), ale také ve svých účincích na odsouzené (pocit svobody).

Závěr

Podoby a funkce hudby v českých věznicích: současný stav

Cílem této práce bylo zmapovat podoby a funkce hudby v českém vězeňství. Na základě terénního výzkumu, jehož součástí byla především terénní pozorování a rozhovory s vězni a zaměstnanci VS, jsem popsala, v jakých formách se hudba ve věznicích objevuje, jaká je její pozice ve vězeňském systému a jak působí na odsouzené. Na problematiku hudby v českém vězeňství jsem tedy pohlížela jak z perspektivy VS, tak samotných odsouzených. Tyto poznatky jsem se pokusila za pomoci teoretické literatury dále interpretovat, a odhalit tak některé významy, které hudba v tomto specifickém prostředí má.

Hudba vstupuje do vězení ve třech základních podobách jako reprodukováná hudba (rádio, televize, CD), živá hudba k poslechu (koncerty) a aktivní muzicírování. V rámci vězeňského systému fungují hudební aktivity decentralizovaně, nepodléhají jednotnému plánu ani plošné kontrole a jejich existence, náplň a provedení jsou proto zcela v moci jednotlivých věznic a jejich zaměstnanců. Během svého výzkumu jsem se nejčastěji setkávala s kaplany vězeňské duchovní služby, kteří se v hudebních aktivitách ve věznicích právě obvykle angažují.

V rámci hierarchizované a hustě proorganizované vězeňské instituce je tato decentralizovanost hudebních aktivit překvapivým faktem, který poukazuje k určité výlučnosti hudby ve vězeňském systému. Zdá se totiž, že hudba zde funguje do značné míry nahodile. Hudební aktivity nepodléhají jednotné kontrole shora a nemají pevně stanovený plán ani cíle. Výzkum ukazuje, že hudba na jednu stranu představuje ve vězení určitý „ostrůvek svobody“, na druhou stranu je ale méně využívaná, než by bylo prospěšné.

Při svém uvažování nad působením hudby na odsouzené vycházím z premisy, že hudební prožívání se vlivem uvěznění proměňuje. Z výzkumu vyplývá, že v trestu odnětí svobody může mít hudba skutečně zcela „specifickou funkci“. Vězni v rozhovorech uvádí, že poslech hudby jim pomáhá vytvářet „vlastní svět“, ve kterém mohou prožívat skryté či potlačené emoce, představy a vzpomínky. Mnoho z účinků, které odsouzení popisují, pociťuje nejspíš i většina svobodných lidí, výzkum ale ukazuje, že ve vězeňském prostředí působí často intenzivněji. Pro odsouzené představují jmenované účinky často hodnoty, které v prostředí „totální instituce“ jinak těžko nalézají, a mají tak pro ně právě onen „specifický

význam". V situaci odnětí svobody, ve kterém člověk čelí nedostatku smyslových podnětů, se pak například i poslech hudby z rádia stává něčím nevšedním.

Zážitek spojený s poslechem hudby je pro odsouzené cenným vytržením z každodenní rutiny a pomáhá jim zapomenout na nepříjemnou realitu všedního dne. Právě možnost mít šanci „něco zažít“ je aspekt, kterého si vězni váží a dává jim pocit „naplnění“. Výpovědi odsouzených ukázaly, že hudba má schopnost kompenzovat některé nedostatky spojené s trestem odnětí svobody a dokáže vyvolat potlačené emoce a „nasytit člověka“. To jsou aspekty, které výrazně ovlivňují jeho psychické rozpoložení, a ukazuje se tak, že hudba v mnoha případech pečuje o duševní zdraví odsouzených a pomáhá jim „překonávat“ výkon trestu odnětí svobody.

Ačkoliv jsem popsala fungování hudby ve vězeňském systému jako nahodilé, i přesto podléhá přístup k ní značné restrikci. Odsouzení nemohou poslouchat vždy, co chtějí a kdy chtějí. Ve vězení nemohou mít záznamová zařízení, a proto je i poslech hudby značně omezený. Vězni jsou odkázáni pouze na hudbu z televize, rádia nebo v některých případech také z CD. Většina z nich je tedy během výkonu trestu „odsouzená“ poslouchat pouze hudbu z veřejného vysílání s omezenou možností výběru hudebního obsahu, a to ve „volném čase“ řízeném podle rozvrhu stanoveného shora.

Možnosti rozhlasových stanic přitom oproti těm televizním mnohonásobně rozšiřují paletu hudebních stylů a žánrů dostupných „za mřížemi“ a nabízí odsouzeným „soukromý“ poslech „vlastní“ hudby. Odsouzený nemusí být ve společné místnosti, má možnost pustit si „soukromě“ rádio v cele. Tento pocit soukromí a intimity může navíc prohloubit poslechem ze sluchátek.

V situaci uvěznění má podle vězeňského kaplana hudba zcela specifickou úlohu. Pro vězně, který je zavřený v cele a po několika týdnech se mu podaří získat přijímač, se poslech rádia stává „zážitkem“. Odsouzený je uzamčen v holé místnosti bez vizuální stimulace, ze které „nevycházejí zvuky“, a většina toho, co slyší, k němu přichází zvnějšku vězeňské cely. Když se do tohoto prostředí a „nastavení“ člověka dostane hudba, jde o nevšední situaci, jejíž prožívání je navíc umocněno smyslovou deprivací, která zkušenost oproti životu na svobodě proměňuje.

Jedním z aspektů reprodukováné hudby přicházející do vězení na vlnách veřejného vysílání je její naprostá totožnost s tou, která zní mimo zdi věznice na svobodě. Na rozdíl od jídla, šatstva nebo zařízení věznice vstupuje hudba do vězeňského prostředí v nezměněné podobě a odsouzení mohou poslouchat stejnou hudbu jako mimo věznici. Skrze poslech rádia či televize získávají možnost po určitou dobu participovat na vnějším světě, a to plně

ve smyslu akustické kvality konzumované hudby, která jim dočasně umožňuje cítit se jako svobodní.

Jeden z odsouzených v rozhovoru zmiňoval, že poslech hudby na sluchátka mu připadá „civilní“. Vyvolává v něm vzpomínky na situace před uvězněním, na chvíle doma s jeho ženou a připomíná mu jeho občanský život. Ukazuje se, že hudba vězňům umožňuje skrze vzpomínky „znovu prožít“ pocity svobodného člověka a pocítit potlačenou občanskou identitu. V prostředí „totální instituce“, která od počátku systematicky potlačuje civilní identitu odsouzených (jsou jim odebrány osobní věci, dostávají vězeňskou uniformu, číslo a tak podobně), hraje tento aspekt významnou roli. Když jsem se odsouzených ptala, jaký má pro ně hudba ve vězení význam, nejčastěji zmiňovali právě „únik z reality uvěznění“.

Tento účinek působí pozitivně nejen na aktuální prožívání života ve vězení, ale domnívám se, že při promyšleném využití by mohl fungovat také jako jeden z nástrojů VS, jak na odsouzené pozitivně působit a snižovat pravděpodobnost recidivy. Identita vězně, kterou totiž člověk s nástupem do výkonu trestu odnětí svobody získává a svým dalším pobytem upevňuje, prohlubuje jeho zločinné dovednosti a smýšlení. Vězni během výkonu trestu sdílí své znalosti a vzájemně se učí, jak zločin provést lépe a zůstat déle na svobodě. V tomto kontextu pak může hudba figurovat jednak „povrchně“ jako nástroj pro rozptýlení od nekalostí a trávení času „smysluplnou činností“, zároveň ale působí „niterně“, otevírá vnitřní prostor, do kterého vězni „unikají“, a mohou tak *dočasně* potlačit identitu vězně a zapomenout na ni.

Muzikoložka Laya Silber píše, že k tomu, aby odsouzení pozitivně rozvíjeli svou identitu a identifikaci se společností, musí mít možnost zažívat „normativní“ situace, tedy situace, které jsou v souladu s normami většinové, nezločinné společnosti. Výzkum ukazuje, že například koncerty vystupujících kapel zvenčí nebo členství v hudebním souboru umožňují tyto situace, ve kterých se běžně ocitají také „normální“ lidé, zažívat. Stejně jako o tom píše Silber, potvrdilo se také během mého bádání, že hudební aktivity poskytují platformu, na které mohou odsouzení rozšířit identitu vězně například o identitu posluchače, člena kapely, sboristky a podobně. Odsouzení se tak dostávají do „normální“ společenské pozice a zažívají „normativní“ situaci, díky které se učí, jak se lépe začlenit zpět do společnosti.

Koncerty kapel zvenčí sice nejsou ve vězení ničím neobvyklým (pokud si jejich organizaci vezme některý zaměstnanec na starost, pak se konají i několikrát v roce), i přesto se pro odsouzené jedná o nevšední událost, která je pro ně vytržením z každodenní rutiny. Koncert je pro ně zážitkem, který dočasně proměňuje způsob prožívání uvěznění a může představovat „psychické naplnění“. Díky *zážitku* získávají vězni společné téma, o kterém

mohou rozmlouvat a popsat jej například v dopise svým blízkým. Náplní jejich vězeňského života se tak stává něco nevězeňského a tato civilní aktivita jim dopřává částečně uniknout realitě a identitě vězně a zakusit právě onen běžný civilní zážitek, který napomáhá vytváření a udržování vazby se společností.

Prostor věznice, ve kterém se vystoupení odehrává, se dočasně proměňuje v „koncertní sál“ či „hudební klub“. Příjezd vystupujících do věznice znamená pro odsouzené možnost setkat se s „novými“ lidmi zvenku (kteří nejsou zaměstnanci VS) v „novém prostředí“. Společně s nimi jsou součástí časově omezené události, která je pro všechny zúčastněné nevšední a nabourává rutinní prožívání. Ve své práci ukazují, že v součinnosti s hudbou, která ovlivňuje vnímání toku času, působí na emoce a umožňuje vytvořit si „vnitřní prostor“ s vlastními pravidly, funguje vězeňský koncert jako platforma pro vznik takzvané dočasné autonomní zóny.

Tento koncept uvedl v knize „The Temporary Autonomous Zone“ filozof Hakim Bey a popisuje jím proces, jak se na omezenou dobu vymanit z područí autority. „Dočasná autonomní zóna“ představuje podle Beye alternativu k revoluci. Revoluční pokusy považuje za obtížně naplnitelné a za „zbytečné mučednictví“, stejně jako je pro vězně zbytečné chtít náhle opustit vězení. „Dočasná autonomní zóna“ proto neusiluje o trvalost, ale upřednostňuje možnost uskutečnit danou představu *tady* a *ted'*. Skrze jedinečnou událost, která trvá omezenou dobu v dočasně proměněném prostoru, jsou účastníci vytrženi ze stereotypu a ocitají se v prostředí nabízejícím dočasnou pospolitost a „svobodné prožívání“. V trestu odnětí svobody nemají totiž odsouzení příležitost některé emoce prožívat, vězeňské prostředí je buď nepodněcuje, nebo dokonce potlačuje. V rámci „dočasné autonomní zóny“ tak mají příležitost být na omezenou dobu ve svém vnitřním světě a cítit se a přemýšlet svobodně.

Vedle reprodukované hudby a živých koncertních vystoupení je pak součástí vězeňského hudebního života také muzicírování samotných odsouzených. Ti mají na některých odděleních příležitost účastnit se „hudebních kroužků“ organizovaných vedením věznice. Ve své práci popisují fungování vězeňských kapel a sboru, se kterými jsem se během výzkumu setkala. Za předpokladu, že někdo ze zaměstnanců VS zpřístupní odsouzeným hudební nástroj, mohou mimo oficiálně vedené hudební aktivity muzicírovat také individuálně. Vězni tak cvičí a vzájemně se vyučují na nástroje, hrají a zpívají se spoluvězni nebo třeba zakládají vlastní kapely.

Aktivní provozování hudby znamená pro odsouzené nejčastěji způsob, jak „smysluplně“ využít čas, který má pro ně v trestu odnětí svobody zcela jiný význam. Díky „ponoření“ se do procesu muzicírování zažívají stav „flow“, během kterého dochází

k proměně vnímání času, což jim pomáhá bojovat s pocitem stagnace. Muzicírování vězňům opět poskytuje „únik z reality“, vyvolává vzpomínky, nabízí rozšíření identity a působí na utváření sociálních vazeb mezi odsouzenými. Kromě těchto aspektů nabízí aktivní provozování hudby také různé materiální benefity, jako jsou přístup k hudebnímu nástroji, vycházky, možnost vystoupit s hudebním tělesem mimo věznici nebo třeba udělení pochvaly.

Má sonda do několika českých věznic ukázala, že hudba a s ní spojené aktivity mohou ovlivnit prožívání pobytu ve vězení a mají potenciál stát se nástrojem, jak na vězně pozitivně působit. Nechci tvrdit, že hudba je samospasitelným klíčem k nápravě odsouzených. Stejně jako někteří zaměstnanci VS a vězni se ale domnívám, že při promyšleném využití může v tomto procesu sehrát svou roli a může spolupůsobit na psychický stav, chování, sebereflexi a resocializaci vězňů. Vězeňská služba však zatím s hudbou nijak specificky nepracuje, což se vzhledem k výše řečenému jeví jako velká příležitost a výzva.

Výzvy do budoucna

Ve své práci jsem se na základě výběrových sond do čtyř českých věznic pokusila mapovat různé podoby hudební zkušenosti ve vězení a odhalit některé mechanismy jejího působení na odsouzené. Jelikož jde o první takový výzkum u nás, musela jsem postupovat zcela od začátku. Zaměřila jsem se proto především na popis stavu hudebních aktivit a přístupu k hudbě v českých věznicích. Zároveň jsem se pokusila aspoň prozatím interpretovat některé funkce a účinky hudby ve specifickém prostředí věznice. Tyto poznatky je možné dále rozšiřovat o data z dalších českých věznic, které jsem prozatím z kapacitních důvodů do výzkumu nezahrnula nebo jsem do nich zatím neměla přístup. Pro hlubší uchopení tématu a pronikavější interpretaci je pak třeba ukotvit výzkum pevněji teoreticky, na což vzhledem k neprobádanosti českého vězeňského prostředí a komplikovanosti terénu a sběru dat v diplomové práci již nezbyl prostor.

Protože hudba, jak jsem ukázala, funguje ve vězeňském systému do značné míry nahodile, předpokládám, že rozšířený výzkum v dalších věznicích přinese také některé nové poznatky. Ukazuje se, že především v oblasti „vězeňského muzicírování“, které se odvíjí od hudebních schopností odsouzených, je terén českých věznic velmi proměnlivý a zatím stále málo probádaný. Dalším zajímavým aspektem, kterému jsem se v této práci věnovala jen okrajově, je vztah kaplanů vězeňské duchovní služby k hudbě a hudebním aktivitám. Právě oni se totiž v tomto ohledu často angažují a z rozhovorů vyplývá, že si uvědomují

některé její účinky a vnímají ji jako nástroj působení na odsouzené. V této souvislosti zmiňovali například ovlivňování vězňů skrze řízený poslech hudby.

Kromě rozšíření poznatků, které jsem předešlela, vidím potenciál dalšího bádání v hlubším teoretickém promýšlení terénních zjištění. Během svého bádání, při návštěvách věznic, rozhovorech s odsouzenými a při interpretaci jejich výpovědí jsem si uvědomila, že je třeba zohlednit už samotné velmi specifické *zvukové prostředí* věznic, které působí jednak samo o sobě, a jednak zásadně ovlivňuje jakoukoli *sluchovou zkušenost* včetně hudební. Odsouzení jsou uvězněni nejen v prostoru ohraničeném zdmi věznice, ale nuceně pobývají také v určitém akustickém prostředí, ze kterého nemají možnost uniknout a které nemohou ovládat. Není jim odepřen pouze svobodný pohyb, ale také jejich zvukovým prostředím je určitým způsobem manipulováno.

Vězeňskou zvukovou krajinu tvoří soubor zvuků, které spoluvytváří specifickou sluchovou zkušenost vězňů. Na jejich produkci se v rámci vězeňského života podílejí odsouzení i zaměstnanci věznice. Každý z nich jim však naslouchá jinak. Mezi charakteristické vězeňské zvuky patří podle výpovědí vězňů, s nimiž jsem doposud mluvila, „práskání katrů“, „chřestění klíčů“, „sčíták“ (bzučák svolávající ke sčítání vězňů), „cinkání ešusů“ a podobně. Některé zvuky musí odsouzení poslouchat (např. budíček nebo „sčíták“ – zvukový signál ke sčítání vězňů), jiným se naučí naslouchat (např. šepot, zvuky provázející příchod dozorce apod.) a některé se snaží neslyšet (např. hluk chodby).

Odsouzení ve vězení využívají sluch a vytváření zvuků také prakticky při výkonu trestu. Vězni si dávají například vždy pozor na cinkání klíčů. Ve vězení totiž nikdo z nich klíče nemá, a je to tedy vždy signál přicházejícího dozorce či vychovatele, kontrolní instance, před kterou musí být například zamaskovány všechny stopy po porušování řádu věznice (např. kouření na cele). Na takzvané díře (oddělení výkonu kázeňských trestů, cela „samotka“) pak využívají zvuk bouchání do kovových topných trubek, na které si navzájem odpovídají, čímž se vzájemně ujišťují o svém bytí.

Co formuje sluchovou zkušenost uvězněných? Jaký má zvukové prostředí věznice vliv na jejich vnímání? Jak vězeňská instituce kontrolu nad zvukovým prostředím využívá? Jakou roli hraje *zvuk* ve vězeňském životě a jaký vytváří kontext pro vstup *hudby* do tohoto prostředí? To jsou některé otázky, které si v souvislosti s výzkumem zvukového prostředí věznice a rolí hudby v něm kladu a kterým bych se v budoucnu ráda věnovala.

Použité zdroje

Literatura

Bensimon, Moshe; Einat, Tomer; Gilboa, Avi. 'The impact of relaxing music on prisoners' levels of anxiety and anger'. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 59/4, 2015, s. 406-423.

Bey, Hakim. *Dočasná autonomní zóna*, Praha: tranzit.cz 2004.

Cohen, Mary L. 'Choral singing and prison inmates: Influences of singing in a prison choir'. *Journal of Correctional Education*, 60/1, 2009, s. 52-65.

Cohen, Mary L. 'Conductors' perceptions of Kansas prison choirs'. *International Journal of Community Music*, 1/3, 2008, s. 319-333.

Cohen, Mary L. 'Hallelujah! Prison choirs: Studying a unique phenomenon'. *Choral Journal*, 48/5, 2007, s. 47-50.

Dirga, Lukáš. 'Možnosti a úskalí vězeňské etnografie: metodologická reflexe využití vězeňské etnografie v českém kontextu'. *Česká kriminologie*, 2, 2016, s. 1-12.

Dirga, Lukáš, Jaroslava Hasmanová Marhánková. 'Nejasné vztahy moci – vězení očima českých dozorců.' *Sociologický časopis*, 50/1, 2014, s. 83-106.

Drake, Deborah H., Harvey, Joel. 'Performing the role of ethnographer: processing and managing the emotional dimensions of prison research.' *International Journal of Social Research Methodology*, 17/5, 2014, s. 489-501.

Foucault, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000.

Goffman, Erving. *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Anchor Books, 1961.

Harbert, Benjamin J. 'Only time: Musical means to the personal, the private and the polis at the Louisiana correctional institute for women'. *American Music*, 30/2, 2013, s. 203-240.

Harbert, Benjamin J. 'Special issue on women's prison music: Guest editor's introduction'. *American Music*, 31/2, 2013, s. 127-33.

Hirsch, Lily E. *Music in American Crime Prevention and Punishment*, University of Michigan, 2012.

Kaufmann, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*, Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2010.

Lee, Rock. 'Music education in prisons: A historical overview'. *International Journal of Community Music*, 3/1, 2010, s. 7-18.

Lucas, Ashley. 'When I run in my bare feet: Music, writing, and theater in a North Carolina women's prison'. *American Music*, 31/2, 2013, s. 134-162.

Nedbálková, Kateřina. *Spoutaná Rozkoš: Sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznicí*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2006.

O'Grady, Lucy; Rolvsjord, Randi; McFerran, Katrina. 'Women performing music in prison: an exploration of the resources that come into play'. *Nordic journal of music therapy*, 24/2, 2013, s. 123-147.

Silber, Leya. 'Bars behind bars: the impact of a women's prison choir on social harmony'. *Music Education Research*, 7/2, 2005, s. 251-271.

Elektronické zdroje

Program zacházení, věznice Karviná

<<https://www.vscr.cz/veznice-karvina/o-nas/vykon-vezenstvi/programy-zachazeni/>>

[13. června 2018]

Program zacházení, vazební věznice Olomouc

<<https://www.vscr.cz/vazebni-veznice-olomouc/o-nas/vykon-vezenstvi/program-zachazeni/>> [13. června 2018]

„IMODIUM - BORY dokument“

< https://www.youtube.com/watch?v=pEFY0aJz_Ko > [28. února 2018]

„IMODIUM feat. SharkaSs - Spirit (official video)“

<<https://www.youtube.com/watch?v=G2iSeRvGoGM&list=PLANWDrqrvz96qnGOZW-xUwxDTcGULezPp&index=1>> [28. února 2018]

„Kolben Dechber band - Žití strůjce“

<<https://www.youtube.com/watch?v=w9xx4Rb7beM>> [15. února 2018]

„Ukázka z koncertu ve Věznicí Plzeň Bory“

<https://www.youtube.com/watch?v=SSk6_Px1A4s> [15. února 2018]

Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2017

<https://www.vscr.cz/informacni-servis/statistiky/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby/> [12. června 2018]

Koncepce vězeňství do roku 2025

<https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Koncepce-vezenstvi.pdf>
[11. června 2018]

„V Kuřimské věznici vznikla kapela V sedě. Vystupuje v rámci programů prevence kriminality”

<http://www.rozhlas.cz/romove/zezivota/zprava/v-kurimske-veznici-vznikla-kapela-v-sede-vystupuje-v-ramci-programu-prevence-kriminality--1793914>
[30. května 2018]

Seznam rozhovorů

Kaplan Jan, 26. dubna 2016

Karel, 17. října 2016

Ladislav, 18. října 2016

Lukáš, 18. října 2016

Petr, 18. října 2016

Radim, 18. října 2016

Filip, 13. února 2017

František, 13. února 2017

Matěj, 13. února 2017

Martin, 13. února 2017

Mírek, 13. února 2017

Tomáš, 13. února 2017

Václav, 13. února 2017

Vladimír, 13. února 2017

Kaplan Pavel, 15. února 2017

Alexandr, 27. listopadu 2017

Marek, 27. listopadu 2017

Mario, 27. listopadu 2017

Milan, 27. listopadu 2017

Miloš, 27. listopadu 2017

Radek, 27. listopadu 2017

Roman, 27. listopadu 2017

Tomáš, 27. listopadu 2017

Kaplan Bedřich, 30. dubna 2018

Terénní poznámky

2. prosince 2016

3. března 2016

Emailová korespondence

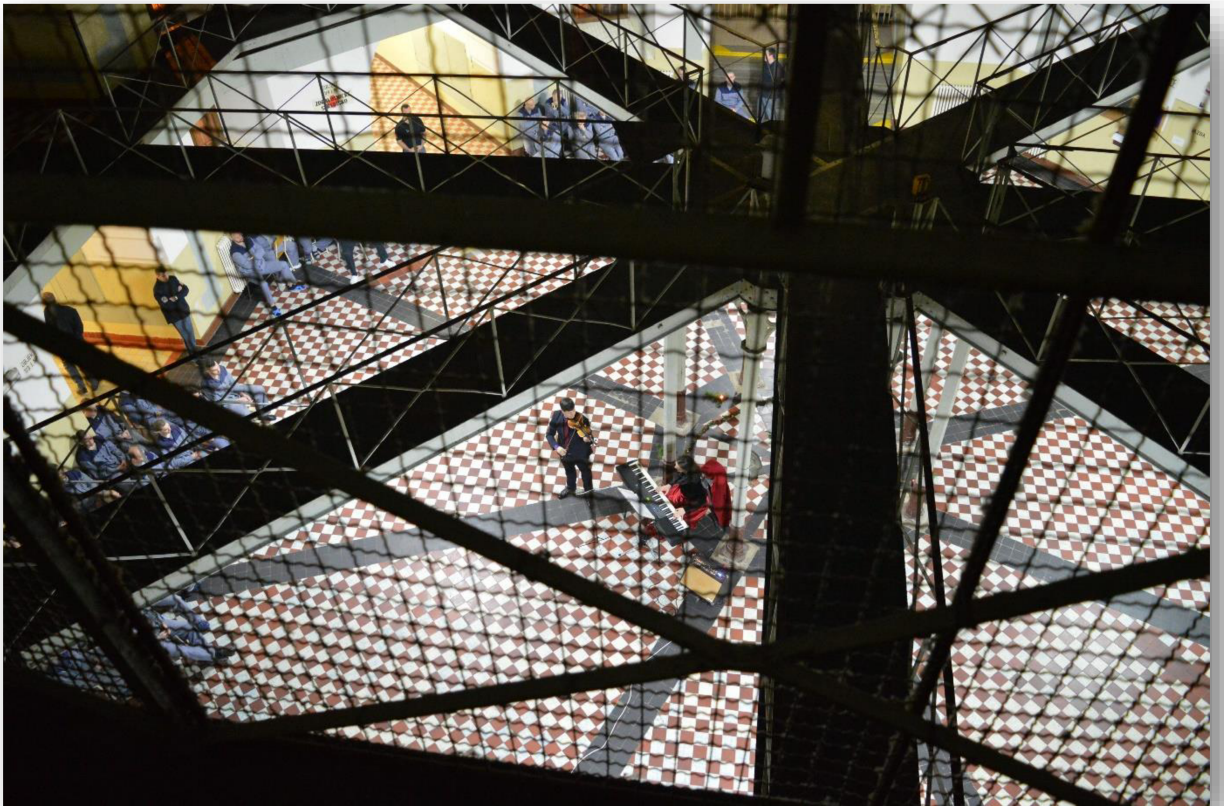
Šimeček, 6. června 2016

Přílohy

Příloha 1: Koncert kapely „Chinaski“ ve vazební věznici Praha Pankrác.

Foto: Tomáš Nosil

Příloha 2: Koncert houslisty Romana Patočky a klavíristky Silvie Ježkové ve Věznici Plzeň.

Foto: Vězeňská služba ČR

Příloha 3: Koncert kapely „Imodium“ ve Věznici Plzeň.

Foto: Vězeňská služba ČR

Příloha 4: Koncert Tomáše Kluse ve Věznici Plzeň. Foto: Ladislav Němec

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Ústav hudební vědy

V Praze dne 19. 10. 2015

ředitelka věznice [REDACTED]

Věznice [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Věc: Umožnění studia hudebních aktivit a vztahu k hudbě u odsouzených žen ve [REDACTED]

[REDACTED] Bc. Lucii Poskočilové

[REDACTED]

naše studentka Bc. Lucie Poskočilová by se ve své diplomové práci ráda zabývala problematikou hudebních aktivit ve vaší věznici a vztahem odsouzených k hudbě obecněji. Chce se zaměřit jednak na konkrétní hudební praxi a jednak na studium významu a smyslu hudebních aktivit a hudby vůbec pro odsouzené během výkonu trestu. Prostředí ženské věznice se pro takový výzkum jeví jako obzvlášť zajímavé a vhodné. Ve světě existuje k této problematice již poměrně bohatá odborná literatura, v ČR je však toto téma zatím nové. Výzkum Lucie Poskočilové by prakticky spočíval především v provádění předem dohodnutých rozhovorů s [REDACTED] a příležitostných pozorování hudebních aktivit ve vaší věznici, a to během následujícího roku až dvou. Lucie Poskočilová je naší skvělou studentkou, za kterou se můžeme rozhodně zaručit. Ze svého bakalářského studia má také již zkušenost s tímto typem výzkumu, byť v jiném prostředí, a je tedy možné očekávat kvalitní výsledek. Ze všech těchto důvodů Vás žádám, pokud to situace aspoň trochu dovoluje, abyste Bc. Lucii Poskočilové umožnila přístup do věznice [REDACTED] za výše uvedeným studijním účelem.

[REDACTED]
Ústav hudební vědy FF UK

nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
IČ: 00216208
DIČ: CZ00216208

Tel.: (+420) 221 619 224
Fax: (+420) 221 619 386

musicology@ff.cuni.cz
<http://musicology.ff.cuni.cz>

V Praze dne 4. 3. 2016

Ředitel vazební věznice Vrchní rada [REDAKCE]

Vězeňská služba ČR

Vazební věznice [REDAKCE]

[REDAKCE]

[REDAKCE]

Věc: Umožnění studia hudebních aktivit a vztahu k hudbě u odsouzených žen ve [REDAKCE]

[REDAKCE]

Vážený pane řediteli,

ve své diplomové práci, kterou píši na Ústav hudební vědy FF UK, bych se chtěla zabývat výzkumem hudební činnosti provozované ve věznici a vztahem odsouzených k hudbě. Ráda bych Vás proto požádala o umožnění přístupu do vazební věznice [REDAKCE]. Věznici [REDAKCE] jsem již jednou navštívila (25. 2. 2016) a po dohodě s panem kaplanem [REDAKCE] a paní [REDAKCE] bych sem v případě Vaší pozitivní odpovědi ráda nadále docházela.

Můj výzkum by probíhal formou občasných návštěv, kdy bych se účastnila sboru vedeného panem kaplanem [REDAKCE], a dále bych s odsouzenými ráda udělala několik rozhovorů zaměřených na jejich účast ve sboru, společné vystupování, jejich hudební minulosti a další aktivity spojené s hudbou.

Vztah hudby a vězeňství je v zahraničí často studovaným tématem zejména kvůli předpokládané prospěšnosti provozování hudby pro odsouzené. Pokud je mi známo, pro české prostředí se o podobné studie zatím opřít nemůžeme. Myslím, že zjištění z takového výzkumu pomohou jednak prokázat význam provozování hudebních aktivit ve vězeňském prostředí a jednak poskytnout konkrétní zajímavé poznatky například z oblasti terapie. Obojí vnímám jako přínosné pro další podobnou práci s odsouzenými.

Z uvedených důvodů bych se ráda tomuto tématu věnovala a doufám, že výsledky mého zkoumání budou přínosné i pro Vás.

Bc. Lucie Poskočilová

Ústav hudební vědy FF UK

INFORMOVANÝ SOUHLAS PRO ÚČASTNÍKY VÝZKUMU

Byl/a jsem seznámen/a s podmínkami, cílem a obsahem výzkumného projektu Bc. Lucie Poskočilové věnovanému hudbě ve věznici. Rozumím jim a souhlasím s nimi.

Souhlasím s účastí na tomto projektu. Dávám své svolení výzkumnici, aby materiál, který jsem jí poskytl/a, použila za účelem sepsání kvalifikační práce, popř. odborného článku a pro jakékoliv další odborné publikace a prezentace vycházející z tohoto výzkumu.

Souhlasím s nahráváním mého rozhovoru s výzkumnicí a s analýzou výsledného zvukového záznamu a jeho přepisu. Dávám souhlas k tomu, že výzkumnice může v odborné publikaci a audiovizuálním díle citovat informace, které jí poskytují.

Souhlasím se způsobem, jak bude zachovávána důvěrnost a jak bude má identita chráněna během výzkumu i po jeho skončení.

Jméno:

Datum narození:

Datum:

Podpis:

INFORMOVANÝ SOUHLAS PRO ÚČASTNÍKY VÝZKUMU

Byl/a jsem seznámen/a s podmínkami, cílem a obsahem výzkumného projektu Bc. Lucie Poskočilové věnovanému hudbě ve věznici. Rozumím jim a souhlasím s nimi.

Souhlasím s účastí na tomto projektu. Dávám své svolení výzkumnici, aby materiál, který jsem jí poskytl/a, použila za účelem sepsání kvalifikační práce, popř. odborného článku a pro jakékoliv další odborné publikace a prezentace vycházející z tohoto výzkumu.

Souhlasím s nahráváním mého rozhovoru s výzkumnicí a s analýzou výsledného zvukového záznamu a jeho přepisu. Dávám souhlas k tomu, že výzkumnice může v odborné publikaci a audiovizuálním díle citovat informace, které jí poskytují.

Souhlasím se způsobem, jak bude zachovávána důvěrnost a jak bude má identita chráněna během výzkumu i po jeho skončení.

Jméno:

Datum narození:

Datum:

Podpis:

Příloha 7: Informovaný souhlas

Dobrý den,

Jmenuji se Lucie, studuji hudební vědu, a ve své práci se zajímám o hudbu ve vězení. V pondělí jsem spolu s Vámi navštívila koncert xy a jeho kapely. Zajímalo mě jaký byl Váš zážitek a jaké máte zkušenosti s hudbou ve vězení. Z organizačních důvodů jsem bohužel neměla možnost mluvit s Vámi osobně, a proto posílám své otázky alespoň písemně. Ráda bych Vás poprosila o jejich zodpovězení.

Mezi jednotlivými otázkami jsem vynechala prostor pro odpověď. Pokud by Vám nestačil, můžete svou odpověď dopsat na jiné volné místo.

Ráda bych ještě uvedla, že Vaše odpovědi zpracuji v rámci své kvalifikační práce, ze které mohou vycházet další studie nebo články. V žádném z textů nebudu Vaše odpověď spojována s Vaším jménem.

Velmi Vám děkuji za ochotu.

S pozdravem,

Lucie

Jak dlouho jste ve vězení?

- Jak se vám líbil koncert, který jste měla možnost ve věznici navštívit? Co jste během něj cítila? Dokázala byste popsát, jaký byl váš prožitek, během tohoto koncertu?
- Proč podle Vás věznice koncert uspořádala? Co Vám koncert přinesl?
- K jaké hudbě máte ve vězení přístup? Co všechno a jak zde můžete poslouchat?
- Jaký je váš vztah k hudbě ve vězení?
- Změnil se nějak váš přístup k hudbě po tom, co jste se dostala do vězení? Liší se vaše hudební prožívání oproti životu na svobodě?
- Jaká je vaše sluchová zkušenost ve vězení? Jaké zvuky ve vězení slyšíte, a jak na vás působí?

VÝBĚR
KŘEŠŤANSKÝCH

písní a
modliteb

PRO
POUŽITÍ
VE VĚZENÍCH

Příloha 9: Vězeňský zpěvník